

ŠVENTOSIOS 4-OJI RADIMVIETĖ

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

TURINYS

Ivadas	5
Apžvalga	5
Stratigrafija ir chronologija	12
Antropologija	17
Žūklė	17
Užtvankos	17
Butiniai ir užtvaros	23
Žuvų šakės ir žeberklai	27
Bučių liekanos	30
Tinklų liekanos	32
Luotai ir irklai	35
Medžioklė	37
Šaudymas iš lanko	37
Ietys	39
Žemės darbai	40
Kasamosios lazdos	40
Kastuvėlis	41
Jungas ir arklas	41
Medžio apdirbimas	44
Kirveliai	44
Kūlės	45
Kirvakočiai ir movos	45
Gludintuvai	46
Medžių kirtimas	48
Lentos	48
Įvairūs medžio dirbiniai	49
Pluošto ir kailių apdirbimas	51
Pluoštas	51
Kailių ir odos apdirbimas	51
Titnago įrankiai	53
Papuošalai ir apeiginiai dirbiniai	54
Žvėrių dantų kabučiai	54
Gintaro papuošalai	55
Apeiginiai dirbiniai	56
Keramika	57
Apatinio (B) horizonto Narvos kultūros keramika	57
Puodai	57
Puodų ornamentika	60
Dubenėliai	66
Viršutinio (A) horizonto Rutulinių amforų kultūros keramika	69
Vieta kultūrų raidoje	73
Site Šventoji 4.	74
Местонахождение Швянтоји 4.	74

IVADAS

APŽVALGA

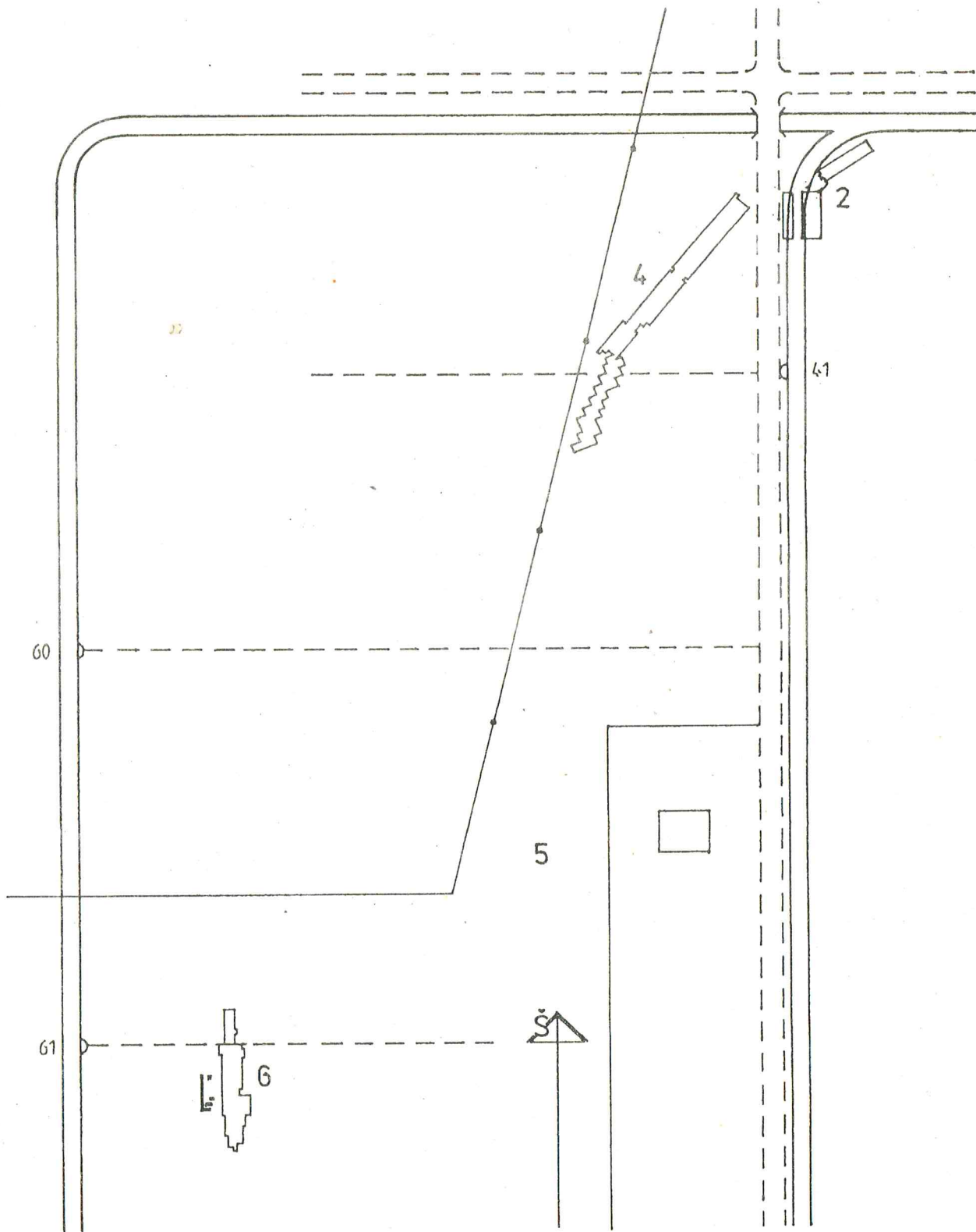
Šventosios akmens amžiaus paminklai yra buvusios Pajūrio lagūnos (vėliau vadintos Pajūrio pelke) pakrantėse, tarp Šventosios kurorto (Palanga II) pietinės dalies vakaruose ir Mančiškės kaimo rytuose (Римантиене, Кунскас 1984). Šventojoje žinoma 40 radimviečių (Rimantienė 1979; 1980; 1992), iš kurių 10 ištirta. Visose kitose daryti bandomieji šurfai, tačiau, neaptikus kultūrinio sluoksnio, surinkti tik atsitiktiniai radiniai. Tarp 1966 ir 1972 m. buvo ištirti 7 paminklai. Nuo 1982 iki 1995 m. ištirtos dar 3 - 4-oji ir 5-oji radimvietės ir 6-oji gyvenvietė. Per visus tyrinėjimų sezonus Šventojoje atkastas 8940 m² plotas.

Gyvenvietėmis galima vadinti tik tas, kurių pėdsakų aptikta ne pelkės dugne, o sausame krante ir kuriose buvo išlikusių židinių ar pastatų liekanų. Tai 1A, 6-oji, 23-ioji, 26-oji, 28-oji. Tokių turėjo būti ir daugiau, ypač ties Mančiškės k., tačiau jose tebuvo galima surinkti atsitiktinius radinius ariamame dirvožemio sluoksnyje. Kitas, kurių liekanų rasta tik buvusios lagūnos dumblo sluoksnyje, galima vadinti radimvietėmis. Tokia radimvietė buvo ir 4-oji.

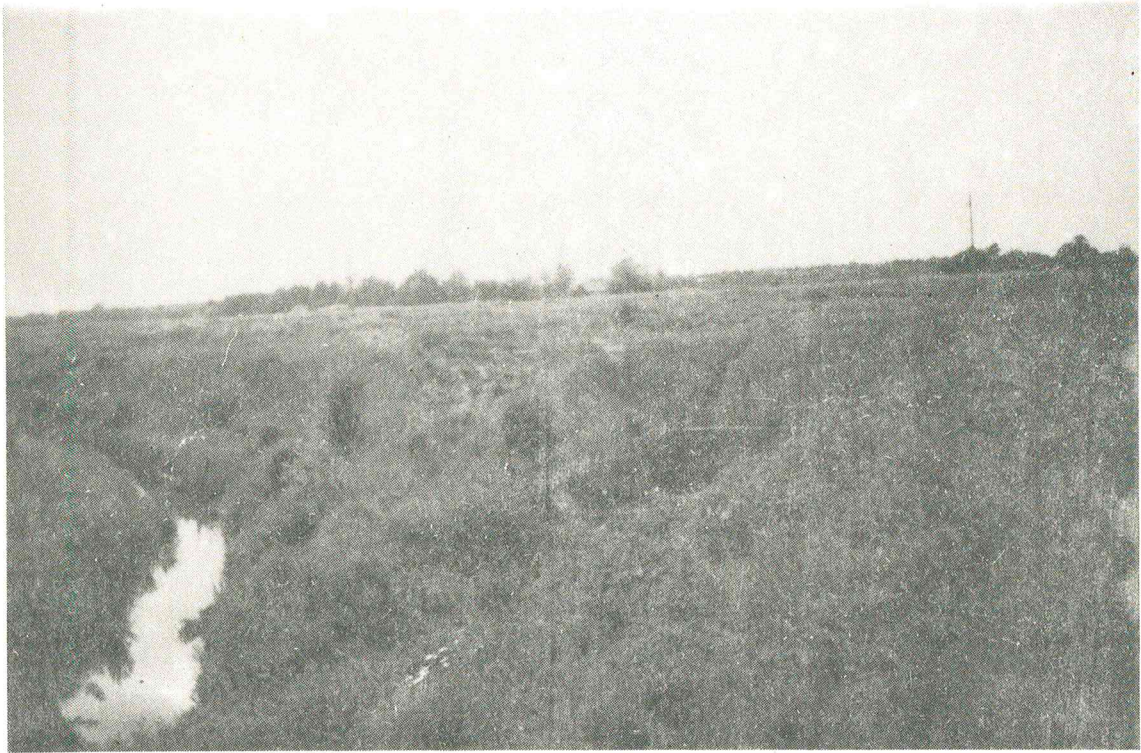
4-ojoje radimvietėje ištirtas 140 m ilgio ir 10 m pločio 1352 m² plotas. Darbams vadovavo R. Rimantienė. Atskirais laikotarpiais kartu dirbo archeologai A. Butrimas, V. Juodagalvis, G. Grižas, E. Gričiuvienė, restauratorės O. Bogušienė ir D. Panavaitė, architektė V. Rimantienė. Autorė dėkoja bendradarbiams ir visiems prisidėjusiems prie paminklų kasinėjimo.

Nuoširdžiai padėkoti noriu geologams R. Kunsku, O. Kondratienei, D. Kiselienei, M. Stančikaitei ir G. Motuzai, padėjusiems spręsti labai svarbius geologijos klausimus, biologei E. Šimkūnaitei, nustatčiusiai medžių rūšis, ir antropologui R. Jankauskui, apibūdinusiam antropologines liekanas.

4-oji radimvietė buvo apie 1 km nuo dabartinio jūros kranto, į pietus nuo pagrindinio pietinio į Šventąją įvažiuojamojo kelio staigaus linkio į šiaurę ir į vakarus nuo kelio, einančio į Vandenvietę (pav. 1, 2).

1 pav. 2-osios, 4-osios, 5-osios ir 6-osios Šventosios radimviečių situacija

2 pav. 4-osios radimvietės bendras vaizdas

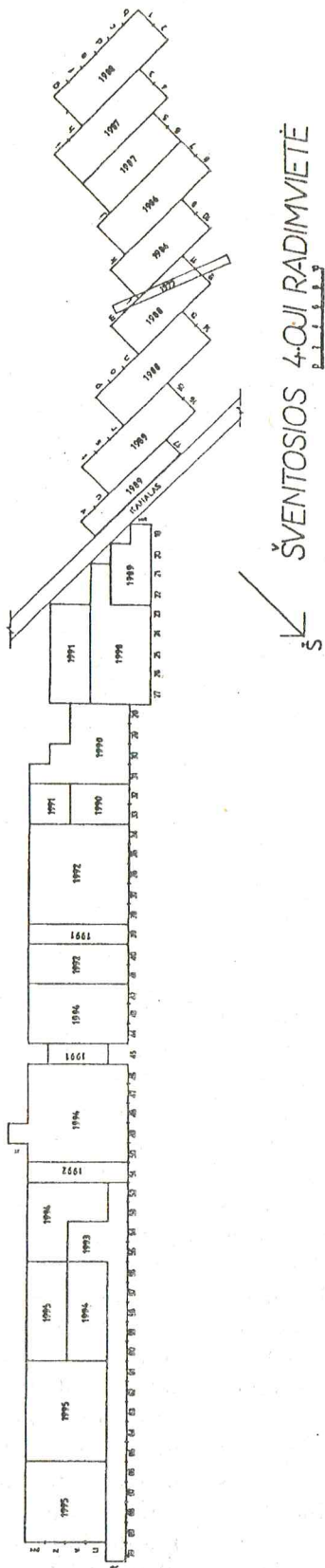
Radimvietė aptikta 1972 m. Baigus tyrinėti pirmąsias Šventosios gyvenvietes, tų pačių metų rudenį, kai jau buvo nukirsti javai, surengta žvalgomoji ekspedicija kai kurioms neaiškioms radimvietėms patikrinti. Tuo metu dar buvo gerai matomas buvusios lagūnos kranto pakilimas, pagal kurį ir buvo orientuotasi. Susidomėta šiuo krantu dėl suartoje dirvoje aptiktų kelių radinių - puodų šukelių, gintaro gabaliukų. Todėl radinių lygyje buvo iškasta 16 šurftų, tačiau tik poroje aptikta menkai išlikusių šukelių be kultūrinio sluoksnio. Tada padaryta siaura ilga perkasa žemyn nuo kranto. Paaiškėjo, kad krantas staiga leidžiasi gilyn. Užakusios lagūnos gitijos sluoksnio dugne rasta keletas prastai išlikusių puodų šukių. Kadangi sluoksnis buvo menkas, slūgsojo giliai ir dėl žemės darbų, atrodė, jam negrėsė pavojus, nutarta šią radimvietę palikti ateičiai, juo labiau, kad tokiems tyrinėjimams neturėta reikiamos įrangos.

Tačiau po 10 metų pertraukos, paaiškėjus, kad šiai vietai jau paruoštas tvarkymo planas ir ji bus užstatoma, vėl teko grįžti ir atlikti tyrinėjimus. 1982 m. išžvalgius visas žinomas neaiškias radimvietes, 1983 m. pradėta tyrinėti 6-oji gyvenvietė, o nuo 1986 m. lygiagrečiai imta tyrinėti ir 4-oji. Darbas vyko lėtai, nes pagrindinis dėmesys iki

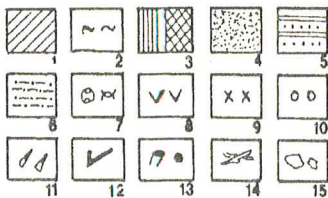
1988 m. buvo kreipiamas į 6-ąją gyvenvietę. Tik vėliau kasinėjimai tęsti vien 4-ojoje ir baigti 1995 m. (pav. 3). Nors ji visą laiką buvo traktuojama kaip atskira radimvietė, tačiau, baigus tyrinėjimus, paaiškėjo, kad tai tolimesnė 2-osios radimvietės tąsa. Nuo 2-osios ją skyrė tik kelias į Vandenvietę ir lygiagrečiai su juo iškasti grioviai komunikacijoms, kurie ir neleido jų sujungti tyrinėjimų metu, tad abi reiktų vadinti 2/4 radimviete.

4-oji radimvietė - tai buvusios lagūnos pakrantės gitijos (sapropelio) ruožas. Krantas šioje vietoje gana staigiai leidžiasi žemyn. Gitijos sluoksnis - kranto linija - prasideda šiuo metu apie 40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Vedant horizontales, ši linija ir buvo laikyta 0° tašku (pav. 4-6). Iširtas 140 m ilgio ir 10 m pločio 1352 m² plotas.

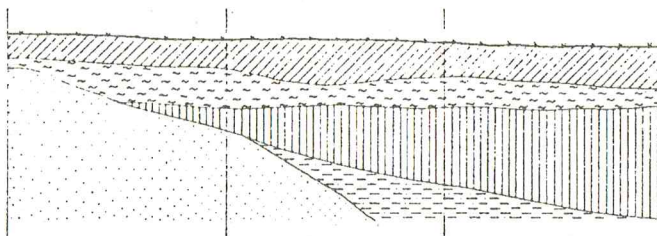
Tyrinėti pradėta maždaug nuo vidurio, perkastos rikiuotos, kaip įprasta, orientuojantis pagal pasaulio šalis - iš vakarų į rytus. Tačiau, paaiškėjus, kad kranto linija eina apie 90° kampu, ir tai sudaro daug nepatogumų fiksuojant radinius, priklausus iki uždarojo drenažo kanalo, perkasa pasukta į šiaurės rytus. Tokiu būdu perkastos bemaž sutapo su buvusia kranto linija. Tai leido atidengti iš karto ir didesnius plotus. Kiekvieną darbų sezoną baigus, bandomosios perkastos buvo daromos ir toliau norint išaiškinti užduotis kitam sezonui.

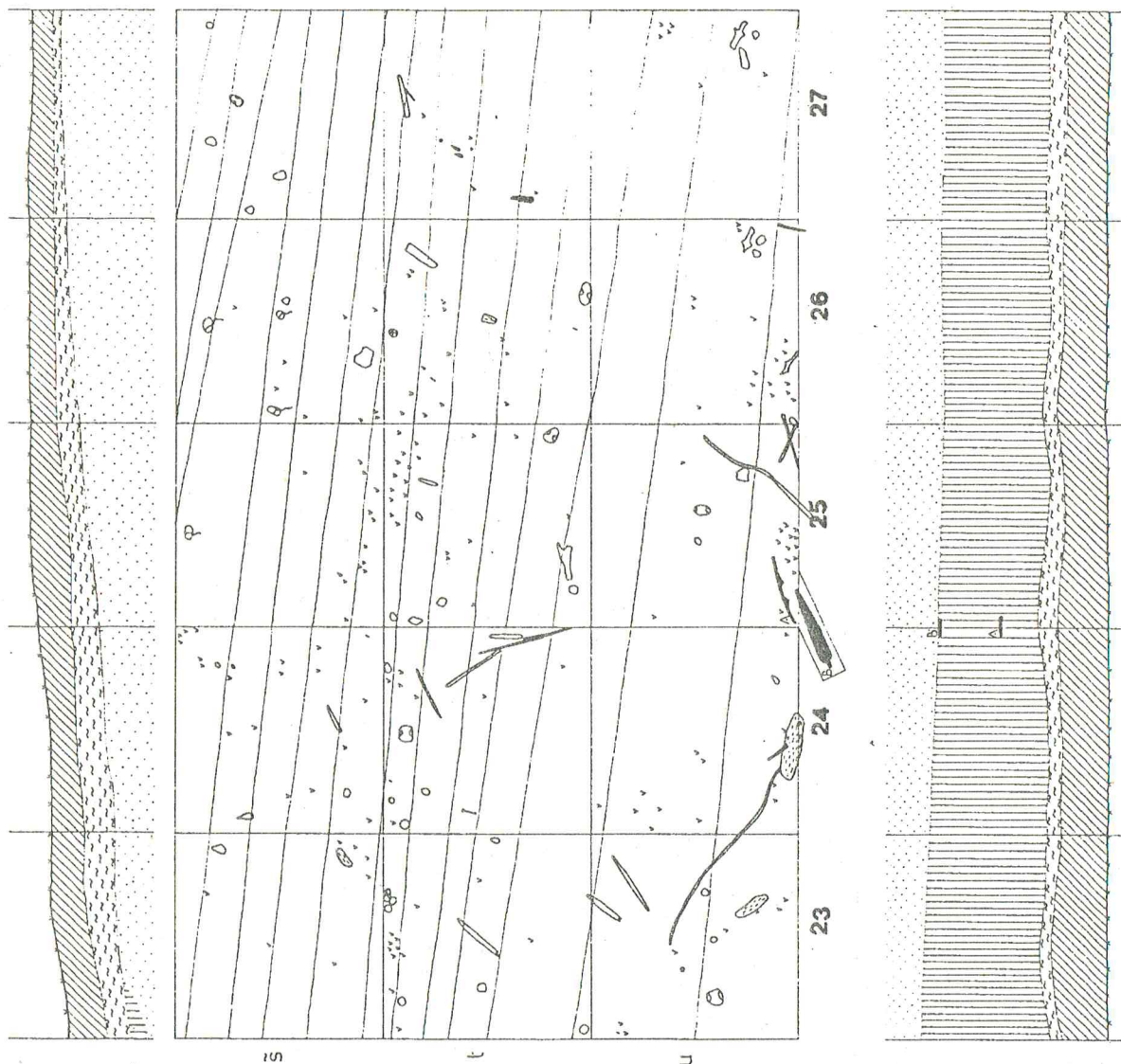
3 pav. 4-osios radimvietės tyrinėtus plotus. Pažymėti perkasų tyrinėjimo metai

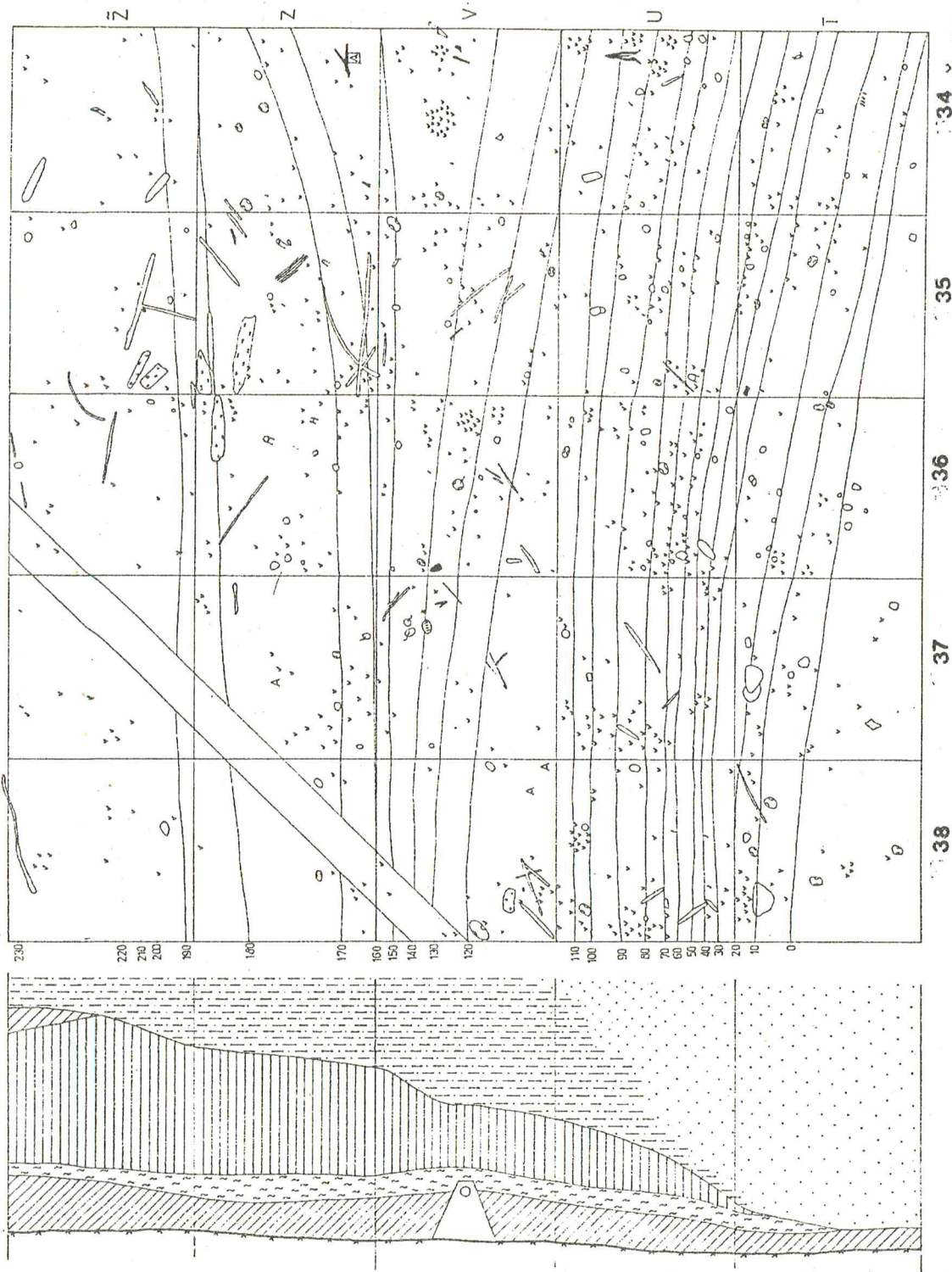
4a pav. Ženkly paaikškinimai: 1 - velėna ir durpžemis, 2 - gitijos luobo sluoksnis, 3 - gitija, 4 - smėlis, 5 - juostuotas smėlis, 6 - pilki alcuritai, 7 - tinklų pasvarėliai, 8 - puodų šukės, 9 - titnagai, 10 - gintarai, 11 - amuletai, 12 - mediniai dirbiniai, 13 - kuolai, 14 - neapdirbti medžiai, 15 - akmenys

ŠVENTOJI 4
1990 M.
11 PL.

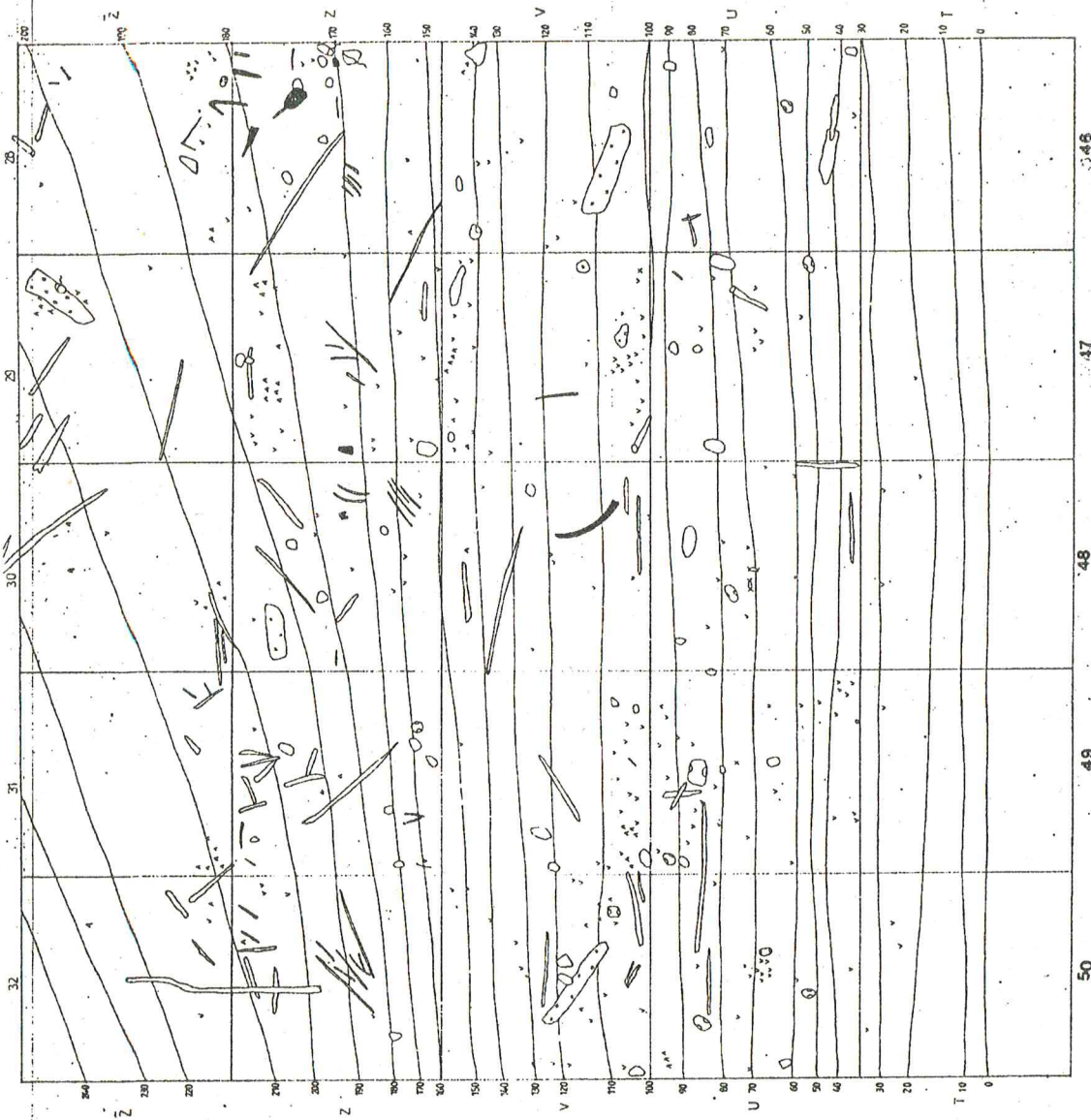
4 pav. Tyrinėto ploto iškarpa 23-27 š-u kv. Pažymėti radiniai gitijos sluoksnio dugne, išskyrus jaučių jungo modelį. B horizonto ir A horizonto jungo padėtis pažymėta pjūvyje 25 u kv. Tyrinėjamo ploto kvadratas visuose brėžiniuose yra 4 m² dydžio.

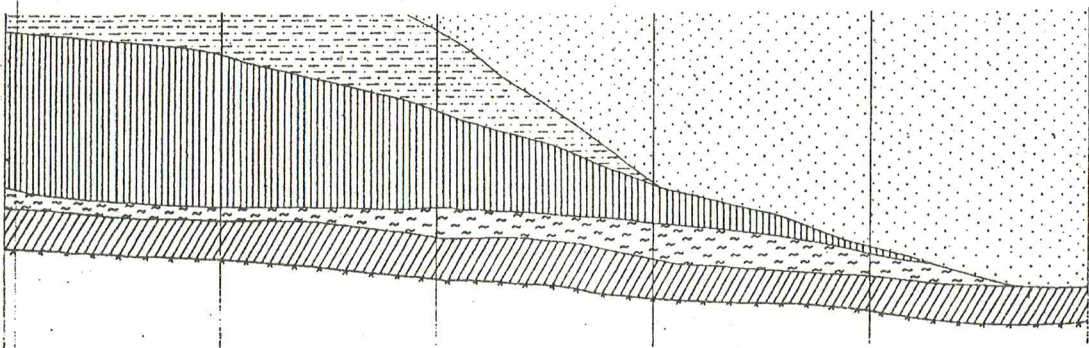
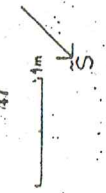
SVENTOJI 4
1992 M.
14 PLOTAS

S

5 pav. Tyrinėto ploto iškarpa 34-38 t-ž kv. Pažymėti B horizonto radiniai gitijos sluoksniu dugne

ŠVENTOJI 4
 PLOTAS 18-tus
 1994m.

6 pav. Tyrineto ploto iškarpa 47-50 t-ž kv. Pažymėti B horizonto radiniai gytijos sluoksniu dugne, išskyrus arklo išarą 48 v kv.

Radimvietės stratigrafija nesudėtinga. Kaip gerai matyti iš perkastos pjūvių, kurių čia davėme tik keletą pavyzdžių, paviršių visur dengė apie 40 cm storio durpių ir velėnos sluoksnis. Vakariniame tyrinėto ploto pakraštyje, paviršiuje buvo lauko kelias, kuris kai kur šiek tiek suspaudė ir taip menką kultūrinį sluoksnį. Rytinėje pusėje paviršius buvo pažlūgęs, vieta naudota kaip ganykla. Dar buvo žymi negili įduba buvusios lagūnos vietoje. Po durpėmis slūgsojo gitijos sluoksnis, kuriame ir surinktos kultūrinės liekanos. Aiškiai išsiskyrė viršutinis ribinis gitijos horizontas. Jis buvo geležingas, rudos molio spalvos, birus, su žalių šaknų liekanomis ir be jokių radinių. Šis tartum pluta sluoksnis susidarė lagūnai užakus ir apaugus velėna, greičiausiai II tūkstantmečio pr. Kr. pačioje pradžioje, baigiantis Litorinos jūros laikotarpiui. Gitijos sluoksnyje išsiskyrė du radinių horizontai, kuriuos pavadiname A (viršutinis) ir B (apatinis).

Apatinio (B) horizonto radiniai pradėjo rodytis prie pat buvusio lagūnos kranto dar labai ploname gitijos sluoksnyje, kai kurie net įsmigę į smėlį. Jų ypač padaugėjo 4-6 m atstumu nuo kranto linijos, kur lagūna gana staigiai smenga gilyn. Radiniai gulėjo tarp žuvų ašakų, pačiame dugne. Tačiau toliau nuo kranto, kur lagūnos dugnas siekė jau iki 250 cm nuo žemės paviršiaus, radinių horizontas išliko 150-170 cm gylyje (pav. 6). Vadinasi, giliau jau buvo susiklostęs gana storas dumblo sluoksnis. Radiniai išsiblaškę labai padrikai, tačiau vienodame gylyje. Didžiumą sudarė keramika ir įvairios žūklės priemonės, kurios čia pasiliko bežvejojant. Kita dalis gal įmesta žmonių kaip atliekos, o dar dalis galėjo būti suplauta į lagūną jūros transgresijos metu iš stovyklaviečių. Dauguma jų aptikta beveik viename ruože. Be abejo, vienas kitas, ypač mediniai, dirbinius galėjo nuplaukti ir toliau į lagūnos gilumą, tačiau ten nebebuvo prasmės tyrinėti, nes radinių tikimybė maža, o darbas labai sunkus ir sudėtingas.

Apie 6 m nuo lagūnos kranto į gilumą, 80-100 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, šiaurinėje tyrinėto ploto dalyje pasirodė pavienės viršutinio (A) horizonto puodų šukės, tačiau nebuvo jokių žuvų ašakų ar kitų radinių. Apie tyrinėto ploto vidurį tarpas tarp šių abiejų horizontų be jokių radinių buvo apie 50-60 cm. Toliau į šiaurę tas tarpas mažėjo. Medinių radinių pasitaikė ir A horizonto lygyje,

tačiau tiksliai nustatyti jų priklausomybę atskiriems horizontams daug kur buvo neįmanoma, kaip ir 2-ojoje radimvietėje, kur tarp abiejų horizontų tebuvo likęs 20 cm tarpas (Rimantienė 1979, pav. 129).

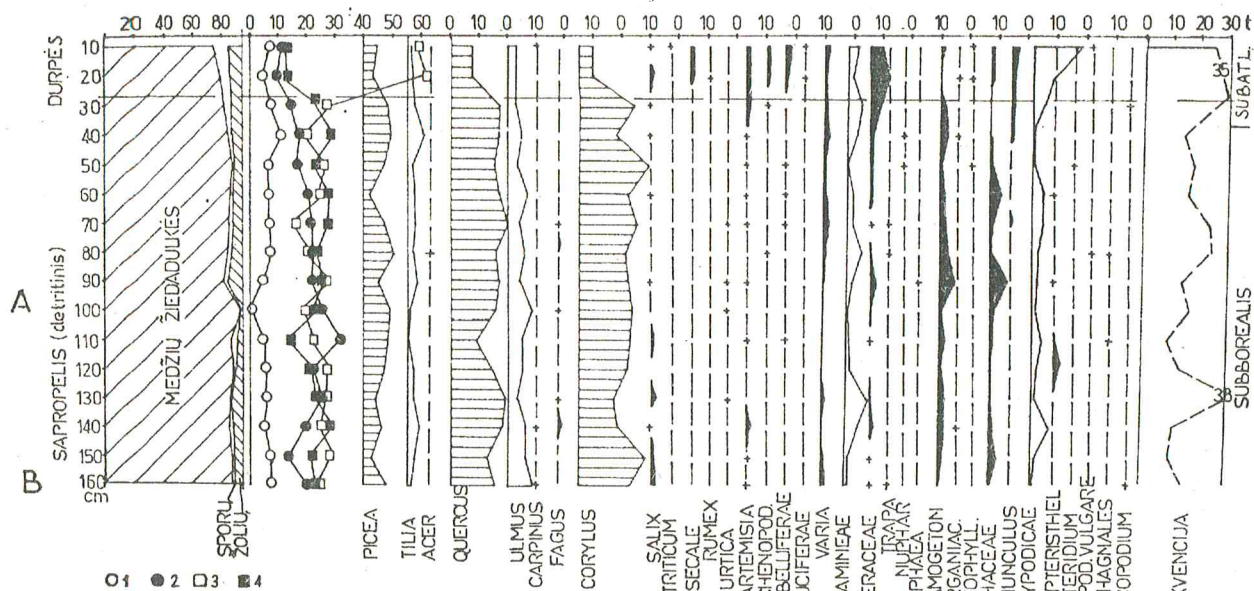
Buvo sudarytos 3 žiedadulkių analizės diagramos, įskaitant ir V. Dvarecko padarytą 2-ojoje radimvietėje (Rimantienė, Dvareckas, Kudaba 1971; Rimantienė 1979, pav. 10). Antroji 1988 m. G. Kleimionovos (Клейменова ir kt. 1922, pav. 4) ir trečioji 1990 m. O. Kondratienės iš 34 u kv. (pav. 7) padarytos 4-ojoje radimvietėje.

Pasak O. Kondratienės, visi pavyzdžiai (paimti 10 cm tarpais) turtingi žiedadulkių - 15-20 tūkstančių 1 grame. Žiedadulkės buvo labai gerai išlikusios. Be žiedadulkių, rasta daug žaliųjų dumblių (*Pediastrum*) kolonijų.

Visų pavyzdžių spektrų sudėtis labai vienoda. Tai rodo, kad susidarant nuosėdoms, paleogeografinės sąlygos iš esmės nekito. Skiriasi tik dviejų viršutinių pavyzdžių (gylis 0,1-0,2 m) spektrų sudėtis. Gauti palinologiniai duomenys rodo, kad nuosėdos susidarė subborealio metu negiliame užankančiame ežere. Tik pats viršus (iki 0,4 m) formavosi subatlantijoje. Ežeras greitai seklėjo ir virto pelke, formuojantis 0,4 m lygio nuosėdoms (daug viksvų, paparčių) - tai riba tarp subborealio ir subatlantio nuosėdų.

Dar gilesnius sluoksnius 1993 m. atidengė geologės Miglės Stančikaitės gręžinys Šventosios 4-ojoje radimvietėje 56 z kv., kurio aprašą pateikiame pagal geologės nustatytą geologinę pjūvio sudėtį.

Moreniniai dariniai - tai 5,9 m gylyje slūgsantis moreninis priemolis. Kylant pjūviui į viršų, slūgso 4,2 m smėlio storumė, atsiradusi jūrai užliejus dabartinius sausumos plotus. Kaip pažymi dauguma autorių (Gudelis 1960; Kabailienė 1990, p. 149), tai įvyko holoceno klimatinio optimumo metu transgresavus Litorinos jūrai. Virš smėlio storumės slūgsanti 1,6-1,7 m smėlingos gitijos storumė su pilko smėlio tarp sluoksniais atspindi maksimaliosios transgresijos pabaigą. Tiksliau - tai laikotarpis, kada pastebima jūros kranto regresija ir nuo jūros pakankamai plataus ruožo atskirtos uždarnos lagūnos susiformavimas (atlantio klimato laikotarpio pabaiga). 0,5-1,6 m gylyje gitijos sluoksnis susidarė egzistuojant uždarami, jūros bangavimo neveikiamai lagūnai-ežerui. Virš gitijos slūgso 0,1-0,5 m storio durpių sluoksnis, kuris pradėjo formuotis po trečiosios Litorinos jūros transgresijos (prieš 4800 m.). Tuo metu krito jūros, kartu ir gruntinių vandenių lygis,

7 pav. 4-osios radimvietēs sporu-žiedadukļu diagrama (O. Kondratienē): 1 - bērži, 2 - pušys, 3 - alksni, 4 - kilnieji lapuoči

todēl subboreālio klimato laikotarpī ežers ir uzaugo. Pati viršutinē durpiu storiņē susidarē subatlantējo metu.

25 u kv., tojē vietojē, kur B horizontē, 160 cm gyljē no žemēs paviršāus pačiame lagūnos dugnē gulējo irklas, o A horizontē 100 cm gyljē - jaučiū jungo modelis (pav. 4), kas 20 cm buvo paimti pavyzdžiāi ir karpologinei analīzei. Iš kiekvieno sluoksnelio paimta po kibirā gitijas ir per tinklēlē išplautos organinēs liekanos, kuriū buvo nedaug. Pagal D. Kiseliēnēs atliktā analīzē (lent. I) ir jos pateiktas išvadas matyti, kad nuosēdos susidariusios užpelkējančio ežero pakraštijē. Aptinkāmi tokie vandens augāļai: plūdurioojantis agaras, paprastoji lūgnē, ežerinis mēldas - pakrančiū augāļas. Šiū augāļu sēklū rasta gilesniū sluoksniū pavyzdžiuose. Viršutiniuose sluoksniuose dominuoja pelkiū ir drēgnū pievū augāļai (dumbliālaiškis, pelkinē ūsnis, paprastoji vilkakojē, viksvos, nuodingasis vēdrynas). Viršutiniuose horizontuose gana gausu

laukū ir pievū augāļu liekanū, kuriems nebūdingos labai drēgnos augimvietēs (našlaitē, takažolē, trumpamakštis rūgtis, dirvinē gražutē, bevainikē ramunē, baltoji balanda ir kt.). Gali būti, kad minētieji augāļi atsirado atsitraukiant vandeniū, nes jū aptikta tik viršutiniuose horizontuose, iki 40 cm gyljo, ir su akmens amžiumi jie neturi nieko bendra.

Radiokarboniniam datavimui buvo imami medžio gabalai iš įvairių perkastos vietų ir įvairaus gylio. Kultūriniam sluoksniui datuoti imti tik žmogaus apdirbti medžiai.

Išryškėjo kelios datų grupės.

Pagal keletą pavyzdžių datuojami geologiniai sluoksniai, susidarę prieš išplintant lagūnai ir susiklostant kultūriniam sluoksniui.

Grynuose aleurituose, po lagūnos gitijos sluoksniu pasitaikė labai apzulinytų medžio gabalų be jokių apdirbimo žymių. Toks gabalas datuotas taip:

(Vs - 810) 8350 ± 140 bp/cal 7088 (6980) 6683 BC.

Šventoji 4

Augalo pav.	Pav.	1-20	20-40	40-60	60-80	80-100	100-120	100-120	120-140	140-160	160-180
<i>Betula cf alba</i> L.						1				1	1
<i>Betula</i> sp.							1				
<i>Corylus avellana</i> L.							2	1			
<i>Rubus idaeus</i> L.		6	15								
<i>Nuphar lutea</i> (L.) Sm								2	1	2	2
<i>Trapa cf. natans</i> L.					nuo 1	1.d	nuo 1	nuo 1			
<i>Lycopus intermedius</i> Dorof.											1
<i>Lycopus europaeus</i> L.		12	8								
<i>Alisma plantago-aquatica</i> L.		2	1								
<i>Scirpus lacustris</i> L.									2		
<i>Bidens tripartita</i> L.		2								1	
<i>Ranunculus sceleratus</i> L.											1
<i>Ranunculus repens</i> L.		2	1								
<i>Ranunculus</i> sp.		3	11								
<i>Cirsium palustre</i> scop		1									
<i>Carex</i> sp. 1		d.	12			1				1	
<i>Carex</i> sp. 2			1.d								
<i>Urtica dioica</i> L.									1	3	3
<i>Chenopodium alba</i> L.		1.d	37		1		1		1	2	1
<i>Mentha arvensis</i> L.		30	9								
<i>Chamomilla suaveolens</i> (Pursh)		22									
<i>Cerastium arvense</i> L.		46									
<i>Potentilla anserina</i> L.		23	27								
<i>Galeopsis bifida</i> Boenn		37	3								
<i>Sceleranthus annuus</i> L.			1								
<i>Polygonum lapathifolium</i> L.		42	35								1
<i>Polygonum aviculare</i> L.		23									
<i>Rumex</i> sp.						1			1	1	
<i>Viola</i> sp.		11	10								
<i>Follopia</i> sp.		22	11								
<i>Stellaria</i> sp.							1				
<i>Gramineae</i> Juss.		10				1					1
<i>Bryales</i>							+	+			

(D. Kisielienė 1990)

Taigi VII tūkstantmetyje pr. Kr. toje vietoje dar tyrojo per ledynmetį susidaręs vandens telkinys.

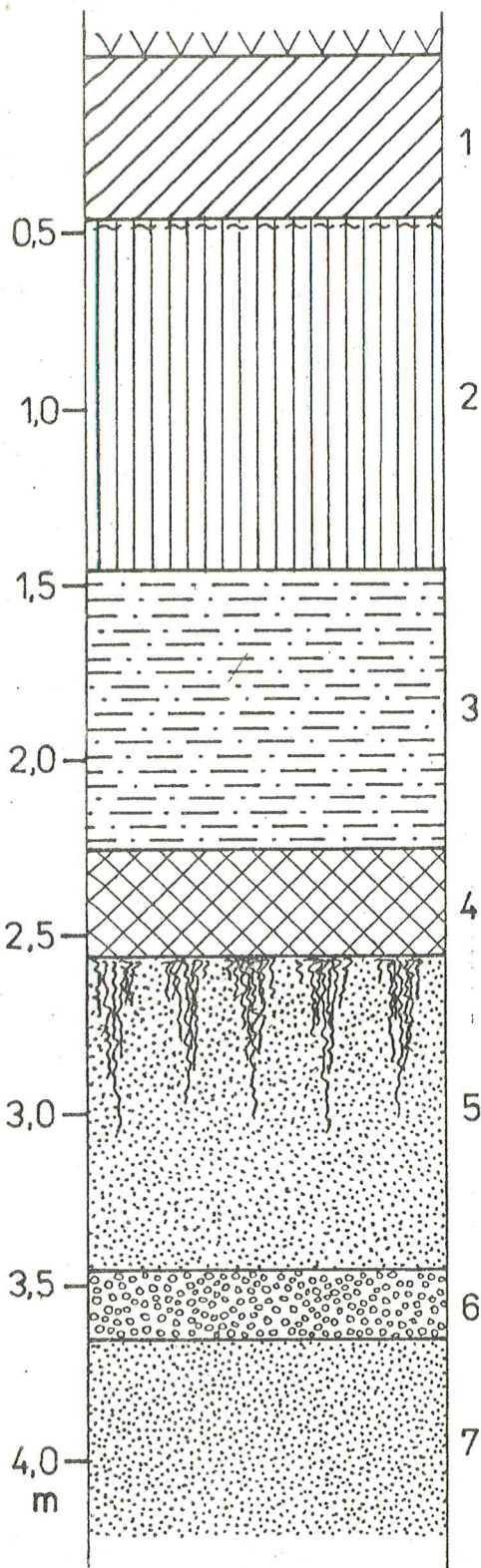
Tačiau kita data rodo, kad V tūkstantmetyje pr. Kr. ši vieta kai kur buvo užnešta smėliu, susidarė velėna ir net augo medžiai. Šitokią išvadą leido padaryti 1989 m. atsitiktinė atodanga. Tiesiant kanalizacijos vamzdžius į šiaurę nuo Šventosios 2-osios radimvietės ir pagrindinio į Šventąją įvažiuojamojo kelio, išsiurbus adatiniais siurbliais gruntinį vandenį, atodangoje buvo matomas toks susisluoksniavimas (pav. 8): paviršiuje, iki 45 cm gylio, maišytas ariamasis sluoksnis, po juo, iki 145 cm gylio, gitija - taigi lagūnos sluoksnis. Po juo, iki 230 cm gylio, pilkų juostuotų aleuritų sluoksnis. Žemiau, iki 255 cm gylio, - lėšio pavidalo iškastinio dirvožemio sluoksnelis. Po juo buvo iki 345 cm smulkaus šviesiai pilko smėlio sluoksnis, kurio viršutinėje dalyje buvo išlikusios iš

dirvožemio sluoksnio einančios medžių šaknys. Jos kyšojo 255-290 cm gylyje. Žemiau, iki 370 cm nuo žemės paviršiaus, slūgsojo tarpais labai stambus gargždas, po juo, iki 420 cm gylio, - smulkus smėlis.

Iš G. Kleimionovos atliktos žiedadulkių analizės (Клейменова ir kt. 1992, pav. 5) matyti, kad iškastinio dirvožemio sluoksnis priskirtinas atlantinio klimato laikotarpio antrajai pusei. Jame daugiausia rasta pušų žiedadulkių, šiek tiek alksnių, beržų ir liepų. Šių šaknų radiokarboninė data:

(Vs - 814) 6440 ± 110 bp/cal 5070 (4941) 4822 BC.

Tad reikia manyti, kad VI-V tūkstantmetyje pr. Kr., t.y. mezolito pabaigos bei ankstyvojo neolito pradžios laikotarpiu, buvo sąlygos apsigyventi šiose vietose. Tačiau šių gyvenviečių surasti beveik

8 pav. Atodangos į šiaurę nuo 2-osios radimvietės pjūvis:
 1 - maišytas durpingas dirvožemis, 2 - gitija (sapropelis),
 3 - pilki sluoksniauoti aleuritai, 4 - iškastinis dirvožemis,
 5 - smulkus smėlis, jo viršutinėje dalyje medžių šaknys iš
 4-ojo sluoksnio, 6 - gargždas, 7 - smulkus smėlis

neįmanoma, nebent padėtų koks atsitiktinumas, nes sluoksniai slūgso giliai, po kelių metrų storio suneštinių smėlio bei kitokių darinių nuosėdomis. Tai susidarė dėl poledyninio žemės grimzdimo pietinėje Baltijos pakrantėje, iškilus nuo ledų išsilaisvinusiam Šiaurės Skandinavijos kalnynui. Todėl ankstyvojo neolito gyvenviečių nerasta nei Šiaurės Lenkijos, nei Vokietijos pakrantėse, o Danijos rytinėse pakrantėse to laikotarpio gyvenvietės tyrinėjamos po vandeniu (Andersen 1985; 1987; Skaarup 1993), tiesiog jūros dugne. Tačiau ir Danijoje nėra perspektyvos ištirti povandeninius paminklus vakariniame krante, nes ten, kaip ir Lietuvos pakrantėje, juos dengia storas sąnašų sluoksnis.

Taigi negalima tikėtis rasti ankstyviausių Narvos kultūros paminklų netoli jūros, tačiau tai nepaneigia prielaidos, kad šios kultūros kilmės vietos būtų galima ieškoti pietinėse jos paplitimo srityse.

Vis dėlto ankstyviausias datas turime iš šiaurinių paminklų - iš Latvijos (Loze 1988, p. 101) bei Estijos (Лийва ir kt. 1965; Loze, Liiva 1990). Lietuvoje ankstyviausia data taip pat gauta šiaurės rytinėje dalyje. Tai Žemaitiškės 3-iosios gyvenvietės prie Kretono ežero data (Girininkas 1986, p. 9):

(Blm - 2594) 5510 ± 60 bp/cal 3981 (3943) BC.

Deja, šios gyvenvietės radiniai labai neaiškūs.

Galimas dalykas, kad Narvos kultūros pradžia Lietuvoje galėjo siekti ir V tūkstantmečio pr. Kr. pabaigą.

Tuo tarpu Šventosios radiokarboninės datos siekia tikrai IV tūkstantmečio pr. Kr. vidurį.

4-osios radimvietės kultūrinio sluoksnio datas galima sujungti į tris grupes.

Pirmoji grupė datų koncentruojasi apie IV tūkstantmečio vidurį. Ankstyviausiai datuojamas 7 g kv. prieplaukos kuolas (paimta jo giliai aleurituose styrojusi vidurinė kuolo dalis). Data:

(Vs - 811) 5110 ± 110 bp/cal 3631 (3510) 3359 BC.

Ji visiškai atitinka datą, gautą iš 2-osios radimvietės stulpinės skulptūros medžio išpjovos (Rimantienė 1979, p. 111-112):

(LJ - 2523) 4730 ± 110 bp/cal 3642 () 3365 BC.

Beje, šiuos objektus skiria 160 m tarpas. Tačiau tai patvirtina, kad nuo pat antrosios ankstyvojo neolito pusės buvo žvejojama visame šiame ilgame pakrantės ruože.

Prie šios grupės datų priskirtina ir 1980 m. 10 i kv. perkamos dugne paimto aptašyto medžio gabalo data:

(Vs - 633) 4910 ± 110 bp/cal 3373 (3302) 3083 BC.

Tai yra Narvos kultūros ankstyvojo neolito antrosios pusės datos.

Antroji datų grupė susikoncentravusi apie III tūkstantmečio pr. Kr. vidurį. Taip datuotas 1989 m. 15 š kv. 195 cm gylyje rastas aptašytas medžio gabalas. Jo data:

(Vs - 812) 4290 ± 110 bp/cal 2557 (2450) 2322 BC.

Suaglėjęs medžio gabalas, paimtas 1994 m. iš 49 z kv 150 cm gylio, datuojamas taip pat III tūkstantmečio pr. Kr. viduriu. Toje vietoje gitijos sluoksnio dugnas siekė iki 170 cm nuo žemės paviršiaus, tačiau radinių giliau kaip pusantro metro nebuvo. Data:

(Vs - 956) 4300 ± 180 bp/cal 2684 (2456) 2199 BC.

Vadinasi, lagūna tuo metu jau buvo gerokai uždumblėjusi.

Taip pat ir 1984 m. iškastas pakrantės kuolas, stovėjęs dar toliau, perkasos pietiniame gale. Visas kuolas styrojo gitijos sluoksnyje ir smaigaliu siekė aleuritą. Paimta kuolo dalis iškasta 125 cm gylyje. Data:

(Bln - 4385) 4360 ± 50 bp/cal 2584 (2534) 2461 BC.

Panaši, šiai serijai priskirtina data gauta ir arčiau šiaurinio perkasos galo. Tai 1994 m. 125 cm gylyje iškastas 48 ž-z kv. gulėjęs nužievintos, abiem apkapotais galais ir nukirstomis šakomis karties gabalas. Šalia jo gulėjo ir medinė kirvio mova. Aplinkui buvo labai gausu žuvų ašakų. Data:

(Vs - 968) 4230 ± 90 bp/cal 2469 (2376) 2241 BC.

Taip pat datuota ir šaudomojo lanko dalis, rasta 54 v kv. 115 cm gylyje:

(T - 11004) 4145 ± 80bp/cal 2885 - 2590 BC.

Dar toliau į šiaurę - 2-ojoje radimvietėje (1969 m.) gauta irgi visai panaši data:

(Vs - 23) 4400 ± 100 bp/cal 2737 (2573) 2456 BC.

Tokia pat yra ir Šventosios 3-iosios radimvietės data:

(Vib - 9) 4410 ± 70 bp/cal 2685 (2583) 2487 BC.

Tai yra vidurinio neolito datos. Taigi Šventosios 4-ojoje radimvietėje turime Narvos kultūros ankstyvojo neolito antrosios pusės ir vidurinio neolito

radinių. Tai patvirtina skirtingas keramikos medžiagos tankis, apie kurį bus kalbama toliau.

Trečioji datų grupė apima jau antrąjį III tūkstantmečio pr. Kr. ketvirtį - apie 2300-2200 m. pr. Kr. Datos gautos iš ne taip giliai, o tuoj po ribiniu gitijos luobo sluoksniu esančių apdirbtų medžio gabalėlių. 1994 m. 43 u kv. 60 cm nuo žemės paviršiaus (turėjo būti giliau, nes žemės paviršiuje toje vietoje buvo įduba) gulėjo nužievintos lazdos gabalas. Jo data:

(Vs - 957) 4200 ± 100 bp/cal 2456 (2323) 2177 BC.

Greta gulėjo medinė kirvio mova.

Tai pačiai grupei priklauso ir kuolas, iškastas 1994 m. 44 u kv., styrojęs juostuoto smėlio ir aleuritų sluoksnyje lagūnos pakrantėje, kurio viršūnė kyšojo gitijos luobo sluoksnyje. Jo data:

(Vs - 967) 4120 ± 110 bp/cal 2377 (2199) 2038 BC*

Iš etnografinių duomenų, ypač šiaurės tautų, žinoma, kad geros žūklės vietos būdavo labai pastovios, nors sezoninės, ir išsilaikydavo šimtmečius, kiekvienos naujos žvejų kartos pataisomos, kol kokia stichinė nelaimė ar pasikeitusios gamtos sąlygos nepriversdavo ieškoti naujų vietų. Kad tai buvo bendruomeninė žvejybos vieta, rodo ir 2-ojoje radimvietėje aptiktasis stulpas su žmogaus galva, kuris, kaip ir XIX a. šiaurės suomių stulpinės skulptūros (Vilkuna 1975, p. 410-413), saugojo šią lagūnos vietą žvejams.

Išskyrus į dugną įkaltus arba išvirtusius kuolus, kurie išliko maždaug savo pirmąją vietą ir sudarė tam tikras grupes, kiti visi radiniai gulėjo be jokios tvarkos. Tačiau susisteminius juos pagal paskirtį, galima susidaryti gana aiškų vaizdą apie to meto žmonių gyvenimą. Skelbiant medžiagą, buvo stengtasi visus juos įterpti į to meto gyvenimo rėmus, bet vis dėlto liko ir neiškių radinių.

Beje, žūklės bei medžioklės priemonės nesikeičia per tūkstantmečius, tad visą ūkį galima apibūdinti tikrai pagal ilgesnio laikotarpio palikimą. Ir šioje radimvietėje pagal stratigrafiją dažnai nebuvo galima dirbinių priskirti atskiriems kultūriniais horizontams, juo labiau, kad apsilankymų šioje žūklės vietoje turėjo būti labai daug. Pagal keramiką galima išskirti tris kultūros etapus. Tai Narvos kultūros ankstyvojo neolito pabaigos, tos pačios kultūros

*Gali būti, kad pastarosios datos yra ir kiek pavėlintos, nes medžiaga datuoti imta iš per daug negilių sluoksnių. Iš patyrimo žinome, kad datuodami radinius, kurie guli aukščiau negu 80-100 cm nuo žemės paviršiaus (kiek mūsų krašte siekia pašalas), gauname pavėlintas datas.

vidurinio neolito pirmosios pusės ir vėlyvojo neolito pradžios Rutulinių amforų kultūros etapai. Keramiką apibūdinsime atskirai pagal šias kultūras. O visus kitus radinius - pagal ūkio formas, kurioms jie atstovauja: žūklė, medžioklė, žemės darbai, namų ūkis, papuošalai bei meno dirbiniai. Keramiką išskirta dėl to, kad ji atspindi ne tik namų ūkį, bet ir daug reikšmingesnius dalykus. Pagal ją sprendžiama apie kultūrinę (net etninę) priklausomybę, kai kuriuos pasaulėžiūros bruožus, ryšius su kitomis kultūromis.

ANTROPOLOGIJA

Pačioje buvusios lagūnos pakrantėje, 68 t kv., 70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, kultūrinio sluoksnio dugne 1993 m. buvo aptikta žmogaus kaukolės dalis. Apibūdinta Vilniaus universiteto doc. Rimanto Jankausko.

Tai buvo kaukolės skliautas - kaktikaulio, kairiojo ir dešiniojo momenkaulio dalys, pakauškaulio žvynas, dešiniojo smilkinkaulio uolinė dalis. Sprendžiant pagal kaktos gumburus (+1), pakaušio kyšulį (+1), pakaušio žvyną ir glabella (0), tai turėjusi būti vyro kaukolė (bendra balų suma +2). Visos turimos siūlės buvo sukaulėjusios, tad žmogus turėjo būti virš 50 metų amžiaus. Patologijos nerasta. Kaukolė buvo deformuota, neišmatuojama. Bendras vaizdas - tai mezomorfinė, greičiausiai mezokraninė kaukolė, panaši į kitas Narvos kultūros kaukoles.

Atskirai rasti dar keli erodavę kaukolės skliauto fragmentai - kaktikaulio kairinė skruostinė atauga, kairės pusės antakių lanko fragmentas, kairys skruostikaulis, pakauškaulio krumplys ir kt. Greičiausiai tai to paties asmens, kaip ir skliautas, kaukolės dalys. Turbūt tai suardyto, jūros transgresijos išplauto Narvos kultūros gyventojų kapo liekana.

ŽŪKLĖ

Žūklė buvo vienas iš svarbiausių užsiėmimų ir pragyvenimo šaltinių. Tokią išvadą leidžia daryti ne tik gausybė randamų stambių žuvų kaulų, bet ir žūklės priemonių įvairovė. Tai įvairaus tipo užtvankų, bučių bei tinklų liekanos, žuvų šakės, irklai, luotai ir kitokie reikmenys (Римантене 1991).

UŽTVANKOS

Iš užtvankų tyrinėtame plote buvo telikę statmenai sukalti, dažniausiai grupelėmis stovėję kuolai (pav. 9, 10).

Pietinėje perkastos dalyje išryškėjo 3 kuolų grupės.

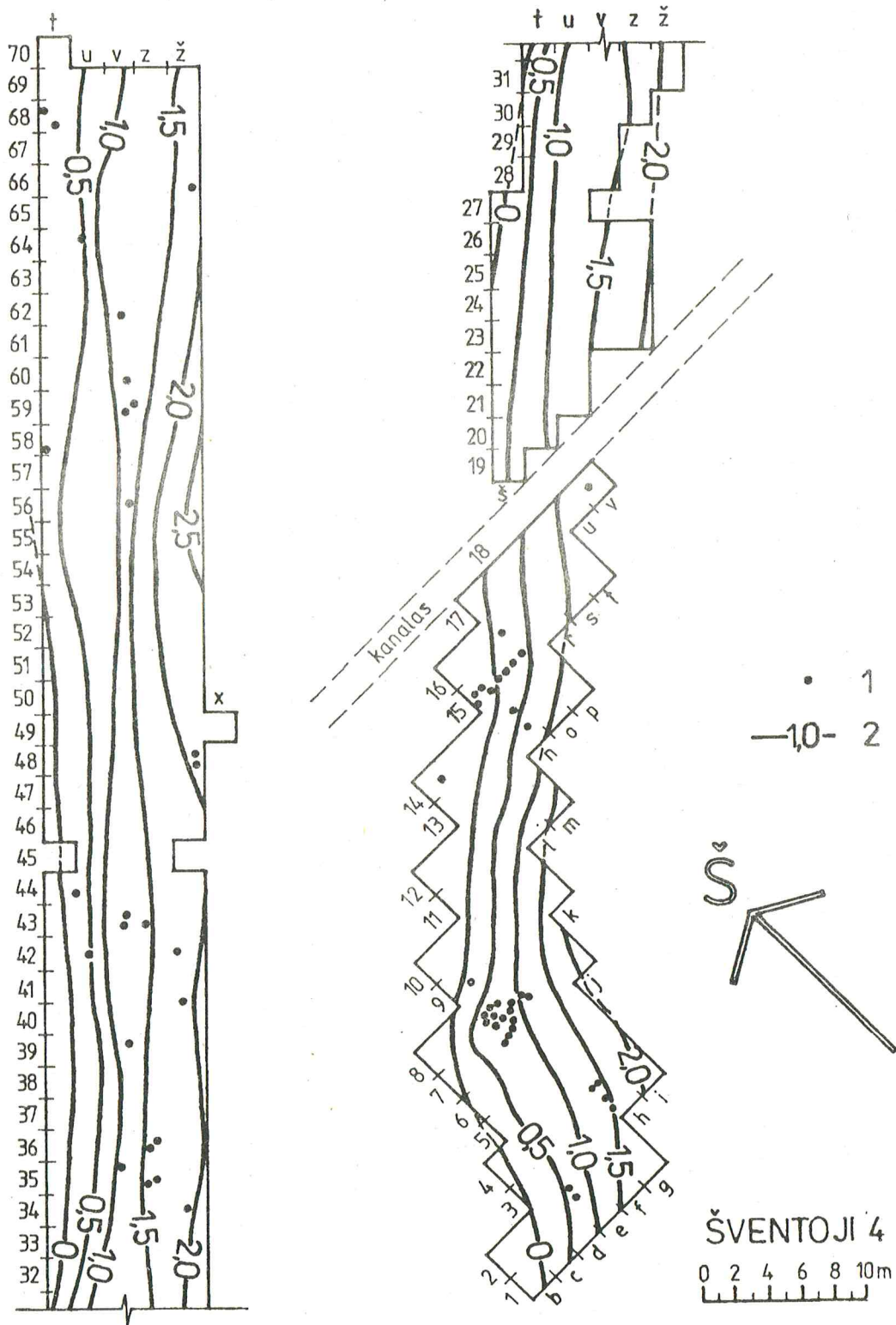
Du pirmosios grupės kuolai stovėjo 2 c kv. 110 cm atstumu vienas nuo kito. Pietinis (pav. 10:9) buvo 82 cm ilgio ir 4 cm storio, pačiame buvusios lagūnos krante, jo viršūnė prasidėjo juostuotame pakrantės smėlyje, o smaigalis įkaltas į aleuritus. Smaigalis buvo per 8,5 cm iš visų pusių aptašytas smulkiomis nuoskalėlėmis. Antrasis (pietinis) kuolas buvo taip pat įkaltas pakrantės juostuotame smėlyje. Perkaltas per aleuritus ir įsmigęs į kiaukutėlių sluoksnį. Kuolas buvo 130 cm ilgio ir 5 cm storio, labai smailiai iš visų pusių nutašytas.

Už 10 m į šiaurės rytus nuo šių kuolų jau gana giliai lagūnoje išryškėjo net 4 kuolai. Visų jų viršūnės pasirodė 120 cm gylyje nuo žemės paviršiaus gitijos sluoksnyje. Visi buvo iš juodalksnio, su žieve. Pietvakariniame 3 h kv. kampe stovėjo kreivas statmenas aptrešęs kuolas. 2 m nuo jo į šiaurę, 3-4 g-h kv. sandūroje šalia buvo du kuolai iš statmenai perskeltų rąstelių - vienas 14 cm storio, antrasis - 11 cm. Dar už 2 m į šiaurę toje pačioje eilėje 4 h kv. stovėjo ketvirtasis 8 cm storio kuolas. Visų jų smaigaliai buvo giliai įkalti, ir jų iškasti nepavyko.

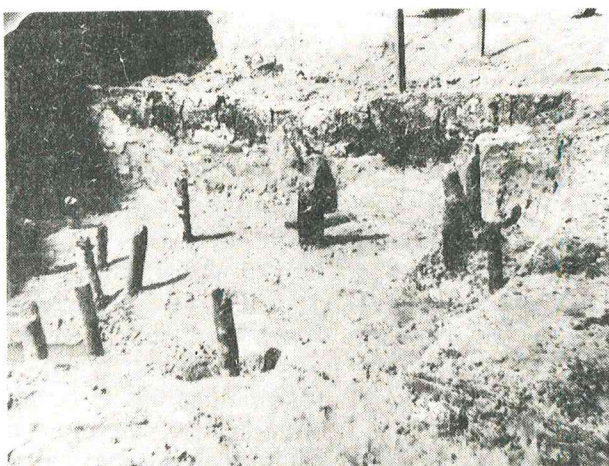
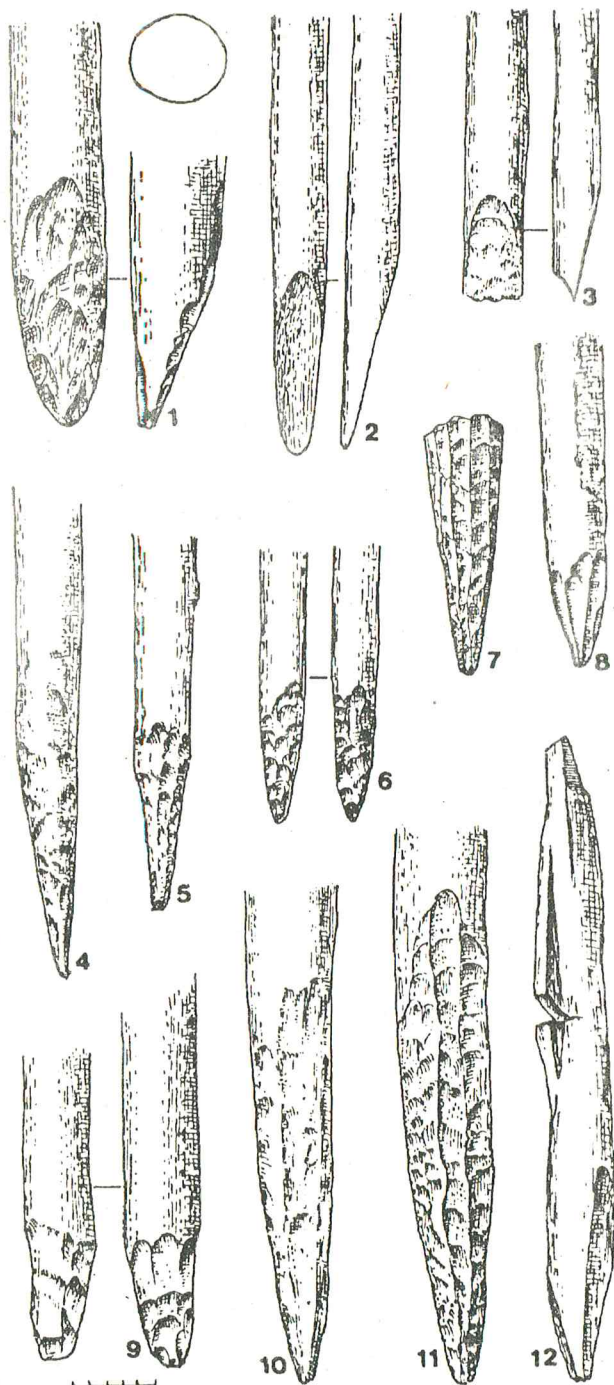
Antrąją grupę sudarė 23 kuolai. Ji buvo 7 g kv., sukalta trimis eilėmis (pav. 11). Kuolai prasidėjo prie pat buvusios lagūnos kranto irėjo gilyn į staigiai storėjantį gitijos sluoksnį. Šiai grupei, matyt, priklausė ir atskirai gulėjusios 5-6 h kv. lazdyno kartelės (pav. 10:2, 8) labai dailiai nutašytais smaigaliais.

Pietinę eilę 7 g kv. sudarė 6 kuolai. Pietvakariniame kampe stovėjęs kuolas pasirodė 85 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Tai buvo 31 cm ilgio ir 5,5 cm storio lazdyno kuolelis su žieve, kurio smaigalis iš 6 pusių aptašytas per 10,5 cm. Nuo jo į šiaurės rytusėjo visa kuolų eilutė. Už 30 cm stovėjo kiek pakrypęs antrasis 82 cm ilgio juodalksnio kuolas nedailiai į vieną pusę nutašytu smaigaliu. 20 cm nuo šio buvo 5,5 cm storio ir 112 cm ilgio trečiasis kuolas, taip pat nedailiai iš dviejų pusių apkapotu smaigaliu, todėl galas buvo plokščias ir aprtrupėjęs bekalant. Vėl už 20 cm stovėjo 5 cm storio ir 85 cm ilgio ketvirtasis kuolas, taip pat nedailiai apkapotu smaigaliu. Nebe tiesioje eilėje, bet 18 cm nukrypęs į šiaurės vakarus stovėjo šeštasis tik 3 cm storio ir 112 cm ilgio lazdyno kuolelis, nedailiai nulaužtu smaigaliu. Beveik prie pat jo, dugne, gulėjo vandens apzulinta 35 cm ilgio ir 7 cm pločio lenta, kurios vienas kraštas buvo perkaltas šio kuolelio. Matyt, šis kuolelis buvo papildomai įkaltas taisant šį statinį tada, kai lenta jau iš seno gulėjo čia nukritusi. Šalia giliai dugne gulėjo dar keletas pliauskelių nuoskalų.

Antroji kuolų eilutė prasidėjo už 35 cm į šiaurės vakarus nuo 6-ojo kuoliuko 7-uju kuolu. Tai buvo

9 pav. Užtvankų kuolų (1) išsidėstymas tyrinėtame plote ir lagūnos dugno horizontalės (2) kas 0,5 m, pradedant nuo buvusio kranto linijos

10 pav. Kuolų smaigalių pavyzdžiai: 1 - 15 n kv., 2 - 6 h kv.,
 3 - 20 t kv., 4 - 14 n kv., 5 - 44 u kv., 6 - 19 š kv., 7 - 38 z kv.,
 8 - 5-6 h kv., 9 - 2 c kv., 10 - 35 u kv., 11 - 35 z kv.,
 12 - 17 u kv.

11 pav. Prieplaukos kuolai 7 g kv. per kasinėjimus

80 cm ilgio ir 5 cm storio lazdyno su žieve kuolas iš vieno šono nuskeltu smaigaliu. 40 cm į rytus nuo šio stovėjo 8-asis kuolas. Jis buvo iš baltalksnio, su žieve, 6 cm storio ir 72 cm ilgio, penkiomis plokštumomis nukapotu smaigaliu. Prie jo smaigalio taip pat giliai dugne gulėjo keletas pliauskelių gabalų. Šalia stovėjo 5,5 cm storio ir 95 cm ilgio jo porininkas 9-asis kuolas. Apie 30 cm į rytus nuo šios poros stovėjo antroji kuolų pora - 10-asis ir 11-asis kuolai. Pirmasis buvo lazdyno, 5 cm storio ir 88 cm ilgio, labai negrabiai nuplonintu smaigaliu, antrasis, 40 cm atstu, buvo iš juodalksnio, 6,3 cm storio ir 75 cm ilgio, iš dviejų pusių nuplokštintu smaigaliu. Šalia jo giliai dumblyje gulėjo lentelė. Šiai eilei, be abejo, turėjo priklausyti ir jau 7 h kv. 130 cm į šiaurės rytus nuo pastarųjų stovėję 12-asis ir 13-asis kuolai 24 cm atstu vienas nuo kito. Vienas buvo iš lazdyno, 4,5 cm storio ir 62 cm ilgio, gražiai iš visų pusių aptašytu smaigaliu, antrasis juodalksninis, 8 cm storio ir 85 cm ilgio.

Trečioji kuolų eilė buvo 7-8 g kv. riboje. Kuolai stovėjo poromis, nors gerokai išsiklaipę, tad tikslų buvusių atstumų tarp jų negalima nustatyti. Porose kuolai nevienodi, tad galbūt antrieji įkalti vėliau, taisant įrenginį. Pirmoje poroje (prie pat drenažo kanalėlio) vienas (14-asis) juodalksninis kuolas buvo 7 cm storio ir 127 cm ilgio, jo smaigalis per 24 cm iš vienos pusės nusmailintas neryškiais nuoskalėlėmis. O šalia jo gulėjo (pargriautas ir bekasant kanalą nulaužtas) 15-asis 5 cm storio ir 23 cm ilgio nedailiai apkapotu smaigaliu kuolelis. 37 cm į rytus vėl stovėjo kuolų pora. Pirmasis (16-asis) buvo iš baltalksnio, antrasis iš lazdyno. Jis buvo 9,5 cm storio ir 110 cm ilgio, gana kreivas, smaigalis 38 cm ilgiu nuskeltas iš vienos pusės. Jo porininkas (17-asis kuolas) stovėjo už 18 cm nuo šio, buvo 4 cm storio ir 127 cm ilgio, jo smaigalis nutašytas iš dviejų pusių - vienoje pusėje yra 60 cm ilgio išskala, antroji pusė smulkiai nutašyta per 18 cm. Apie 30 cm į šiaurės rytus nuo šių stovėjo vėl pora kuolų - 18-asis ir 19-asis. Pirmasis buvo lazdyno, 5 cm storio ir 163 cm ilgio, jo smaigalis per 10 cm iš visų pusių kirveliu aptašytas penkiomis plokštumomis. Šalia jo, matyt, vėliau sustiprinimui įkaltas, stovėjo 3,5 cm storio ir 62 cm ilgio antrasis kuolelis. O tikrasis 18-ojo kuolo porininkas buvo už 18 cm stovėjęs 20-asis kuolas. Jis buvo juodalksninis, 3,5 cm storio ir 110 cm ilgio, jo smaigalis per 5 cm keletu kirčių nedailiai nukapotas. Apie 70 cm atstu nuo šių kuolų, pačioje 7-8 g-h kv. sandūroje, stovėjo vienišas 21-asis kuolelis. Jis buvo 5,6 cm storio ir 57 cm ilgio, juodalksninis, jo smaigalis nukapotas trimis plokštumomis iš vienos pusės. Greičiausiai prie tos pačios grupės priklausė ir 22-asis kuolelis, pargriautas ir nuneštas už 150 cm į šiaurės rytus (8 h kv. viduryje). Jis buvo 4 cm storio ir 35 cm ilgio, iš visų pusių nusmailinta viršūne.

Apie 130 cm nuo pagrindinės kuolų grupės, pačiame lagūnos pakraštyje, 19 g kv., juostuolame smėlyje stovėjo atskiras, 23-iasis eglinis 5 cm ilgio kuolas. Jo smaigalis nudailintas penkiomis plokštumomis, įkaltas į aleuritus ir siekė kiaukutėlių sluoksni.

Trečioji grupė, sudaryta iš 10 kuolų, 14-15 kv. ėjo taip pat iš vakarų į rytus. Vienas kuolas stovėjo pačiame 14 k kv. (pav. 12) pietrytiniame kampe. Jo viršus siekė kultūrinį ploną gitijos sluoksni. Po juo slūgsojo sluoksniuotas smėlis, giliau maišytas su gitija, ir vėl sluoksniuotas smėlis, žemiau prasidėjo aleuritai, kuriuos kirto plonas kiaukutų sluoksnelis. Kuolas buvo tiesus, jis turėjo būti apie 2 m ilgio, nors pavyko iškasti tik 185 cm. Taigi turėjo būti labai tvirtai įkaltas pačiame krante. 6 m į rytus nuo šio kuolo 14 n kv. stovėjo antrasis kuolas (pav. 10:4). Ties juo viršutiniame durpių sluoksnyje buvo iškastas griovelis, tad kuolo viršūnė buvo nulūžusi ir pasirodė tik 105 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Kuolas buvo 4,5 cm storio ir 65 cm ilgio, perkaltas per aleuritų sluoksni ir siekė kriauklelių sluoksniuką. Vienas jo šonas buvo iki viršaus nuskeltas, o antrasis - smailiai nukapotas. Tad šitas, nors ir plonas, buvo tvirtai įkaltas. 15 kv. eilės pakraštyje išryškėjo 7 kuolų eilutė. 3-iasis šios grupės kuolas, stovėjęs pačiame kampe, buvo juodalksninis, 210 cm nutolęs į šiaurės vakarus nuo 2-ojo. Jis buvo 5 cm storio ir 126 cm ilgio, per 18 cm iš vieno šono nusmailinta (pav. 10:1). 75 cm nuo jo į šiaurės rytus stovėjo 4-asis 7 cm storio ir 124 cm ilgio kuolas, taip pat juodalksninis. Smaigalis nuskaldytas iš vieno šono daugiau negu iki pusės trimis plokštumomis. 50 cm į pietryčius nuo šio kuolo buvo matyti 5-ojo kuolo viršūnė, tačiau paaiškėjo, kad abiejų smaigaliai beveik susiėjo, vadinasi, buvę sukalti greta. Kuolas buvo 6 cm storio ir 105 cm ilgio, pušinis, be žievės, smaigalis nukapotas iš vieno šono trimis plokštumomis. Už 20 cm nuo jo stovėjo 6-asis kuolas. Jis buvo alksninis, su žieve, 98 cm ilgio, nusmailintas iš vieno šono. Jo smaigalis per 55 cm nutolęs nuo 5-ojo kuolo. 95 cm atstu nuo 6-ojo kuolo pasirodė 7-ojo kuolo viršūnė. Jo smaigalis buvo 80 cm nutolęs nuo 5-ojo kuolo smaigalio. Jis buvo iš baltalksnio, 5,2 cm storio ir 94 cm ilgio, smaigalis 28 cm aptašytas dailiomis facetėmis. Nuo šio kuolo viršūnės už 45 cm į pietryčius stovėjo 8-asis kuolas, o jo smaigalis nutolęs per 57 cm nuo 7-ojo kuolo smaigalio. Jis buvo irgi alksninis, 6,5 cm storio ir 90 cm ilgio, smaigalis iš vienos pusės nuskeltas per 40 cm. 70 cm atstu nuo šio į šiaurės rytus matyti 9-ojo kuolo viršūnė, kuri buvo giliau - 60 cm nuo žemės paviršiaus, nes čia labai sustorėjęs paviršinis gitijos sluoksnis ir prasidėjo žalsva gitija. Jo smaigalis buvo 50 cm atstu nuo 8-ojo kuolo smaigalio. Kuolo storis 5 cm, ilgis 99 cm,

12 pav. Tyrinėto ploto iškarpa 15-16 u-ž kv. su kuolų pjūviais

smaigalis nukapotas iš vienos pusės. O 10-asis kuolas stovėjo jau 360 cm atstu nuo 9-ojo į šiaurės rytus. Jis buvo 5,7 cm storio ir 70 cm ilgio, pušinis, be žievės, smaigalys nusklembtas į vieną pusę. Viršūnė išryškėjo ploname gītijos sluoksnyje, padengtame smėlio.

Gali būti, kad kanalas sunaikino dar vieną kuolų grupelę. Prie pat jo, 17 u kv., gītijos sluoksnio dugne styrojo kuolo negrabiai nusmailintu galu dalis, vandens gyvių apnaikinta viršūnė (pav. 10:12). O už kanalo gulėjo pora gal išverstų, gal iš kitur atplautų kuoliukų. Vienas (pav. 10:6), rastas 19 š kv., buvo dailiai iš visų pusių aptašytu smaigaliu. Antrasis, taip pat plonas, buvo savitai aptašytas - iš vienos pusės nusklembta ilga plokštuma, iš kitos - visai trumputė (pav. 10:3).

Ketvirtoji 6 kuolų grupė išryškėjo 34-36 v-z-ž kv. Kuolai buvo gana giliai lagūnoje, įkalti į dugną - į aleuritus. Pirmasis kuolas išryškėjo 35 z kv. Jis buvo juodalksninis, jo smaigalys styrojo 170 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jis (pav. 10:11) buvo 5,8 cm storio, nusmailintas iš vienos pusės trimis ryškesnėmis plokštumomis, tačiau išlikęs tik 45,5 cm ilgio, labai apnaikintas vandens gyvių. 50 cm nuo jo į šiaurę stovėjo 2-ojo 4,8 cm storio kuolo smaigalys, kurio buvo išlikusi tik 16,5 cm ilgio dalis (pav. 10:7). Tarp šių kuolų buvo matyti labai glaudžiai 50 cm ilgio plotelyje sugulusių 2-3 cm pločio bučiaus skalų pluoštas, daug karčių ir plonas lenktas, dar spyruokliuojantis bučiaus lankas, daug pušies žievių, nužievinto lazdyno karčių. Visa tai gulėjo 150 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. 220 cm atstu nuo antrojo kuolo vėl stovėjo kuolų pora. Jų smaigaliai įkalti į aleuritų sluoksnį, taip pat apgraužti vandens gyvių. Vienas buvo 6,2 cm storio, antrasis, apie 60 cm atstu nuo šio, 3,2 cm storio. Mažieji kuoliukai buvo 180 cm nutolę vienas nuo kito, tačiau jie pakrypę, tad nuotolis nėra tikslus. Šiai grupei turbūt priklausė ir 5-asis kuolas 34 ž kv. viduryje. Likęs tik jo 13 cm ilgio ir 5,5 cm storio smaigalis apdeginta viršūne.

Apie 250 cm nuo šių keturių kuolų, maždaug jų tarpe, 35 u kv. kyšojo 5 cm storio 5-ojo kuolo viršūnė. Visas kuolas (pav. 10:10) kyšojo aleuritų sluoksnyje.

Penktoji 7 kuolų grupelė išryškėjo 39-44 u-ž kv. Šiauriniame 44 u kv. kampe įstrižai stovėjo į aleuritų sluoksnį įkaltas 83 cm ilgio ir 3,5 cm storio juodalksnio kuolas (pav. 10:5). Jo smaigalys iš visų pusių nudrožtas siauromis facetėmis, o galiukas perlaužtas. Apie 4 m nuo jo į pietus, 43 v kv. stovėjo stambus, bet kreivas alksninis kuolas su žieve, per 15 cm aptašytu smaigaliu ir dviem kreivomis atšakomis viršūnėje. Šalia jo gulėjo išvirtęs apie 30 cm ilgio kuolo galas. Apie 1 m dar toliau į pietus nuo šių kuolų stovėjo įstrižai įsmeigtas dar vienas 70 cm ilgio

juodalksninis kuolas su žieve, tik paprastai nuskeltu smaigaliu. Dar toliau nuo šio, apie 2,5 m, 42 ž kv., gulėjo gražiai nusmailintas apie 40 cm ilgio beržinis kuolas. Tokiu pat atstumu dar toliau į pietus, 41 ž kv. riboje, gulėjo 128 cm ilgio ir 3,5-4 cm storio stogeliu nusmailintu smaigaliu kuolas. Taigi šie kuolai sudarė lyg ir kokią 10 m ilgio įstrižą eilę. Nuo jos atskirai, apie 4 m į vakarus, gulėjo negrabiai nusmailinta viršūne beržinis kuolas.

Tarp šios ir taip pat eilę sudarančios šiaurinės kuolų grupės ant dugno gulėjo į perkasos sieną įeinantis 258 cm ilgio ir 6 cm storio labai vandens gyvių apgraužtas kuolas.

Šiaurinėje perkasos dalyje 9 kuolai sudarė šeštąją grupę. Jie buvo lyg ir įstrižai išsidėstę apie 28 m ilgio eile. Labiausiai į pietus nutolęs kuolas, 55 v kv., stovėjo beveik statmenas. Jis buvo 68 cm ilgio ir 2,5 cm storio, jo smaigalys per 30 cm vienu kirčiu nusklembtas iš vienos pusės, o pati viršūnė bekalant sugurinta į aleuritus. Apie 250 cm į šiaurės rytus nuo jo, 56 v kv., stovėjo 90 cm ilgio kreivokas perskeltas juodalksninis su žieve kuolas. Viršuje jis buvo 9 cm storio, į apačią tolygiai smailėjantis. Už 6 m į šiaurės rytus, 59 v kv., buvo 2 kuoliukai. Vienas 139 cm ilgio, tačiau į žemę kiek nuožulniai įsmigusi buvo tik jo 107 cm ilgio dalis. Kuoliukas buvo plonas, 2,7-1,5 cm storio, todėl dviejose vietose bekalant susistūmęs. Galas nusmailintas ilga nuoskala. O šalia, matyt, pastiprinimui buvo įkaltas antrasis kuoliukas, kurio išlikęs tik 20 cm ilgio smaigalys už 60 cm nuo pirmojo.

Tarp šių abiejų kuolų, pačiame lagūnos pakraštyje, 58 t kv., į perkasos sieną gulsčiai įlindęs styrojo dar vienas atskiras kuolelis. Dar toliau į vakarus nuo pagrindinės eilės, 62 v kv., gulėjo 42 cm ilgio ir 3,5 cm storio nužievintas eglinis kuoliukas. Apie 2 m į šiaurės rytus nuo šios grupelės stovėjo 42 cm ilgio ir 2,5 cm storio kuoliukas iš lazdyno, taip pat dėl savo plonumo per vidurį bekalant susirangęs. Apie 4 m į šiaurės rytus nuo šių kuolų, 62 v kv., gulėjo smaigaliu į dugną kiek įsmeigęs gražiai nutašyto kuolo galelis. Nuo jo apie 5 m į šiaurę gulėjo 65 cm ilgio alksninis kuolas su žieve, nedailiai aptašytu smaigaliu ir išsišakojusia viršūne. Toliau kuolų eilė buvo išlikusi maždaug už 7 m į šiaurę. Tai buvo du kuolai pačiame lagūnos pakraštyje. Vienas buvo 51 cm ilgio ir 6 cm storio su alksnio žieve. Jo galas per 20 cm 4 plokštumom nudrožtas ir visas įsmigęs į smėlį. 140 cm nuo jo dar toliau į šiaurę stovėjo taip pat giliai įkaltas ir tokio pat storio, 105 cm ilgio kuolas per 22 cm labai smailiai iš visų pusių aptašyta viršūne.

Visai atskirai, 66 ž kv. pietiniame kampe, gulėjo galbūt iš toliau atplautas 37,5 cm ilgio kuolo galelis, iš abiejų pusių stogeliu nusklembtu galu, jo viršus buvo nupuvęs.

Taigi iš viso atkasta 66 stovintys bei pargriauti kuolai. Daug kur šiame apraše smulkiai nenurodyti atstumai (nors kasinėjimų metu jie buvo fiksuoti), nes kuolai dažniausiai išsiklaipę, o ypač apytikslis atstumas yra tarp parvirtusių kuolų. Galbūt pastatymo metu jų eilės buvo daug tiesesnės, o dabar jas galime tik apčiuopti. Negiliai įkalti bei ploni kuoliukai galėjo būti išvirtę ir toli nuplukdyti nuo savo pirmykštės vietos.

Be abejo, tie kuolai - tai buvusių pakrančių užtvankų liekanos. Matyt, jos buvo laikinos, greičiausiai naudotos trumpą pavasario sezoną, kada žuvys, ypač lydekos, plaukia į seklesnes vietas ar net į užliejamas pievas neršti. Prie jų būdavo įtaisomi bučiai, kurių liekanų randame pasklidusių visame plote, kartais net ir pluoštais.

Užtvankų kuolai gana ploni, retai būna 6 cm skersmens. Iš nenuimtos žievės aiškiai matyti, kad buvo kertami čia pat pakrantėje augę medžiai - juodalksniai, baltalksniai ir lazdynai, rečiau beržai. Labai retai pasitaiko kokia eglutė nukapotomis vainikų atšakomis. Kuolai įvairiai, bet gerai nusmailinti ir bent pakrantėje labai giliai, kartais daugiau negu per metrą, įkalti į kietą smėlio bei aleuritų sluoksnį, tad rūpintasi, kad jie tvirtai stovėtų. Tik giliau nuo kranto buvo ne taip tvirtai įkalti, todėl dažnai ir išvirtę. Sunku pasakyti, ar visi jie stovėjo vienu metu, bet kiti vienodi radiniai rodo, jog jie vis dėlto buvo reliatyviai vienalaikiai. Kuolai buvo nevienodai išsidėstę. Iš jų išsiskyrė 7-8 g kv. gana kompaktiška trijų eilių kuolų grupė. Matyt, ne atsitiktinai tarp jų ir netoli jų buvo skeltų lentų gabalų. Kadangi toje vietoje lagūna staiga smarkiai gilėjo, tai galėtume manyti, kad čia turėjusi būti tam tikra prieplauka - platus lieptas. Luotų ant kranto netraukdavo, nes jiems labiau grėsė perdžiūvimas negu supuvimas, tam ir reikėjo prieplaukos. Kitos kuolų grupės, be abejo, buvo nuo pakrančių užtvankų. Dauguma kuolų eiliųėjo įstrižai kranto.

Tokia pakrantės užtvanka lygiagrečiai kranto buvo tyrinėta ir Latvijoje, prie Lubanos ežero, ankstyvojo neolito Zvidzės gyvenvietėje. Tačiau tarp dvigubų kuolų eilių ten gulėjo ir daugybė karčių (Jloze 1988, p. 38-40), tad aiškiai matyti, kad užtvanka buvo jomis sutankinta taip pat kaip Šventosios 9-ajame plote vėlyvojo neolito užtvanka (Rimantienė 1980, p. 13-18). Panašios tokios užtvankos dalelę galėjo sudaryti ir 15 n-o kv. rastoji kuolų eilutė, kuri anuo metu dar buvo patankinta šakutėmis ar kartelėmis, o gal ir pušų žievėmis, rastomis visame tyrinėtame plote. Tačiau kitose vietose, ypač ten, kur pakrantėje stovėjo giliai įkaltas kuolas, o jam atliepiantis antrasis kuolas lagūnoje, už kokių 6 m ar daugiau, kaip 14 k ir n kv., galima manyti, tarp jų buvęs ištemptas

tinklas. Greičiausiai tinklai buvo ištempti ir tarp kitų kuolų grupių šiaurinėje perkasos dalyje. Šiuose ruožuose ir daug akmeninių tinklo pasvarų, kurie čia kitaip negalėjo patekti. Atsitiktinai rasta maža plūdžių, bet jos lengvai nuncšamos vandens.

Šitai pat statmenai krantui įrengtos trumpos pakrantės užtvankėlės Lundforse prie Botnijos įlankos rekonstruojamos kaip tik pagal akmeninių pasvarų išsidėstymą (Broadbent 1979, p. 187-189, pav. 80). Beje, ten šios užtvankos buvo skirtos žieduotiesiems ruoniams medžioti, tačiau principas tas pats. Jos rekonstruotos pagal etnografinius tų vietų pavyzdžius. Žieduotieji ruoniukai yra maži ir priplaukia prie krantų. Dar praėjusiame amžiuje tokios 100-200 m ilgio pakrančių užtvankos buvo rengiamos prie Lubanos ežero Latvijoje. Jos būdavo dviejų eilių (Cimermanis 1973, p. 122-123).

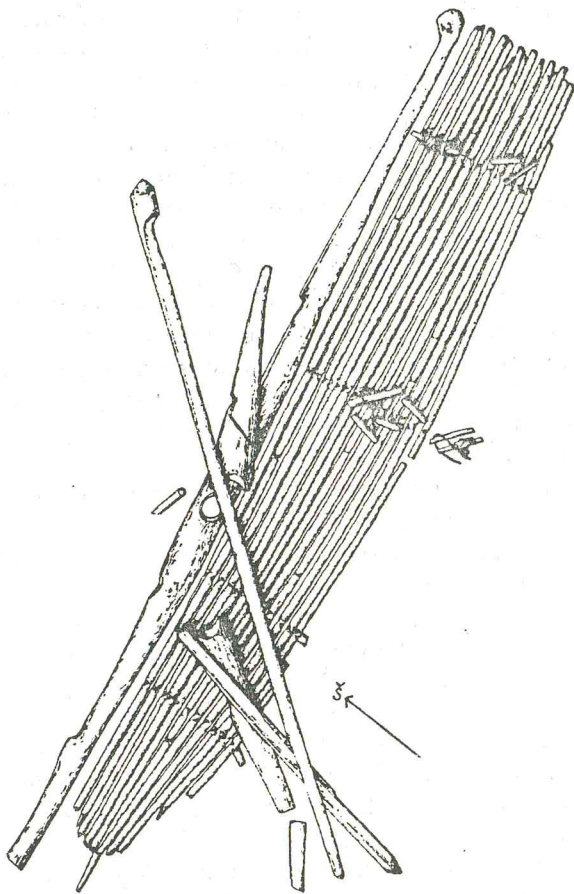
Neolitinių užtvankų aptinkama visoje Europoje (Byšov 1988).

BUTINIAI IR UŽTVAROS

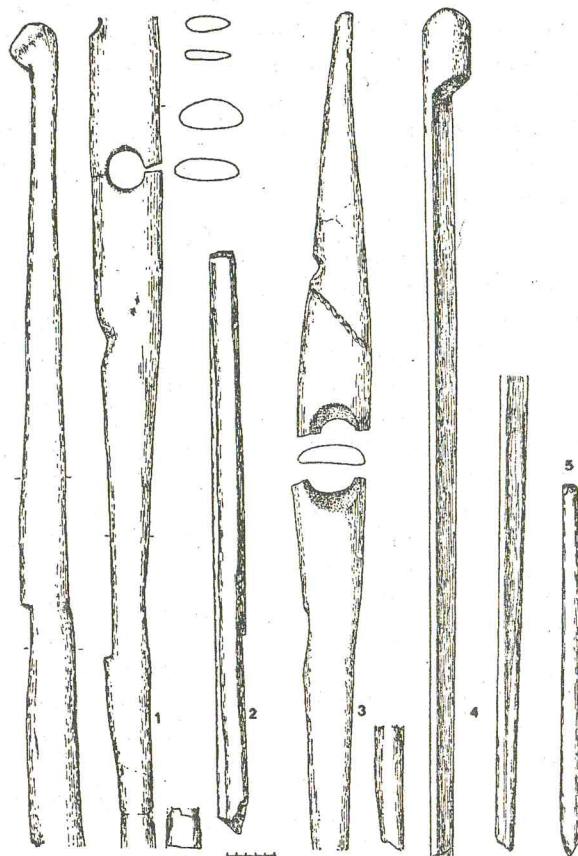
Daugelyje Šventosios gyvenviečių rasta savitų dirbinių - tai apie 150-200 cm ilgio lentos su skylutėmis per vidurį, siaurėjančiais galais ir užkabomis iš vieno krašto. Ieškodami panašių dirbinių etnografinėje medžiagoje, aptikome Kuršių marių žvejų vartotojų tinklų - kiudelių - šoninių lentų, vadinamų butiniais arba butais (Rimantienė 1979, p. 36, pav. 27) ir bandėme rekonstruoti tokį velkamąjį tinklą. Tačiau abejonių kelia tai, kad tokie etnografiniai tinklai būdavo tempiami greitaeigių burinių laivų, kokių akmens amžiaus žmonės negalėjo turėti. Todėl labai sudomino šios radimvietės 1991 m. 30-31 z-ž kv. radinys. 150 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, gilyje buvo aptiktas nužievintų lazdyno karčių klojinys (pav. 13, 14), prijungtas taip pat prie 155 cm ilgio butinio. Per vidurį butinis buvo paplatintas, jame išdrožta 4,5 cm skylutė, per kurią jis buvo perlūžęs. Jo viršutinė pusė buvo 103 cm ilgio, 7 cm pločio ir 2,6 cm storio. Viršūnėlė per medžio krumplį paplatinta į išorę, sudarant kiek negrabiai aptašytą užkabėlę. Ant kaklelio matyti nelabai ryškus 7 mm nutrintas įlinkis. Matyti, kad šioje vietoje jis buvęs pririštas. Toliau liemuo plėtėja iki užkabos, kuri yra 5,3 cm pločio, 61 cm atstumu nuo galo. Ties užkaba, priešingoje pusėje, matyti išdilusi 4 cm ilgio įgauba. Gilesnė, 3 cm pločio įgauba išdrožta užkabos pusėje.

Apatinė butinio pusė buvo trumpesnė, 52 cm ilgio ir 2,2-7,5 cm pločio bei 1,7-2,2 cm storio. Jos užkabos matyti tik 1,7-2,2 cm liekanos ir įlinkis, o galas atrupėjęs (pav. 14:1).

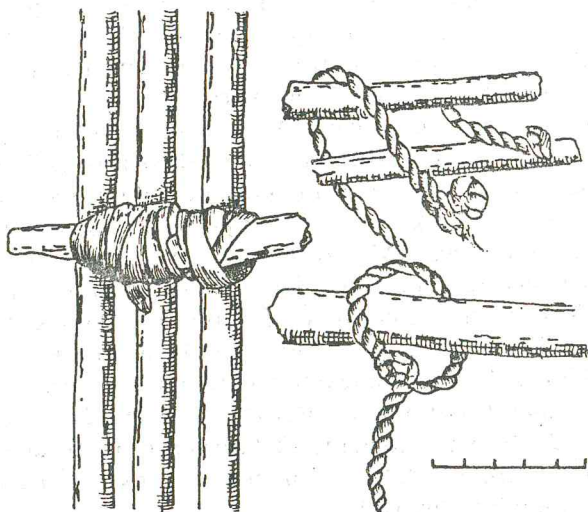
Visame butinių paviršiuje galima pastebėti nelabai ryškių drožimo pėdsakų.

13 pav. Karčių klojinys 31 z-ž kv.

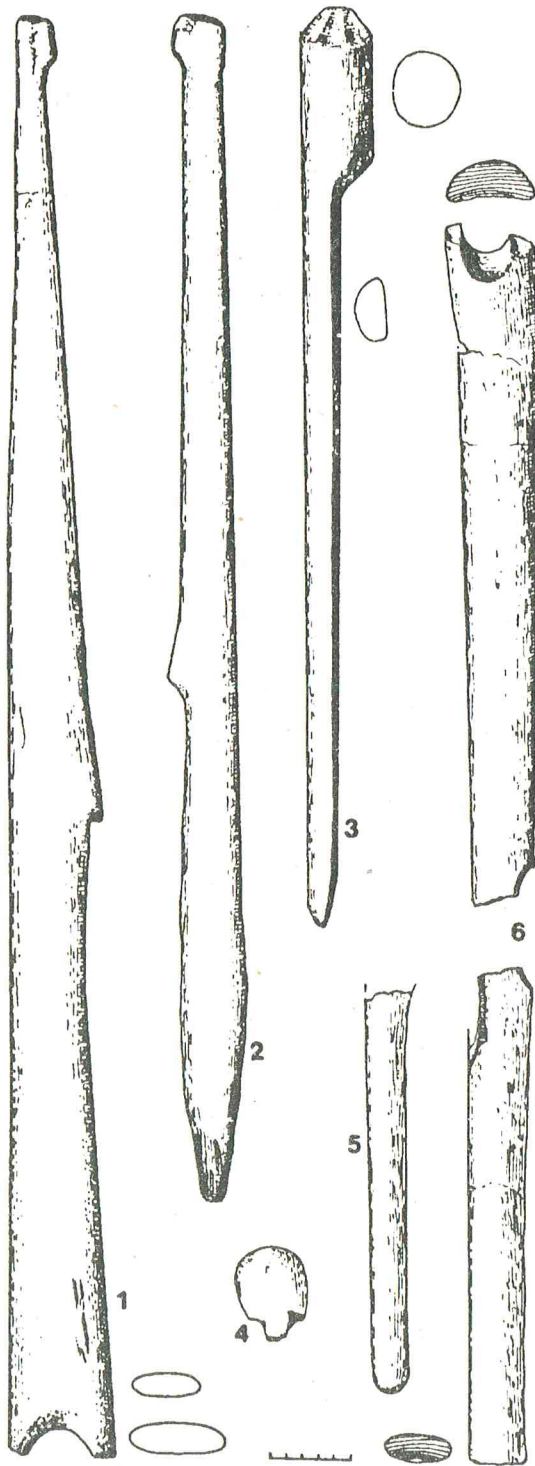
14 pav. Karčių klojinio detalės: 1 - rytinis butinis, 2 - aptašyta kartis, 3 - vakarinis butinis, 4 - kartis su buože, 5 - kuolelis

15 pav. Klojinio sutvirtinimo detalės

Klojinys buvo sudėtas iš 1-2 cm storio nužievintų lazdyno karčių. Daugiau buvo storesnių. Kartys gulėjo lygiagrečiai, o viršutinis kraštas sutapo su butinio galu ir buvo beveik tiesus. Tarpeliai tarp karčių kai kur siekė iki 1 cm, o plonosios kartelės buvo susigrūdusios viena ant kitos. Apatinis karčių galas buvo nelygus ir aprupėjęs. Viršuje aiškiai buvo galima išskirti 18 karčių. Visas klojinys, be butinio, 23 cm pločio. Keturiuose vietose jis buvo sujungtas. 20 cm nuo klojinio viršaus buvo matyti pirmojo jungiamojo ryšio liekanos. Skersinės jungiamosios kartys buvo išilgai perskeltos ir apvyniotos beržo tošimi. Apdėtos iš abiejų klojinio pusių, jos buvo sujungtos storomis liepos karnos virvelėmis (pav. 15). Šalia butinio buvo gerai išlikęs mazgas. Kitur buvo likę tik mažų skersinių kartelių gabaliukų. Kur jungtys neišlikusios, išilginėse kartyse buvo žymūs įspaudai.

42 cm nuo viršutinės jungties buvo antrosios jungties liekanų, taip pat iš abiejų pusių apdėtų perskeltomis skersinėmis kartelėmis, kai kur su tošies

16 pav. Butinių dalys ir kartis su buože: 1 - 28 t kv., 2 - 30-31 v kv., 3 - 29-30 v kv., 4 - 69 t kv., 5 - 24 u kv., 6 - 59 ž kv.

gabaliukais, apjuostos 0,8-1 cm storio liepos karnos virvėmis. Ant karčių buvo matyti aiškūs įspaudai.

43 cm nuo antrosios jungties buvo matyti trečiosios jungties žymės. Toje vietoje klojinio plotis buvo jau 20 cm, žemyn dar siaurėjo iki 14 cm, nes kai kurių šoninių karčių galai buvo nutrupėję. Pačiame gale buvo likusios tik 8 kartys. Ties trečiaja jungtimi kartelių buvo likę tik 12, su nedideliais tarpeliais, per kuriuos buvo matyti apatinės jungiamosios karties liekanos, nuo viršutinės tebuvo likusi įduba.

Apie 30 cm nuo šios jungties ir tiek pat nuo klojinio galo buvo matomi ketvirtosios jungties pėdsakai - įdubos kartelių paviršiuje.

Virš šio klojinio įstrižai gulėjo antras trumpesnis butinis (pav. 14:3), kurio skylė beveik sutapo su ilgojo butinio skylė. Jis buvo 119 cm ilgio, per skylę perlūžęs, ir abi jo pusės gulėjo atskirai. Rytinė - viršutinė jo pusė buvo 43,5 cm ilgio, 2,1-8,1 cm pločio, prie skylės pusapvalio pjūvio, bet gana plokščia, toliau pereinanti į ovalą. Skylė didelė, išskobta iš viršutinės pusės. 16 cm nuo skylės šone išpjauta beveik trikampė įgauba. Į ją įstrižai per visą paviršiųėjo 0,8 cm storio liepos karnos virvelė, susukta į dešinę iš dviejų pluoštų. Butinio smaigalys seniai nulūžęs. Vakarinė - apatinė pusė buvo 75,5 cm ilgio ir 6,8 cm pločio. 50 cm atstu nuo skylutės buvo ryški 5,2 cm pločio užkaba. Jo galas taip pat nulūžęs ir sutrupėjęs. Virš jo įstrižai gulėjo 62 cm ilgio aptašyta medžio nuoplaiša (pav. 14:2).

Ties butinių skylutėmis iš šono statmenai į gitiją buvo įkaltas 38 cm ilgio ir 2,2 cm storio lazdyno kuolelis (pav. 14:5). Visa tai įstrižai kirto kartis su buože gale (pav. 14:4). Buožė palikta medžio storio, tačiau nužievinta, o pati kartis perskelta per pusę. Viršutinė dalis buvo dailiai gludinta, o antrasis galas tik smailiai nuskeltas. Kartis išlikusi visa, jos ilgis - 134 cm, buožės ilgis - 9,2 cm.

Be abejo, vietoje buvo išlikusi tik dalis klojinio, nes dideliame plote buvo išsibarsčiusių tokių pačių nužievintų karčių ar jų gabalų. Šiai grupei turėjo priklausyti ir antra kartis su buože gale (pav. 16:3), rasta 29-30 v kv., labai panaši į gulėjusią virš klojinio. Kartis seniai buvo sulūžusi, nes jos gabalėliai gulėjo atskirai, o smaigalio visai nelikę, išlikusi tik 54,5 cm ilgio pagrindinė dalis su 11,5 cm ilgio buože. Kaip ir anos karties, briaunos viršutiniame gale buvo nuapvalintos, o apatinis galas tik nedailiai apdrožtas.

Netoliese, 28 t kv., rasta dar viena 86 cm ilgio ir 6,6 cm pločio butinio pusė (pav. 16:1), nuskilusi per vidurinę skylutę. Butinis buvo ovalaus pjūvio, jo skylutė skobta iš abiejų pusių. Užkaba, išpjauta 38 cm atstu nuo skylutės, buvo 5,8 cm pločio. Į galą butinis siaurėjo, ir gale, toje pat pusėje kaip pagrindinė užkaba, buvo išskaptuota 2,5 cm pločio užkabėlė.

Kito butinio pusė, rasta 30-31 v kv. (pav. 16:2), buvo panaudota jau kitiems tikslams, nes jos nulūžusi plačioji dalis buvo nusmailinta ir apdegsi. Liemuo buvo plokščiai ovalaus pjūvio, paviršiuje buvo matyti neryškūs drožimo pėdsakai, po užkaba apie 2 cm pločio buvusio raiščio žymės. Likusios dalies ilgis 70 cm, plotis 3,3-4,3 cm.

Rasta dar pora butinių nuolaužų. 24 u kv. gulėjo plokščias ovalaus pjūvio 24,3 cm ilgio butinio smaigalis (pav. 16:5). Antrasis, rastas 69 t kv., buvo tik 5,9 cm ilgio bei 4,5 cm pločio buoželės nuolauža vienu apskritu galu (pav. 16:4).

Labai sunykusio butinio liekanų rasta ir 59 ž kv. (pav. 16:6), 140 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Dvi jo dalys gulėjo atskirai, statmenai viena kitai. Su skylutės puse išlikusi tik 41 cm ilgio dalis. Vicname krašte matyti įgauba pririšti, toliau dirbiny sšiaurėje, matyt, prieš buvusią užkabą. Plotis 3,3-5,3 cm, storis 1,6-2,4 cm. Paviršius iš abiejų pusių labai apgraužtas vandens gyvių. Taip pat apgraužta buvo ir antroji butinio dalis su įgaubos puse.

Iš viso radinio vaizdo 30-31 z-ž kv. galime tik spėlioti, kad tai galėjusi būti kilnojamosios užtvaros dalis. Kad jos sparnai nesusiglaustų, abu butiniai, kaip ir velkamojo tinklo, turėjo būti sujungti kartimi per skylutes, tačiau taip, kad ji lengvai būtų išimama.

Tokių pat butinių nepavyko aptikti kitose kaimyninių akmens amžiaus žvejų stovyklose ar gyvenvietėse. Kai kuo artimos galėtų būti Latvijos vėlyvojo neolito Abuoros I gyvenvietės ilgos kartys, paplatintos per vidurį su didele skylė paplatintoje vietoje ir dar mažomis skylutėmis penkiose vietose (Jloze 1979, p. 78-79, pav. 56). Atrodo, kad jos turėjo būti prie kažko pritvirtintos, o per vidurį greičiausiai irgi sujungtos kartimi. Taigi įrenginys galėjo būti visai panašus į mūsiškį.

Nors tikro etnografinio įrenginio, su kuriuo būtų galima palyginti rastą, nurodyti negalima, tačiau mintis krypta į panašias iš karčių susstatytas laikinas kilnojamasias užtvaras, apie kurias liudija daugelis radinių Vidurio Europos šiaurės archeologinėje ir etnografinėje medžiagoje (Sirelius 1906; 1934, Maninnen 1931; 1933; Cimermanis 1963, 1973). Jos žinomos iš Rusijos, Suomijos, Estijos, Lenkijos, Švedijos, Olandijos (Brinkhuizen 1983, p. 17-19). Paprastai užtvaros daromos iš kartelių, glaudžiai tarpusavyje sujungtų vytiniu pynimu, todėl yra lanksčios. Jos pastatomos pusračiu ar beveik uždaru apskritimu, kurį, reikalui esant, galima ir visai užraukti. Olandijos pakrantėse (Brinkhuize 1983, p.

18) tokios užtvaros vadintos kamuoliais ("kom"). Užtvaros dugnas irgi būdavo užtvenkiamas tinklu, o anga sutvirtinama statmenomis kartimis. Tokie aptvarėliai būdavo labai nedideli, kad net iš jų gaudant įplaukusias žuvis, kartais pakliūdavo ir antš, kuriai iš karčių šulinio nepavykdavo išskristi. Tokios užtvaros turi praslavišką pavadinimą "katsa". Taip vadinamos jos net Švedijoje (Orrling 1991, p. 130-131). Latvijoje kartais, be *katsos*, vartojamas *karticos* pavadinimas. Žinoma Elando saloje tyrinėta tokia iš karčių susstatyta užtvara Šedemosės (Skedemosse) durpyne Godliosa (Gårdslösa) (Hagberg 1966/67). Į tokias užtvaras žuvis pavaromos baldėmis. Geriausia gaudyti tokiomis užtvaromis pavasarį ir rudenį netoli kranto. Jas galima greitai perkelti į kitą vietą ir pastatyti tiesiai priešais taką, kuriuo traukia žuvis.

Šiuo metu tai būtų tinkamiausias palyginimas, bet tai jokiū būdu nepretenduoja į galutinį sprendimo variantą, nes vis dėlto pati butinio prasmė nėra išaiškinta. Reikėtų atkreipti dėmesį į keletą nepaiškinamų detalių. Pirma, tų etnografinių kilnojamų užtvarų lotelės būna sujungtos vytiniu pynimu, todėl tokia užtvara yra lanksti ir greitai susukama į apvalų šulinėlį. Tuo tarpu Šventosios 4B užtvara standžiai sutvirtinta iš abiejų pusių perskeltomis ir dar beržo tošimi apvyniotomis kartimis. Galima būtų spėlioti, kad šitaip ji buvo sutvirtinta dalimis. Antras neatitikimas - tai nesutampančios pririšimo vietos ant ilgojo butinio ir karčių klojinio. Karčių klojinyje keturios sutvirtinimo vietos labai aiškios, bet jos neatitinka karnos raiščių įveržimų ir užkabų vietų butinyje. Pvz., aiškių ryšio liekanų matyti butinio gale ant gunklo kaklelio ir kt. Ir vis dėlto nėra jokios abejonės, kad ilgasis butinis rastas pirmąkartėje vietoje, nes jo galas buvo vienoje linijoje su karčių klojinio lygiais galais, o ir šonas visai lygiagrečiai glaudėsi prie klojinio karčių. Visa tai verčia labai abejoti dabar turimomis rekonstrukcijų galimybėmis.

Atskirų nužievtų ir nusmailintų ilgų lazdynų karčių bei jų dalelių rasta išsibarsčiusių visame tyrinėtame plote, bet ypač arčiau minėtojo klojinio. Nors tokio įrenginio nėra kitur paskelbta, bet, pvz., atskirų karčių labai daug buvo rasta po vandeniū nusmegusioje Ertebiolės kultūros radimvietėje Tiubrind Vige, Danijoje (Andersen 1987, pav. 155). Gal su užtvaromis galima būtų sieti ir ten pat rastąsias taip pat lazdyno kartis su skylutėmis galuose (ten pat, pav. 162), nors šios ir neturi skylutės viduryje.

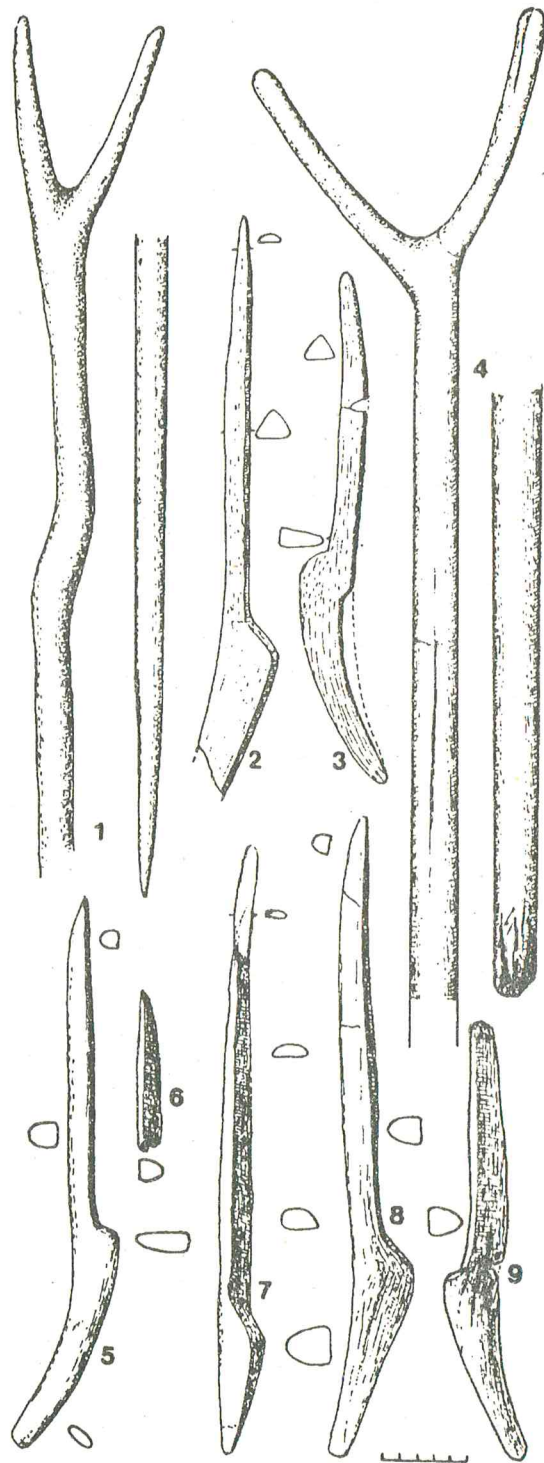
ŽUVŲ ŠAKĖS IR ŽEBERKLAI

Paprasčiausias ir, be abejo, pats seniausias buvo žuvų gaudymas rankomis. Taip gaudydavo tarp pakrantėje augančių medžių šaknų, urveliuose, tačiau naudojo ir pagalbines priemones. Paprasčiausia iš jų, kuri išliko ir Šventosios 4-ojoje radimvietėje, buvo kartis dvišaka viršūne, kuria prie dugno prispaudus žuvį, galima išgriebti rankomis. Rastos 3 tokios kartys, tačiau gali būti, kad kai kurios nuolaužos irgi buvo nuo tokių karčių. Visos jos rastos gytijos sluoksniu dugne, kiek apgraužtos vandens gyvių, tad, matyt, pamestos begaudant žuvis. Visos kartys nužievinčios, dvišakiai galai apdailinti, antrasis galas nusmailintas. Viena (44 z kv.) (pav. 17:4) buvo 92 cm ilgio ir 2,6-3 cm storio. Dvišakio galai apvaliai nulyginti, kotas į galą plonėjantis ir smailėjantis, tačiau nedailus. Kitos dvi, rastos netoliese viena kitos, buvo gana panašios. 62 v kv. rastoji (pav. 17:1) buvo kiek kreiva, tačiau labai dailiai nulyginta. Viršūnėje atšakos 11 ir 12 cm ilgio, smailiais galais, nusmailintas ir antrasis galas. Jos ilgis 125 cm, storis 2,2-3 cm. Netoliese, 64 u-v kv., rasta labai panaši, tiesi, 153 cm ilgio kartis be žievės, dailiai apvaliai nutašytomis 12 ir 13,5 cm ilgio atšakomis (ilgesnioji buvo iš dalies per pusę nuskilusi). Kartis buvo 2-2,7 cm storio ir 3 cm pločio, ovalaus (gal susiplojusi?) pjūvio.

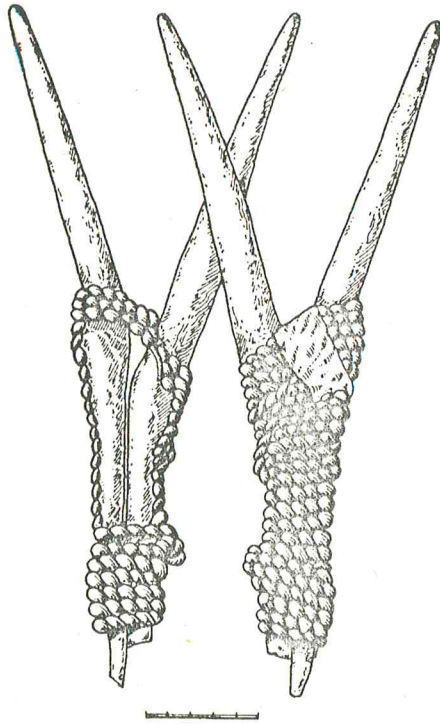
Tokių primityvių priemonių yra užfiksuota ir etnografų (Braižys 1942, p. 45; Sirelius 1934, p. 96). Tačiau tokie dvišakiai galėjo ir kitaip būti vartojami, pvz., palaidinėms (Vitauskas 1939, p. 563-564). Tokia kartis įsmeigiama į dugną, o ant šakelių suvarsluojama virvelė su kobiniu arba spruduliuku su jauku gale.

Labai savitas radinys, kurį irgi priskirtume prie žvejybos priemonių, buvo 37 z kv. rastasis dvišakis (pav. 18). Jis aptiktas 80 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, aplink buvo kiek nendrių liekanų ir medžio šaka su žieve. Dvišakis buvo sudėtas iš dviejų 32 cm ilgio apvalių kartelių, nuplokštintų suglaudimo vietoje. Abudu smaigaliai ovalaus pjūvio ir, atrodė, labai nuzulinti. Sujungimo vieta buvo apvyniota trimis persikryžiuojančiomis 0,5 cm storio virvių eilėmis, toliau abi kartelės apvyniotos kartu 27 tos pat virvės apvajomis. Tačiau aiškios medžiagos palyginti neturime.

Šalia šių primityvių priemonių, kurios galėjo būti naudojamos ypač vasarą arba pavasarį, žuvims išplaukus neršti į seklumas, buvo ir sudėtingų šakių su smaigu per vidurį, kurios tiko žiemą, ypač unguriams gaudyti. Jų dalys jau pažįstamos iš vidurinio neolito Šventosios 3-iosios radimvietės ir 23-iosios gyvenvietės bei vėlyvojo neolito Šventosios

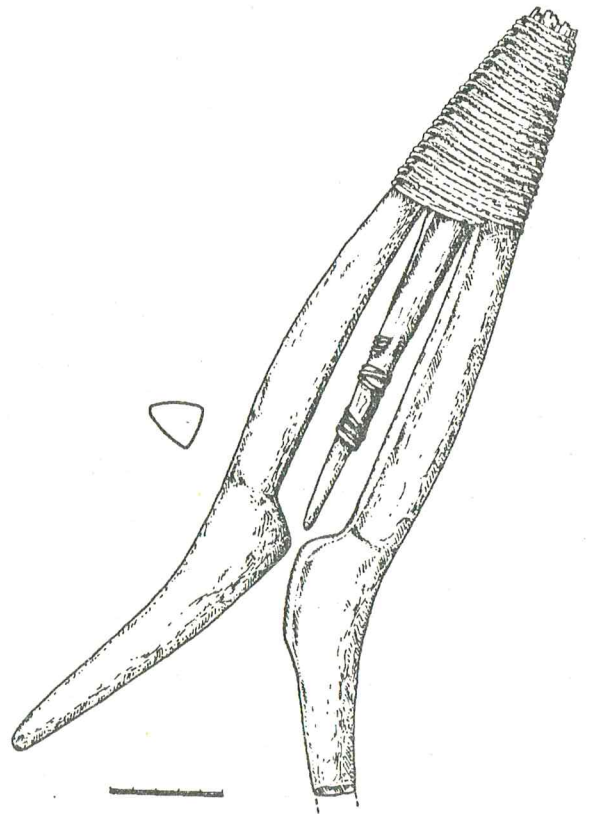
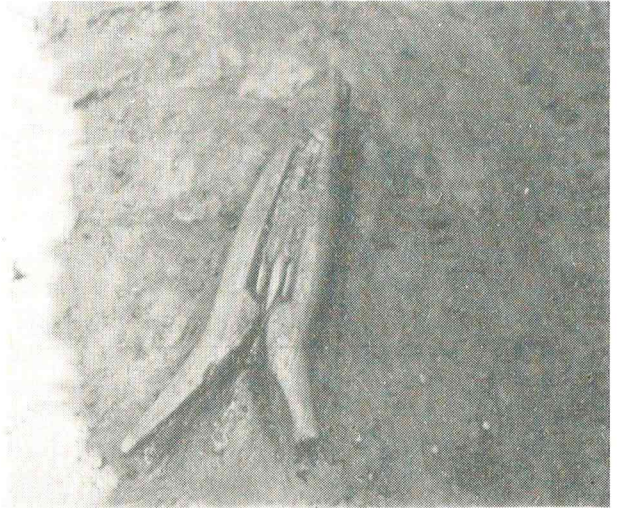
17 pav. Įvairių žuvims gaudyti šakių dalys: 1 - 62 v kv., 2 - 64 z kv., 3 - 63 z kv., 4 - 44 z kv., 5 - 13 p kv., 7 - 53 u kv., 8 - 44 v kv., 9 - 44 z kv.

18 pav. Šakės, aprištos virvelėmis (iš abiejų pusių), 37 z kv.

1A gyvenvietės (Rimantienė 1979, p. 24, pav. 18; 1980, p. 12, pav. 4:3,5,7,8). Tačiau 4-ojoje radimvietėje aptiktos yra pačios ankstyviausios ir išlikusios sveikiausios. Kitų visų šakių buvo tikrai dalys (Rimantienė 1995b).

34 u kv. šakės buvo rastos 120 cm gilyje nuo žemės paviršiaus. Po jomis dar buvo 20 cm storio gitijos sluoksnis (pav. 19). Pagrindą sudarė keturkampio pjūvio medžio nelabai dailiai aptašytas 2 cm pločio ir 1 cm storio kotas, į kurio galą įvartytas 10 cm ilgio ir 1,5 cm pločio kaulinis smaigas (pav. 20:2). Smaigas buvo padarytas gana grubiai, labiau nugludinta tik viršūnė. Įkalant plačią įtvara, kotas išprogo, tad buvo suveržtas liepos karna, kurios išlikusios kelios apvijos prie pat smaigo. Prie koto iš abiejų pusių priglaustos dvi simetriškos šakos su užbarzdomis vidinėje pusėje. Viena šaka, išlikusi sveika, buvo 40 cm ilgio, antrosios galvutės galas ir šonas kiek aplūžę. Tarpas tarp šakų užbarzdų buvo 2 cm. Jas siekė ir smaigo viršūnė. Šakų koteliai buvo trikampio pjūvio, kiek gaubtomis briaunomis. Galvutės buvo plokštesnės, sveikoji 15,5 cm ilgio ir 2,5 cm storio. Toje vietoje, kur šakos prisiglaudė prie koto, buvo įvartyti 4 mediniai trikampio pjūvio, 11-13 cm ilgio abiem smailais galais pleištukai. Be abejo, jie buvo įvartyti konstrukcijai sutvirtinti, ją skersai aprišus

19 pav. Ungurių šakės in situ 34 u kv. ir jų piešinys

karnos juostelemis. 10-12 cm ilgio galas iš abiejų pusių apvyniotas taip, kad abiejose briaunose karnos persikryžiuotų, sudarydamos gražius pintus rumbelius.

Tai vienintelis Pabaltijyje žinomas taip gerai išlikęs egzempliorius. Jį galima būtų palyginti nebent tik su nuskenkusios Šjoldnes Ero (Skjoldnaes Aero) Danijoje gyvenvietės radiniu (Skaarup 1982, p. 166; 1993, p. 75, Jensen 1982, p. 47, pav. 15). Šių šakių buvo išlikusi koto dalelė, iš abiejų pusių apsupta šakų ir apvyniota augalinio pluošto virvele, sudarant viename krašte rumbą. Apvyniojimas siekė iki pat šakų užbarzdų, tačiau pačios užbarzdos neišliko. Neišlikęs ir smaigas.

Kitų 4-osios radimvietės šakių buvo išlikusios tik atskiros šakos. Antrų šakių dalys aptiktos 13 p kv. (pav. 17:5,6). Jų viena šaka buvo sveika, 34,5 cm ilgio su 15 cm ilgio galvute, lengvai išriesta nugarėle. Kotelis buvo trikampio pjūvio, viršūnė smaili, galvutė išriesta, jos smaigalis plokščias ir bukas. Paviršius iki pat viršūnės buvo labai dailiai gludintas. Antrosios šakos buvo likusi tik 9,9 cm ilgio kotelio dalis.

Antra šakių pora aptikta 44 v ir z kv. (pav. 17:8,9). Abi šakos gulėjo netoli viena kitos ir, be abejo, sudarė vieną komplektą, tačiau buvo nevienodos, matyt, sukomplektuotos iš kitų nulūžusių šakių dalių. Tai pasitaiko labai dažnai, nes stipriai smeigiant šakes į ežero dugną, šakos dažnai lūždavo. Viena pusė buvo 40 cm ilgio, su 12,5 cm ilgio galvute, beveik tiesiu trikampio pjūvio koteliu, iki pat galo gludintu ir nusklembtu iš išorinės pusės; vidinė pusė buvo plokščia. Galvutė į galą smailėjo ir plonėjo. Aiškiai buvo matyti, kad ji padaryta iš medžio šakumos. Antrosios šakos buvo išlikusi tik 26,5 cm ilgio dalis. Jos kotelio galas seniai nulūžęs ir aptrupėjęs. Galvutė buvo 11,9 cm ilgio, į galą smailėjanti ir plonėjanti. Ši šaka buvo padaryta iš išilgai perskelto storo medžio dalies su ryškiomis rievėmis.

Kiek kitokia šakių dalis rasta 53 u kv. (pav. 17:7). Ji buvo 36,2 cm ilgio. Jos kotelis ryškiai pusapvalis, tačiau pačioje viršūnėje visai suplonėjęs ir suplokštėjęs. Apie 8 cm nuo smaigalio, įstrižai kotelio,ėjo griovelis, atrodo, padarytas tyčia. Galvutė buvo trikampio pjūvio, trumpa ir stora.

Dvi ungurių šakių dalys rastos 63 ir 64 z kv. Jos gulėjo netoliese ir maždaug tame pat gylyje, tačiau buvo ne iš vieno komplekto. Vienos, 31,8 cm ilgio, rastos 63 z kv. (pav. 17:3), kotelis buvo tiesus, trikampio pjūvio, galvutė plonėjanti ir atriasta į išorę, plonu ir smailiu galiuku. Ji buvo padaryta iš storo medžio dalies. Antra, rasta 64 z kv. (pav. 17:2), taip pat buvo padaryta iš storo medžio dalies, kotelis taip pat beveik tiesus ir trikampio pjūvio, tačiau jo galas plokščias. Galvutės dalis nulūžusi, tačiau ši šaka turėjo būti ilgesnė už pirmąją, nes ir išlikusioji dalis

buvo 33,8 cm ilgio. Gali būti, abi šakos buvo naudotos kartu, todėl toks nedarnus įrankis ir išsiskleidė.

Tokių šakių dalių rasta ir kitose Šventosios radimvietėse (Rimantienė 1979, p. 24-25, pav. 18). Iš viso surinktos 27 atskiros šakos (tarp jų ir visos įrankis su dviem šakomis).

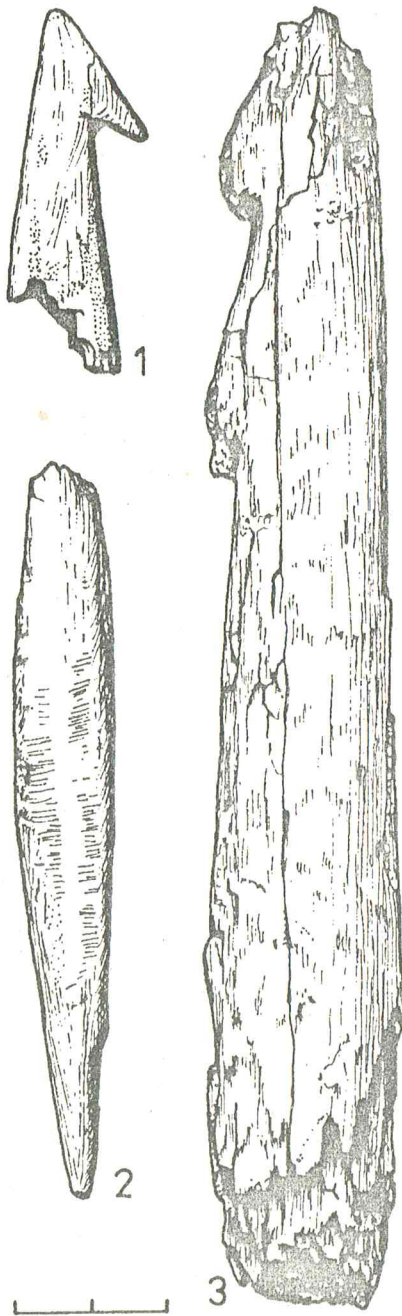
Pirmosios ungurių šakės buvo paskelbtos beveik prieš šimtą metų iš Danijos, Brabrando durpyno (Thomsen, Jessen 1906, p. 45-47, pav. 18). Tai buvo atskiros šakos bei jų dalys, kurias Th. Thomsenas, lygindamas su panašiais kauliniais eskimų įrankiais, aiškino kaip šakių dalis žuvims gaudyti. Nuo to laiko susikaupė jau nemaža tokių radinių Danijoje ir Šlezvige-Holšteine. Išsamiausiai juos išnagrinėjo Jutta Meurers-Balke (1981, p. 131-151), pateikusi palyginimų su etnografiniais radiniais ir pasiūliusi jų rekonstrukcijos pavyzdžių (ten pat, pav. 13).

Vakariniame Pabaltijyje rastosios šakės priklausė Ertebiolės kultūrai ir datuojamos IV-III tūkstantmečiu pr. Kr. Žymiausi radiniai iš Dyrholmeno (Madsen 1977; Mathiasen ir kt. 1942), Satrupo durpyno Rūde 2, Förstermoore, Siggenneben-Süd ir Rosenhofe-Šlezvige-Holšteine (Schwabedissen 1957/58; 1981). Dažnai tokios šakės randamos rytiniame Jutlandijos pakraštyje fjorduose bei jūrų įlankose nuskendusiose akmens amžiaus gyvenvietėse. Pietinėje Baltijos pakrantėje jų neaptikta tik todėl, kad šis krantas patekęs į poledyninio žemyno grimzdimo zoną ir to meto gyvenvietės dabar turėtų slūgsoti jūros apsemtoje dalyje, greičiausiai po storu nuosėdų sluoksniu.

Tokiomis šakėmis žuvis buvo galima smeigti įvairiai, todėl šakės buvo nevienodos. Vienos, išriestais koteliais ir ryškiai į išorę atriestomis galvutėmis, tiko ypač poledyninei žūklei, žiemojantiems unguriams smeigti. Unguriai žiemoja dumble, susispietę į kamuolį. Tad, užtikus tokią vietą, galima ilgai ir sėkmingai gaudyti. Plačiai išplėsti šakių sparnai leido žvejui, net pačios žuvies nematant, apgaubti ją ir nusmeigti. Taip šakės galėjo būti smeigiamos tik į minkštą dumblėtą dugną. Prismeigtam unguriui nusprūsti nuo smaigo neleidavo šakų užbarzdos.

Panašiomis šakėmis buvo galima smeigti ir plaukiojančias žuvis. Tuomet nereikėjo taip plačiai išsižergusių sparnų, o šakos būdavo visai tiesios. Tarpas tarp užbarzdų irgi didesnis. Tačiau užbarzdos būdavo būtinės, kad nenusprūstų žuvis.

Šakių su išriestomis šakomis daugiausia rasta ankstyvesnėse gyvenvietėse (pvz., Šventosios 3B), o su tiesiomis - vėlyvesnėse (pvz., Šventosios 23-iojoje). Iki pastarojo meto tas pats šakių principas prie Baltijos jūros išsilaikė ir etnografinėje medžiagoje. Suomijoje irgi buvo paplitusios tokios šakės, nors jau su judamomis užbarzdomis.

20 pav. Kauliniai žeberklai ir šakių smaigas; 1-15 o kv.,
2-34 u kv., 3-55 t kv.

Geležinės šakės, tik jau neaprištos, o su spyruoklėmis, naudotos dar prieš šimtą metų pietinėje Baltijos pakrantėje (Znamierowska-Prüfferowa 1957). Žiemą, kada kitomis priemonėmis žvejoti beveik neįmanoma, tokiomis šakėmis buvo galima sugauti daug ungurių (Busse 1899, p. 296-297).

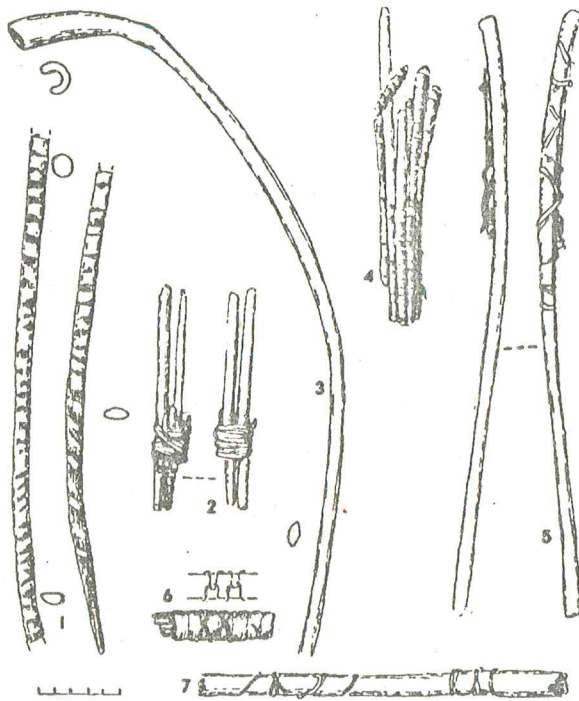
Tačiau gali atrodyti keista, kad tarp žuvų ašakų, kurių tokia daugybė surinkta šioje ir kitose Šven-

tosios gyvenvietėse, ungurių nerasta. Tačiau taip yra ir kituose kraštuose, nes, pasirodo, riebiųjų žuvų kaulai paprastai sunyksta pirmieji.

Tuo metu, kai plačiai buvo naudojamos ungurių šakės, kauliniai žeberklai neteko vertės. Greičiausiai jie buvo skirti jau tik ruoniams medžioti. 4-ojoje radimvietėje jų rasta tik pora. Vieno (15 o kv.) buvo išlikusi tik 4,9 cm ilgio viršūnėlė (pav. 20:1) su viena smailia užbarzda. Į apačią žeberklas plėtėjo, bet buvo nulūžęs. Atrodo, kad čia buvusi antra, į kitą pusę atsukta užbarzda. Žeberklas buvęs ugnyje (gal įsmigęs į žuvį ir užlūžęs, o paskui su mėsa kartu iškeptas). Antrasis žeberklas (55 t kv.) buvo išlikęs visas, nors atrupėjęs smaigaliu (pav. 20:3), nes gulėjo labai negiliai, pačioje buvusios lagūnos pakrantėje, po seniau važiuojamu keliu. Žeberklas buvo 18,5 cm ilgio, 2,6 cm pločio, pusapvalio pjūvio, į apačią plėtojantis, tik pačiame gale siaurėjantis. Ruoniniai stambūs žeberklai būdingi visoms pajūrio akmens amžiaus gyvenvietėms (Rimantienė 1979, p. 21-23; Zagorska 1974).

BUČIŲ LIEKANOS

Bučius yra pakrančių žūklės priemonė, sudaryta iš labai plonų skalų arba vytelių, todėl labai blogai išliekanti. Visose Šventosios radimvietėse aptikta daugybė skalų bei lankų dalelių, kartais vytelių, bet viso bučiaus pavidalo atstatyti negalima. Skalos pušinės, paprastai 1,3-2,8 cm pločio ir 0,5-1 cm storio. Kai ką apie bučiaus konstrukciją pasako tik skalų pluoštai su jungiamaisiais ryšeliais, bučių briaunų apipynimo ar dugnelių liekanos. Iš atskirų pluoštelių matyti, kad bučiaus skalelės būdavo sujungiamos vytiniu pynimu liepos karnos pluoštu arba virvele. Iš viršaus dar keliose vietose greičiausiai buvo sutvirtinama karklo lankeliais. Svarbiausias lankas sutvirtino bučiaus angą. Rasta keletas tokių lankelių liekanų. 43 z kv. visų liekanų ryšio nustatyti nebuvo galima, tačiau jos gulėjo vienoje krūvoje. Skalos buvo plačios ir storos: 2,3-2,7 cm pločio ir 0,7-0,9 cm storio. Matyti, kad šalia gulėjęs karklo lankelis buvęs prie jų pririštas, nes paviršiuje išlikusios baltos skersinės juostelės, kurias turėjusi dengti karna, kai tuo tarpu nepadengtosios patamsėjusios. Lankelio gabalai buvo lenkti, vienas galas iš vidaus nuplokštintas, vadinasi, buvo dailiai sujungtas. 63 ž kv. rasta net 54,5 cm ilgio lankelio dalis. Ji buvo iš 1,2 cm storio karklo vytelės, iš dalies su žieve, tačiau vienas galas nuplokštintas. Vytelė buvo dar lanksti. Nors antrasis galas neišlikęs, bet, atrodo, kad rasta didžioji jo dalis, kadangi tokie pakrančių bučiukai, kaip rodo ir kitų kraštų radiniai, būdavo su apie 60 cm apskritimo anga.

21 pav. Bučių detalės: 1 - 48 z kv., 2 - 58 v kv.,
3 - 55 ž kv., 4 - 54 ž kv., 5 - 49 z kv., 6 - 34 z kv.

Ryškesnis bučiaus gabaliukas aptiktas 48 z kv., tuoj po viršutiniu gitijos sluoksniu. Jį nuėmus, tuoj pasirodė netvarkingai sugulusių bučiaus skalų pluoštas. Šalia buvo 2 bučiaus lankų gabalai (pav. 21:1) su apipynimo atspaudais. Ant jų buvo matyti balti, buvę karna pridengti ruožai. Viena kartelės pusė buvo ištiesai nuplokštinta, antroji tik pusiau. Šalia gulėjo ir plūdės galvutė (pav. 22:1). Galbūt su šiuo bučiu sietina ir lazdyno kartis su žieve, styrojusi gitijos sluoksnyje įstrižai. Jos viršūnė siekė bučiaus liekanas 82 cm nuo žemės paviršiaus, o apačia - 120 cm gylį. Šios šiauriniame perkaso gale rastosios bučiaus skalos buvo stambesnės ir storesnės - nuo 1,3 cm iki 3 cm pločio ir nuo 0,6 iki 1,5 cm storio. Pasitaikė skalų, kurių storis ir plotis toks pat - 1x1 cm, 1,5x1,5 cm.

Rūpestingai padarytas bučiaus lankas rastas 35 ž kv. (pav. 21:3). Kartelė buvo išilgai perskelta per pusę, jos galiukas platesnis ir išskobtas iš vidinės pusės, matyt, tam, kad būtų galima užkišti smailųjį antrąjį kartelės galą. Dalis lanko buvo išsitiesusi, o dalis dar išlaikiusi riestumą. Išlikusi dalis buvo 78 cm ilgio ir 1-1,4 cm pločio, galas 2,2 cm pločio.

Iš liekanų galima spręsti buvus bučių ir su primegzto tinklu. Tokiems bučiams būtinai reikėjo

lankų. Gana akivaizdus buvo 59 v kv. radinys. Rasta vieno apie 62 cm ilgio riesto lanko iš apvalios karklo vytelės dalis. Vienas jos galas buvo nuplokštintas nuskeliant. Prie bukojo jos galo buvo prisiglaudusi antros lygiagrečiai buvusios vytelės dalelė, prie kurios šis lankas buvo pririštas perpinant liepos karna. Lygiagrečiai gulėjo antra 40 cm ilgio riesta vytelė, kurios bukasis galas buvo apsuktas karna. Kiekviena vytelė atskirai buvo apsukta karnos juostelėmis, tačiau jos liekanų buvo galima pastebėti tik apatinėse lankelių pusėse. Prie šių lankelių, kurie, atrodo, buvo dvigubi, buvęs primegztas liepos karnos nevyto pluošto tinklas. Buvo matyti kilpos be mazgų. Gali būti, kad antrasis lankas buvo nuo įgerklio, tačiau kaip sujungtas pakraštys - neaišku. Surišimo būdą kiek paaikškina radinys iš 49 ž kv. (pav. 21:5). Tai buvo 35 cm ilgio ir 0,9-1,1 cm storio kartelė be žievės, viename gale kiek padrožta. Prie jos priglausta plonytė ir dar išilgai perskelta gaubta vytelė, savitu būdu priraišiota prie pirmosios. Rišta taip, kad išorinėje plonosios kartelės pusėje kas 2 cm tarpais susidarytų kilputės, surištos mazgeliais.

Pynimo būdas matyti ir iš 34 z kv. rastos karklo vytelės (pav. 21:6), kurios išlikusi apie 30 cm ilgio ir 1,4 cm storio dalelė. Matyt, ji visa buvusi apipinta karna, net iš dalies ir ant žievės. Buvo pinama vis iš naujo grįžtant į tą pačią pusę taip, kad viename krašte susidarytų persipynęs kilpelių rumbelis. Tai toks pat pynimo būdas kaip apipinant žuvų šakes, tik ten buvo pinta dviem karnomis ir persikryžavimo vietose rumbai susidarę abiejuose kraštuose.

Bučiams, be skalų, buvo naudotos ir vytelės, iš kurių padarytas būna ir pats bučius. 54 ž kv. rastas nužievintų ir nenužievintų vytelių pluoštas (pav. 21:4). Atskiros vytelės buvo apvyniotos karna ir supintos ta pačia karna tarpusavyje. Tačiau visas įrenginys labai išblaškytas gabalais. Toks bučius turėjo būti panašus į pintinę.

Taip pat be sistemos išsiblaškiusios ir bučiaus liekanos 58 v kv. Tačiau iš detalių matyti, kad bučius buvo padarytas iš labai plonų nužievintų vytelių, bet protarpiais pasitaikė ir skalelių. Kiekviena jų atskirai apsukta karna ir visos glaudžiai tarpusavyje sujungtos karnos pluoštu, bet protarpiais matyti ir karninės virvelės liekanų. Tačiau negalima atsekti surišimo būdo, nes visi pėdsakai likę tikrai apatinėje pusėje. Likęs ir kaž kurios šio bučiaus dalies kartelių pluoštas, apvyniotas kiek pasukta karna (pav. 21:4). Viena kartelė, 0,5 cm pločio, buvo išilgai perskelta, antroji, 0,9 cm storio, apvali. Jos kartu apvyniotos 10 apvųjų karnos (pav. 21:2). Antroje pusėje už tų apvųjų užkišti 3 nuskeltų plokščių kartelių nuoplaišėlių gabaliukai. Galbūt taip sutvirtintas bučiaus galas.

Iš skalų padaryti bučiai būdavo gana siauri, nes skalų negalima išlenkti, tad ir jų dugneliai mažiukai. Toks dugniukas buvo rastas 61 u kv. Skalelės buvo sudėstytos viena ant kitos skersai ir išilgai ir per pintos liepos karnos virvele.

Tokių bučių liekanų daugiausia rasta 2-ojoje radimvietėje (Rimantienė 1979, p. 34-36, pav. 26:4,5,7). Čia taip pat buvo iš skalų padarytų bučių gabalų ir net su dangteliu gale, taip pat megztų iš virvelių, prijungus tinklą prie karklo lankelio. Rastos ir 2 vytelės, sujungtos tarpusavyje virvele. Galbūt taip buvo sustiprintas bučiaus ar graibšto kraštas.

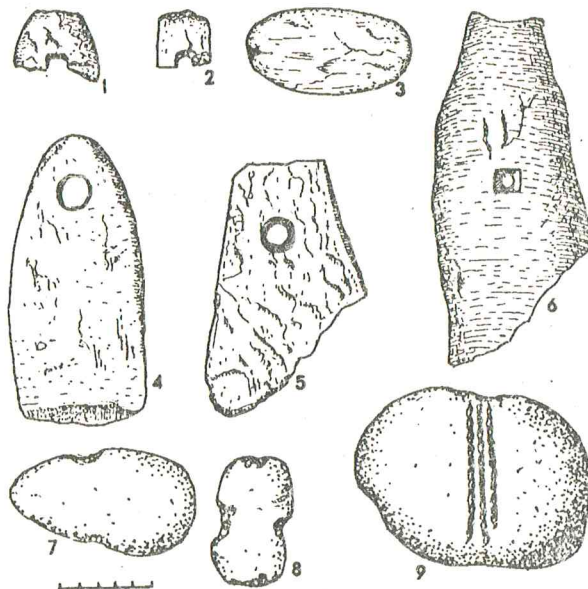
Nors iš tų visų liekanų negalima tiksliai atkurti bučiaus konstrukcijos, bet kai ką galime spėti, pasitelkę kitus Vidurio Europos šiaurės neolito radinius, kurie, beje, irgi fragmentiški. Išsamiausiai juos išnagrinėjęs Dick C. Brinkhuizenas (1983), gretindamas su etnografiniais duomenimis, pažymi jų nepaprastą įvairovę, kurią ne visada galima atkurti iš mažų fragmentų. Iš skalų padarytieji bučiai būdingesni Rytų Europai, o iš vytelių - Vakarų. Todėl Rytuose jų forma dažniausiai tiesaus piltuvėlio stačiomis sienelėmis pavidalo, o Vakaruose varpo pavidalo, nes vytelės duodasi lengvai lankstomos. Vėliau vytelių technika ėmė skverbtis į Rytus ir jau etnografinėje medžiagoje turime iš vytelių padarytus bučius.

TINKLŲ LIEKANOS

Tinklai buvo megzti iš liepos karnos virvelių, kurių rasti tik keli gabalėliai. Apie tinklus galima spręsti tik iš rastų pasvarų, plūdžių ir branktų. Jie tegali papildyti vaizdžius 2-osios radimvietės tinklų gabalus (Rimantienė 1979, p.26-27).

Visas Šventosios 4-osios radimvietės perkastos dugnas buvo nusėtas akmenėliais, kurių dauguma buvo tinklų pasvarai. Suskaičiuoti buvo tik tie, kurie turėjo apdirbimo žymių - išskalas karnai pririšti arba natūralūs akmenėliai, apjuosti karna bei apvynioti tošimi. Tokių buvo surinkta 166. Tačiau perkastos dugne dar buvo sužymėta daugybė akmenų be apdirbimo žymių. Gitijoje natūraliai atsirasti jie negalėjo, tad, be abejojimo, buvo atnešti žmonių.

Pasvarai daryti daugiausia iš jūros nugalintų stambių gargždo akmenėlių, šiek tiek juos pataisant, kad būtų patogiau pririšti. Daugiausia pasvarų - 57, t.y. 34%, buvo su dviem išskalomis šonuose (pav. 22:7), bet pasitaikė išskalų ir galuose, ir išdėstytų įstrižai. Dažniausiai jie buvo 12-14 cm ilgio, retkarčiais pasitaikydavo ir 19-21 cm ilgio. Bent penkiuose iš jų buvo likę karnos pririšimo pėdsakų. 34 v kv. rastasis pasvarėlis buvo apvyniotas 2,5 cm pločio keliomis karnos eilėmis. Plokščioje pusėje išlikęs ir

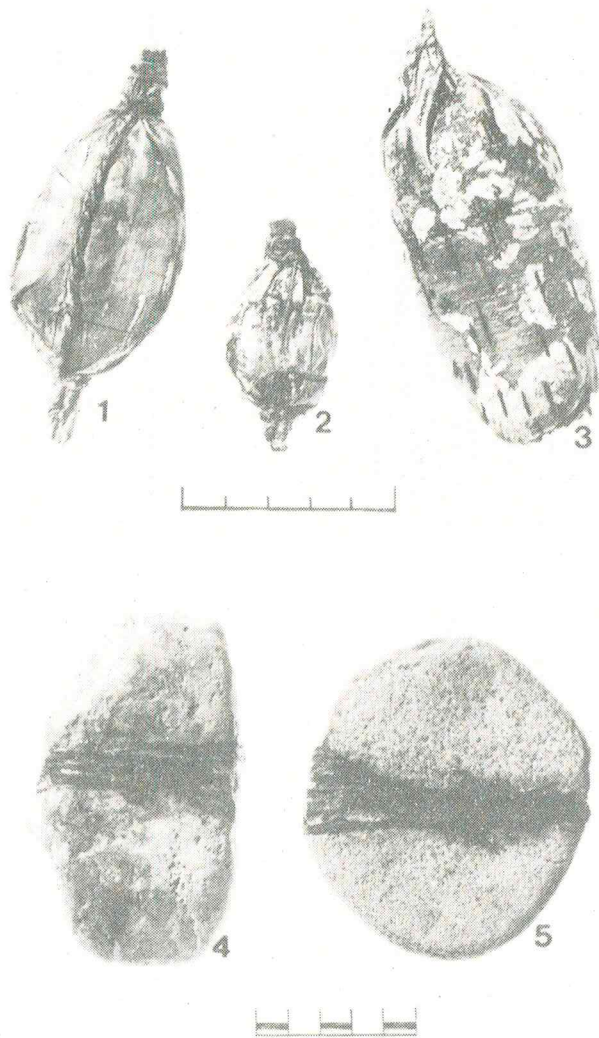
22 pav. Plūdės ir pasvarai: 1 - 48 z kv., 2 - 33 z kv., 3 - 51 t kv., 4 - 36 v kv., 5 - 47 z kv., 7 - 38 t kv., 8 - 59 f kv., 9 - 44 u kv.

mazgas. Kitas 13,4 cm ilgio pasvarėlis (59 t kv.), iškeltas iš abiejų šonų, taip pat buvo aplink perjuostas karna.

Su trimis išskalomis surinkta 13 pasvarų, t.y. 8% visų pasvarų. Tačiau šitaip paprastai būdavo išskeliami tie akmenėliai, kurių natūrali forma reikalavo tik trijų išskalų - ketvirtoji būdavo arba natūrali, arba kraštinė būdavo visa nuskelta, ir jokios išskalos nereikėjo. Specialiai pagamintų trikampių pasvarų - dobilo lapo pasvarų - čia dar nebuvo. Šie pasvarėliai dažniausiai mažesni - 6-12 cm, retas 14 cm ilgio. Jie pasirodė tik vėlyvojo neolito gyvenvietėse.

Pasvarai su keturiomis išskalomis, kaip ir su dviem, yra natūraliausias jų pavidalas. Tokių surinkta 19, t.y. 11% visų pasvarų. Ketvirtoji išskala dažnai būna natūrali, tad didelio skirtumo tarp šių ir pasvarų su 3 išskalomis nėra. Kartais išskalos visai taisyklingai išdėstytos (59 f kv.) (pav. 22:8) ovalaus akmenėlio pakraščiuose, kaip ir šio 7,5 cm ilgio pasvarėlio. Bet kartais, pritaikant akmenį pasvarui, jos būna ir visai netaisyklingai išskeltos. Šių pasvarų dydžiai patys įvairiausi - nuo 4 cm iki 19,5 cm ilgio. Labiausiai būdavo išskaldomi mažieji, nes juos, matyt, sunkiau buvo pririšti.

Pasvarų su 1 iškala surinkta 24, t.y. 15% visų pasvarų. Dažniausiai jie irgi 12-14 cm ilgio, retkarčiais 17-20 cm, tačiau netaisyklingo pavidalo. Viena išskala paprastai daroma tuose pasvaruose, kurių antrąją atstoja koks nors natūralus akmens linkis arba vienas kraštas būna nuskeltas sutrum-

23 pav. Pasvarėliai, apvynioti tošimi ir perjuosti karna

pinant pailgą akmenį. Vienas toks, panašus į keturkampį, pasvaras (37 v kv.) turėjo išskalą vienoje ilgoje kraštinėje, o aplink visą pasvarą skersai buvo apvyniotas 2 cm pločio karnos pluoštu, paviršiuje buvo išlikę ir mazgo pėdsakų. Jo ilgis - 11,2 cm. Kitų dviejų grublėtame paviršiuje irgi buvo matyti karnos pėdsakų.

Atskirą labai vienodų pasvarėlių grupę sudarė ovalūs gargždo akmenėliai, įvynioti į beržo tošį (pav. 23). Jų surinkta 18, t.y. 11% visų pasvarų. Be abejo, jų turėjo būti daug daugiau, tačiau jų skaičiaus nustatyti neįmanoma, nes, nusmukus apvalkalui, nebelieka jokių žymių, rodančių, kam jie buvo naudoti. Vyniojami buvo labai vienodi, 5-6 cm ilgio, natūralūs, gražiai vandens nugludinti gargždo akmenėliai. Tošimi apvyniojus, galai užsukami ir plona virvele

užrišami. Be to, virvelės gabaliukų arba ryškių išpaudų dažnai matyti skersai per vidurį, kartais ir išilgai. Kartu su apvyniotais galais jų ilgis būna 6,5-10,5 cm. 63 t kv. vienoje krūvelėje gulėjo 6 tokie apvynioti pasvarėliai. Krūvelėmis rasta ir tokių pat gargždo akmenėlių su neišlikusiais apvalkalais.

Tačiau, matyt, labai daug pasvarų buvo iš visai neapdirbtų akmenėlių, nes surinkti net 35 tokie perrišti karna, o tai sudaro 21% visų pasvarų. Dažniausiai karnos liekanos menkai išlikusios, virvelių pėdsakų pasitaikė retai. Geriau išlikusieji visi buvo apvynioti karna, bet ne virvelėmis. Ant vieno (37 v kv.) buvo išlikęs 2 cm pločio karnos pluoštas, kitas (41 z kv.), storas, natūraliai išmaugtas akmuo iš abiejų pusių buvo apvyniotas karna su mazgu. Rasta ir po kelis aprištus natūralius pasvarus šalia vienas kito. Tokie du buvo 46 z kv. Vienas 16,2 cm ilgio, 10,1 cm pločio ir 8,8 cm storio, skersai apjuostas karna su mazgu per vidurį. Antras natūralus, siauras, 18 cm ilgio ir tik 5 cm pločio, perjuostas per vidurį. Kiti du, taip pat natūralūs, su karna, rasti 53 u ir v kv. Vienas perjuostas skersai trimis karnos eilėmis, antras su mazgu per vidurį. Jų ilgiai panašūs - 10,5 ir 12,6 cm.

Tik 1 pasvaras buvo perjuostas storomis virvutėmis. Jis rastas 44 u kv. perkastos dugne (pav. 22:9) šalia dviejų mažesnių akmenukų, matyt, irgi pasvarų. Jo ilgis 13 cm.

Rasti ir 5 tinklų pasvarai, neabejotinai priklausę viršutiniam (A) gitijos horizontui. Visi jie buvo padaryti iš storų ir dažniausiai visai neapdorotų akmenų ir gulėjo poromis. Tokia pora rasta 20 t kv. Vienas buvo 8,9 cm ilgio ir 3,4 cm storio, per natūralius įlinkius skersai perrištas liepos karna. Antrasis beveik tokio pat dydžio, taip pat natūralus, ovalus, visai neapdorotas, ištais apjuostas karna. Antra pora rasta 46 v ir 47 ž kv. Vienas buvo 12,3 cm ilgio ir 6,9 cm storio, skersai perjuostas karna su mazgu, antras - 8,6 cm ilgio, taip pat storokas, kryžmiškai perjuostas karna su mazgu. Dar vienas pasvaras iš 53 u kv. buvo iš storo per pusę perskelto akmens.

Tokie tinklų pasvarai aptinkami visose žvejų gyvenvietėse nuo mezolito iki pat XIX a. Vėliau karną vis dažniau ima keisti kanapinė arba lininė virvutė, o beržo tošį - skudurėlis. Tačiau tai tik iš bėdos, nes vandenyje nepūvanti karna ir tošis žvejyboje yra tobuliausia medžiaga.

Inkarais reiktų laikyti didžiuosius akmenis su išskalomis. Toks, rastas 21 u kv., buvo plokščiai ovalus, gana lygus akmuo, 23,5 cm ilgio, 18,3 cm pločio ir 4,3 cm storio, kurio plačiajame gale buvo 2 išskalos, o siaurajame - 2 natūralios įgaubos. Panašaus dydžio rastas ir 49 u kv. - 23,7 cm ir 14,6 cm pločio. 21 u kv.

24 pav. Irklai (1-5, 10), branktai (7, 8, 13), skridinys (9), samtelis (12): 1 - 25 u-v kv., 2 - 55 ž-x kv., 3 - 34 ž kv., 4 - 50 v-z kv., 5 - 69 ž kv., 6 - 65 z kv., 7 - 44 z kv., 8 - 64 v kv., 9 - 13 p kv., 10 - 31 z kv., 11 - 68 v-z kv., 12 - 56 z kv., 13 - 69 v kv.

rastasis 24,5 cm ilgio inkaras buvo įskeltas iš dviejų šonų.

Šitokie inkarai taip pat nuo pat akmens amžiaus labai ilgai buvo naudojami visose žvejų bendruomenėse.

Pasvarai dažniausiai sveria apie 300 g, kartais siekia ir iki 500 g. Būna ir mažiukų, kurie sveria 60-70 g. O apvyniotieji tošimi paprastai būna 50 g svorio.

Nors pasvarų labai gausu, plūdžių rasta tik 5. Dvi iš jų buvo labai senoviškos formos - trapecinės, su viena didoka skylute siaurajame gale. Geriausiai išlikusi (36 v kv.) buvo 15,7 cm ilgio ir 7,4 cm pločio (pav. 22:4), storoka, vienu siaurėjančiu, su skylute, o antru nukirstu galu. Kita trapecinė, taip pat pušies žievės plūdė, rasta 47 z kv. (pav. 21:5), buvo 14 cm ilgio ir turėjusi būti 10 cm pločio (išlikusi 8,7 cm). Ji buvo ne visai taisyklinga ir dar aplūžusi, briaunos nupjaustytos, o paviršius neapdorotas, skylutė išpjauta. Trečiosios buvo išlikusi tik 3,2 cm ilgio dalis (33 z kv.) - beveik keturkampė galvutė ir pusiau nuskilusia skylute (pav. 22:2). Trapecinės pušies žievės plūdės galvutė rasta ir 48 z kv. (pav. 21:1). Išlikusi tik 3,8 cm ilgio dalis. Penktoji kiek skirtinga (54 t kv.) (pav. 22:3) - ovali, kraštai statmeni, viename gale matyti įkarpėlė, paviršius aptrupėjęs.

Trapecinė forma yra pati seniausia plūdžių forma. Tokios buvo žinomos jau nuo mezolito ir ankstyvojo neolito įvairiuose kraštuose (Pälsi 1920, pav. VI:22; Раушенбах 1956, p. 23, pav. 8:4; Ванкина 1970, lent. XIV). Tik vėliau jas pakeitė praktiškesnės pailgos, skersai pririšamos plūdės (Rimantienė 1979, p. 27-30; Edgren 1993, p. 111), kurios ne taip greitai nutrūkdavo.

Pasitaikė plūdžių ir iš alksnio žievės. Jos paprastai labai netaisyklingos, su mažomis skylutėmis. Tokia alksnio žievės su medžio paviršiaus dalimi plūdė, panaši į ilgą trapeciją, rasta 47 z kv. (pav. 22:6), buvo 18,7 cm ilgio. Antras žievės gabalas, rastas 53 u kv., buvo beveik keturkampis, vidinėje pusėje labai

išgraužtas vandens gyvių, su maža skylute, 19,6 cm ilgio. Greičiausiai tai tik atsitiktinai pririšti žievės gabalai vietoj plūdžių.

Apie tinklų plotį galima spręsti iš likusių branktų.

Šiauriniame tyrinėto ploto gale, 85 cm gilyje nuo žemės paviršiaus, rasti du tinklų branktai. 64 v kv. gulėjo visai sveikas, išlikęs 71 cm ilgio, kiek kreivokas branktas iš nužievintos lazdos su buoželėmis galuose (pav. 23:8). Buoželės kiek paplotos ir įkirstais galais. Branko, kaip ir buoželių, storis 2,9 cm.

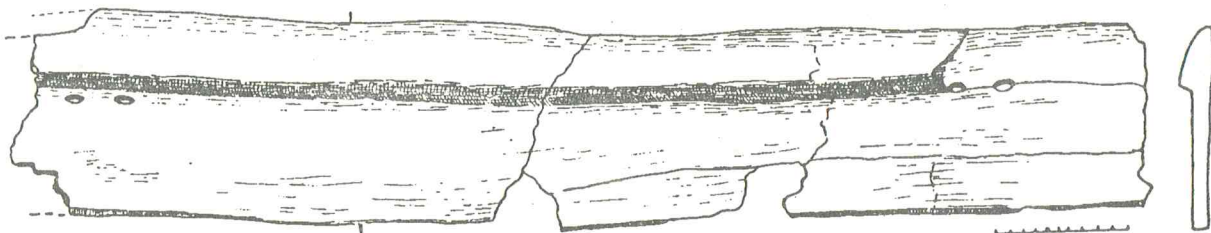
Antrasis branktas (69 v kv.), gulėjęs 110 cm gilyje, buvo trumputis ir dar perlūžęs (pav. 22:13). Jis buvo padarytas iš lazdyno kartelės, iš dalies su žieve, tačiau viršūnėje išpjauta buoželė įrantytu galu, antrajame gale buvo išlikęs tik kaklelis, buoželė nutrūpėjusi.

Trečiojo branko dalis rasta ir 44 ž kv. (pav. 23:7), tačiau iš šios 44 cm ilgio ir 2,4 cm storio nuolaužos negalima spręsti apie buvusį viso tinklo plotį. Branko kotas apvalus, kaklelis susiaurintas, galvutė sagos pavidalo.

Tokių branktų rasta įvairiose žvejų gyvenvietėse. Jie rodo, kad tinklai dažniausiai būdavo 60-70 cm pločio.

LUOTAI IR IRKLAI

Luoto liekanos buvo rastos pietiniame tyrinėto ploto gale, 54 h kv., 105 cm nuo žemės paviršiaus, tarp daugybės susiplojusių nendrių liekanų (pav. 25). Tuo metu lagūnos pakraštys jau buvo visai uždumblėjęs ir apaugęs. Pietiniame perkaso gale tai buvo aiškiai matyti, o šiauriniame tokių nendrėmis apaugusių vietų reta. Tai buvo skobtinio luoto kraštas, 105 cm ilgio ir 14,2 cm pločio. Paviršius negludintas, bet labai lygiai nudrožtas. Lenta, matyt, ilgai gulėjo negiliame vandenyje, todėl buvo labai suminkštėjusi (nors pavyko gerai restauruoti) ir išsiplojusi. Pati lenta buvo 1,2 cm storio, tačiau jos briauna pastorinta iki 2,6 cm ir per 4,4 cm nusklembta

25 pav. Luoto liekana 5 h kv.

į vidų, tuo labai primindama Narvos kultūros puodų į vidų nusklembtus pakraščius. Po šiuo kraštu išlikusios dvi pailgos skylutės.

Luotų liekanų buvo ir kituose įvairių laikotarpių Šventosios paminkluose, tačiau dažniausiai tai taip pat labai sutrešę gabalai. Būdinga tai, kad jų pakraščiai taip pat dažnai į vidų nusklembti bei paplatinti kaip Narvos kultūros puodų. Visą luoto formą galima tik įsivaizduoti pagal Šventosios 2-osios radimvietės luoto modelį (Rimantienė 1979, p. 68-68; 1980, p. 13; 1984, pav. 80). Visas gerai išlikęs luotas buvo iškastas Sembos ež. prie Sarnatės (Šturms 1940, p. 53-54; Ванкина 1970, lent. VIII). Skobtinių luotų ar bent jų dalių yra ne viename Europos muziejuje (Paret 1930). Iš seniau iškastųjų paprastai išlikę tik ažuoliniai, nes tokie gali išsilaikyti ir nekonservuojami. Bet pastarojo meto radiniai parodė, kad dažniausiai luotai būdavo gaminami iš lengvai apdirbamos medienos. Pvz., Danijoje nugrimzdusioje Tiubrind Vigo gyvenvietėje rastieji luotai buvo išskobti iš liepos kamieno. Vieno iš jų galas buvo statmenai nukirstas ir su 7 skylutėmis, matyt, laivogaliui ar sėdynei pritvirtinti, nors tų lentų nerasta (Andersen 1987, p. 274-276). Gal ir mūsų luoto skylutės buvo skirtos pritvirtinti sėdynėms, kaip, beje, ir Sembos luoto. Gerai datuotų luotų nemažai aptikta Danijos mezolito bei neolito paminkluose (Troels-Smith 1946; Andersen 1987). Jie būdavo ilgi. Apskaičiuota, kad jais galėję plaukti 6-8 žmonės, taigi visa šeima.

Kaip ir kitose Šventosios gyvenvietėse, dumble rasta įstrigusių nulūžusių irklų bei jų dalių. Surinkti 9 egzemplioriai. Visi buvo be kotų. Vienas geriausiai išlikusių rastas 25 u-v kv., pačiame perkasos dugne, 160 cm gylyje (pav. 24:1), ties ta vieta, kur viršutiniame horizonte rastas jaučių jungas (žr. p. 41). Irklo mentės ilgis 84,5 cm, plotis 8,4-4,1 cm. Mentė į viršūnę siaurėjo ir buvo kiek nesimetriška, smaigalis siauras ir apskritu galu, koto visai nebuvo likę. Mentė, matyt, labai susiplojusi, nes jos storis likęs tik 1-2,1 cm.

Antrasis irklas, rastas 55 ž kv., buvo trumpesne mentele (pav. 23:2). Išlikusi 67 cm ilgio dalis, tačiau mentelė buvo tik 42 cm ilgio, 8,2 cm pločio ir 0,9 cm storio. Tik pereinant į kotą pastorinta iki 1,7 cm. Medyje buvo matyti ryškios rievės. Irklas gulėjo taip pat perkasos dugne.

Trečiasis irklas (34 ž kv.) (pav. 24:3) taip pat buvo be koto, plokščiai ovalaus pjūvio, siaurėjančiu smaigaliu. Mentės ilgis 56,5 cm, plotis 10 cm, storis 1 cm, tik pereinant į kotą truputį pastorintas. Pakraščiai labai aptrupėję, mažai išlikę natūralių briaunų. Viršutinis paviršius buvo labai apgraužtas vandens gyvių, o neapgraužtose vietose pajuodęs.

Apatinis paviršius buvo lygus, tad, matyt, jis čia buvo nulūžęs beirkluojant ir iš karto atsigulęs dugne.

Kiti irklai išlikę daug prasčiau. Ketvirtojo, 31 z kv. (pav. 24:10) rasto irklo buvo išlikusi tik 22,5 cm ilgio ir 8 cm pločio apatinė mentės dalis ir dalis apvalaus koto. Mentė nuo žemės slėgimo buvo persimetusi, atskirai išlikusios dvi nesutampančios to paties irklo dalelės.

Penktojo irklo dalelė, rasta 41 ž kv., dar neaiškesnė. Ji buvo tik 19,5 cm ilgio ir 5,9 cm pločio, tačiau tai nerodo buvusio irklo pločio, nes vienas kraštas buvo statmenai nulūžęs, antrasis apvaliai nugludintas. Abu galai nulūžę, tad apie jo pavidalą nieko negalima spręsti.

Dar prasčiau buvo išlikę 3 irklai šiauriniame tyrinėto ploto gale, apdžiūvē po melioracijos ir įvairių perkasimų. Vieno, rasto 65 z kv. (pav. 24:6), buvo likusi tik siaura vidurinė dalis ir tai tik 56 cm ilgio ir 3 cm pločio. Išlikusi ovalaus pjūvio, į apačią plátėjančio koto dalis nulūžusiu galu. Dar buvo žymus perėjimas į mentę, bet pati mentė apskaldyta abiejuose kraštuose, tad tikslaus jos pavidalo nustatyti irgi neįmanoma. 50 v-z kv. rasti jau tik irklo trupiniai (pav. 24:4).

Kito, dar toliau į šiaurę, 69 z kv. rasto irklo (pav. 24:5) išlikusi neaiškesnė dalis. Matyt, jis buvo dar labiau apdžiūvēs, begulėdamas gitijoje (nors 210 cm gylio nuo žemės paviršiaus, tačiau greta ėjo komunikacijų vamzdžiai). Likęs tik 34,3 cm ilgio, 6,5 cm pločio ir 0,8-1,3 cm storio mentės gabalas vienu siaurėjančiu galu. Visas jo paviršius rumbuotas, kraštai nuzulinti vandens.

Labai apdūlėjusi, išsivertusiu staviu bei nuskel-dėjusiais kraštais irklo liekana, sutrupėjusi į 10 dalių (pav. 23:11), buvo rasta 68 v-z kv., tuoj po viršutinių gitijos sluoksniu. Ryškiau išlikusi dalis pereina į kotą. Kotas statmenai ovalus, 2 cm pločio ir 2,5 cm storio. Likusi 75 cm ilgio ir 4,5 cm pločio irklo dalis.

Taigi iš šio paminklo radinių susidaryti vaizdą apie to meto irklų formas galima tik pasitelkus dar 5 irklus iš vadinamosios 2-osios radimvietės. Matyti, kad jau ankstyvajame neolite buvo naudoti įvairių formų irklai - trumpi apvaliomis mentelėmis poriniai irkliukai, smailėjančiais galais, turbūt vienerankiai irklai ir ilgi, taip pat vienerankiai irklai buku galu (Rimantienė 1979, p. 38-41). Labai panašūs irklai ir Sarnatės gyvenvietėje Latvijoje (Ванкина 1970, p. 92-93), ir toliau į Rytus iki pat Uralo, kur jų rasta ir mezolitinių (Эдинг 1940, p. 47; Дмитриев 1951, p. 57; Раушенбах 1959, p. 130; Брюсов 1951, p. 39; Буров 1968, pav. 5:6). O vakaruose patys seniausi mezolitiniai irklai, žinomi iš Star Karo (Star Carr) Anglijoje preborealio stovyklos, yra su trumpa plačia mente (Clark 1952; 1954; 1964), taip pat iš Diuvensės

(Duvensse) prie Liubeko (Sohwantes 1934, pav. 101, 102). Visai kitokie, trumpa mentele, net trikampe kaip kastuvėliai, ir ilgu kotu Danijoje žinomi iš rytinėje jos pakrantėje salose apsemtų ankstyvojo neolito žvejų gyvenviečių (Andersen 1987), ir ten tik retkarčiais pasitaikė irklų ilga mente. S.H. Andersenis pateikia etnografinių paralelių iš XIX a. pradžios: nuotraukoje matyti, kaip vyrai irkluoja irklais su ilga mente, o moterys su trumpomis mentėmis (Andersen 1984, pav. 11).

Visose Šventosios gyvenvietėse rasta iš medžio arba iš pušies žievės pagamintų **skridinių** su pailga skylute viduryje. 2-ojoje radimvietėje buvo rastas net toks skridinys, užmautas ant ilgos karties ir pritvirtintas pleištukais (Rimantienė 1979, p. 32, pav. 25), tad jo paskirtis aiški. Bet vartoseną galėjo būti dvejopa. Tai galėjo būti kartys dumbležančiame ežere atsispirti nuo kranto. Skridinys, panašiai kaip slidžių lazdos skridinys, saugojo, kad kartis neprasmegtų dumble. 4-ojoje radimvietėje rastas tik vienas toks medinis skridinys (13 p kv.) (pav. 24:9). Jis buvo keturkampį primenančio pavidalo, suapvalintais kampais, viena iškilėse puse, apvaliomis briaunomis, 8,1 cm ilgio ir 8,7 cm pločio (nulūžusiu galu). Tokių pat buvo ir Latvijos (Ванкина 1970, lent. XIV:4,5; Лозе 1988, lent. XXXVI:3-7), Estijos (Indreko 1948, p. 327), Komijos (Буров 1966, p. 161) mezolito ir neolito paminkluose. Etnografinė medžiaga patvirtina, kad tokios pačios kartys su lentelėmis galuose naudotos ir kaip baldės, ir kaip atsispiriamosios lazdos dumbležančiame ežere (Manninen 1931, p. 192-193; Brinkhuizen 1983, p. 28-29; Troels-Smith 1959, p. 118, pav. 11).

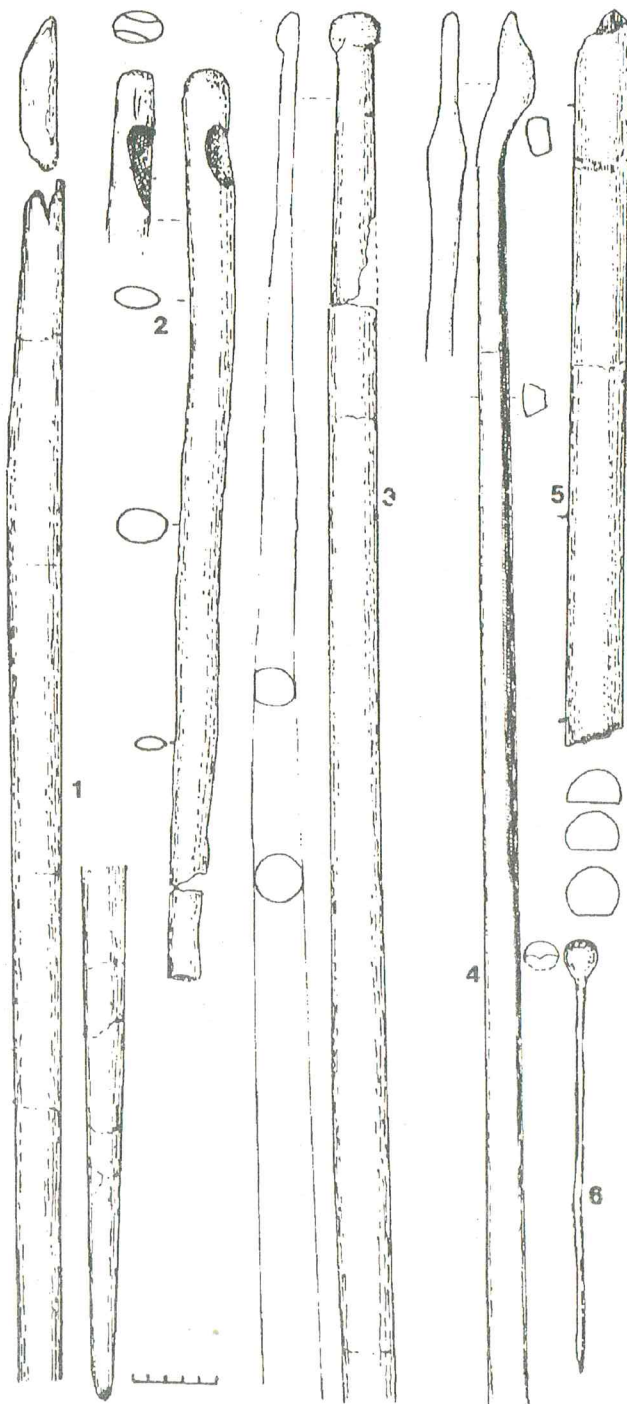
Prie luoto priklausė ir beveik sveikas išlikęs **samtis** vandeniui iš luoto išpilti, rastas 46 z kv. (pav. 24:12), mažai kuo besiskiriantis nuo etnografinių pavyzdžių. Jo galva plona ir gana plokščia, beveik ovali, plačiu atviru galu. Šonuose buvo neaukštos briaunelės. Rankenėlė buvo visai trumputė. Samtelis buvo 31 cm ilgio ir 11 cm pločio. Numestas, matyt, todėl, kad nebetiko vartoti, išlūžus vienam pakraščiui. Geriausi palyginimai etnografinėje medžiagoje.

MEDŽIOKLĖ

ŠAUDYMAS IŠ LANKO

Šalia įsigalėjusios žūklės, medžioklė, ypač stambųjų žvėrių ir ruonių, buvo taip pat labai svarbus verslas, dažniausiai žiemos metu. Tai rodo ne tik daugybė stambųjų (paprastai suaugusių) žvėrių kaulų.

Nors dar nėra visiškai ištirti rastieji kaulai, bet jau galima matyti, kad daugiausia buvo medžiojami

26 pav. Ietis ir jos smaigalys (1), svaidyklė (2), šaudomieji lankai (3-5), strėlė (6): 1, 2 - 51 v kv., 3 - 6 h-i kv., 4 - 21 š kv., 5 - 2 d kv., 6 - 55 ž kv.

šernai, briedžiai, elniai, stirnos, taurai ir ruoniai (Daugnora, Girininkas 1996, p. 22). Svarbų medžioklės vaidmenį rodo ir pačių medžioklės priemonių įvairovė. Pirmiausia tai lankai, kurių rastos net 6 dalys. Visi jie padaryti labai vienodai ir labai primityviai. Dauguma gulėjo gitijos sluoksnio dugne.

6 h-i kv. 148 cm gylyje rasto lanko (pav. 25:5) buvo išlikusi 174 cm ilgio dalis. Lankas buvo padarytas iš apvalios 3 cm storio kadugio karties. Vienas galas per 53 cm nuplokštintas iki pusės karties storio, paliekant iš vienos pusės gale nedidelį 2,2 cm ilgio gunklelį. Kadangi tokio pat nuplokštinimo pradžia matyti ir antrajame, nulūžusiame, lanko gale, tai lankas galėjęs būti apie 225 cm ilgio. Negalima tik pasakyti, ar antrasis jo galas baigėsi tokiu pat primityviu gunkleliu.

Antrasis geriau išlikęs toks pat lankas rastas 21 š kv. (pav. 26:4), taip pat gitijos sluoksnio dugne. Jis irgi buvo padarytas iš apvalios 2,3 cm storio kadugio karties, taip pat vienu nulūžusiu galu. Išlikusi 209 cm ilgio dalis. Sveikas išlikęs jo galas irgi nuplokštintas iš išorinės pusės taip, kad prie galvutės likęs keturkampio pjūvio, o arčiau vidurio nupjauto skritulio pjūvis. Galas buvo nuplokštintas per 125 cm, vis siaurinant. Antrajame gale nuplokštėjimo dar nematyti, tad, atrodo, kad šis lankas galėjęs būti dar ilgesnis ir būti net 340-350 cm. Jo galvutė skiriasi nuo minėtojo. Ji buvo 6,4 cm ilgio, netaisyklingo plokščiai keturkampio pjūvio, smailėjančia viršūne ir kiek įgaubta nugarėlės puse.

Kitų 3 gitijos sluoksnio dugne išlikusių lankų buvo tikrai dalys be galvučių. Kad tai buvo lankai, matyti iš taip pat nuplokštintų jų galų. Pvz., rasto 2 d kv. (pav. 26:5) buvo likusi tik 44,5 cm ir 3 cm storio dalis; jis taip pat padarytas iš natūralios apvalios nužievintos karties. Viena pusė nuplokštinta taip, kad viename gale (matyt, prie buvusio gunklelio) likusi tik pusė karties, o antrajame jau vos žymus nuplokštėjimas. Tad, atrodo, kad ir šis lankas turėjęs būti ilgas kaip ir anie du.

Ketvirtojo, rasto 27 z kv., lanko dalis buvo 69 cm ilgio ir 1,9 cm storio, tačiau šis lankas, atrodo, už anuos turėjęs būti daug trumpesnis. Tai rodo ne tik jo storis, bet ir tai, kad jis tik per 35 cm tebuvo nuplokštintas. Nusklembtoji dalis labai nulyginta, drožimo žymės matyti tik pereinant į apvaliąją dalį.

Dar mažesnė penktojo lanko dalelė, rasta 49 z kv. Tai buvo 27,5 cm ilgio ir 2 cm storio kartelė vienu nuplokštintu galu taip kaip ir geriau išlikusių lankų.

Šeštasis lankas, rastas 54 v kv., nors aptiktas tik 115 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, niekuo nesiskyrė nuo anksčiau aprašytųjų. Jis buvo padarytas iš nužievintos lapuočio karties. Jo buvo išlikusi 200 cm ilgio ir 2,3 cm storio dalis. Tad visas lankas galėjęs siekti net 2,5 m ilgio. Vienas galas per 48 cm buvo nuplokštintas, gale buoželė. Vidurinė lanko dalis apvali. Antrasis galas bukas, seniai nulaužtas ir

pajuodęs, atrodo, vėliau apdrožtas ir pavartotas kokiam kitam tikslui. Nuplokštinimo žymių nematyti (datuotas C14 cal 2885-2590 m. B. C.).

Kitose kaimyninių kraštų neolito gyvenvietėse tokių prastų lankų iš neapdirbtos, tik nužievintos karties pasitaiko retai. Net Sarnatėje, Latvijoje, to paties laikotarpio gyvenvietėje (Ванкина 1970 p. 87, lent. I:6-11), kurioje rasta 10 lankų bei jų nuolaužų, dauguma buvo padaryta iš perskelto uosio kamieno gabalo, nors vis dėlto buvo ir apvalaus medžio lankų su buoželėmis galuose. Kai kurie per vidurį buvo net įveržti rankai laikyti ir strėlės takui reguliuoti. Ir Danijos mezolito (ankstyvojo neolito mūsų prasme) stovyklose rasta lankų iš uosio, įveržtų per vidurį (Andersen 1987, p. 161). O Šveicarijos sijinių pastatų srityje lankai paprastai buvo pusapvalio pjūvio ir daryti iš skeltos kukmedžio kamieno dalies (Guyan 1966, p. 27, pav. 5; 1990, pav. 1,2). Tai rodo, kad tose srityse buvo skiriama daug daugiau dėmesio medžioklei.

Tuo tarpu strėlių koteliai paprastai visur būdavo daromi iš nužievintų lazdyno kartelių (Pietų Europoje iš kitų ten augančių tiesių vytelių). Kaip galėjo atrodyti visa strėlė, aiškiausiai liudija Austrijos Alpėse rastojo neolitinio keliautojo strėlinė iš kailio su 18 baigtų ir nebaigtų strėlių (Egg, Spindler 1993, p. 39-50, pav. 7-12, lent. VIII-X). Strėlės buvo apie 80 cm ilgio, su titnago antgaliais viršūnėse ir prilipdytomis plunksnomis bukuose įkirptuose galuose. Šitaip strėlės buvo aptaisomos ir kitur. Pvz., rytiniame Onegos ežero krante, Nižneje Veretėje, I mezolito stovykloje, rasta ištisai medinių strėlių su pastorintais smaigaliais, keliose išlikusiose visai sveikose matyti ir jų bukojo galo užbaigimas: viena buvo nuplokštintu galu, kitas galas buvo įkirptas ir prie jo matyti liekanų lipnios sakų masės su buvusių prilipdytų plunksnų pėdsakais (Ошибкина 1983, p. 112, pav. 21, lent. XXXVIII). Sveikųjų strėlių ilgis buvo 65,5 cm ir 58 cm. Taigi strėlių pagrindinė forma visur buvo vienoda.

Tačiau mūsų radimvietėje iš daugybės rastų tiesių nužievintų lazdyno kartelių gabalų išskirti strėlių kotelių neįmanoma. Taip yra ir su Latvijos paminklais, iš jų išsiskiria tik tie, kurių antgalis išpjautas iš to paties medžio.

Toks dirbinys buvo rastas ir šios radimvietės 55 ž kv. (pav. 26:6). Strėlė buvo išdrožta iš storo medžio dalies (net kyla abejonė, ar tai nebuvo kokio svarbesnio dirbinio liekana). Kotelio išlikęs tik 26,8 cm ilgio ir 0,7 cm storio labai gražiai nugludintas gabalas. Galvutė apvali, 1,8 cm skersmens, viršūnėje dailiai facetėmis aptašyta, žemiau gludinta. Galas nulūžęs.

Strėlėmis su bukais mediniais antgaliais buvo medžiojami kailiniai žvėreliai. Panašių strėlių su pastorintais antgaliais žinoma įvairiose akmens amžiaus gyvenvietėse (Лозе 1988, lent. XXXV:15,18,19; XLI:5; Ванкина 1970, lent. I:1-5).

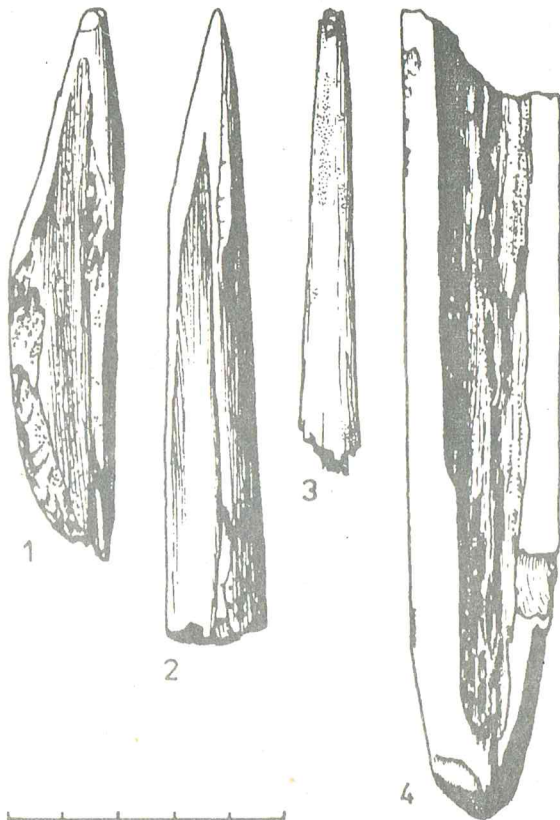
IETYS

Labai daug ką gali paaiškinti **ietis** su svaidykle, rasta 51 v kv. 70 cm gylje nuo žemės paviršiaus, po viršutiniu gitijos sluoksniu, po pat buvusiu važiuojamuoju lauko keliu. Greta tame pat gylje gulėjo ir vėlyvojo horizonto puodų šukės, tačiau vargu ar tam horizontui priklausė šis radinys.

Ietis, rasta 51 v kv. (pav. 26:1), buvo 108 cm ilgio (be antgalio) ir 2,5-3 cm storio, išpjauta iš storo medžio dalies ir labai dailiai nugludinta. Viršutinis galas storesnis, jame išskobta įmova kiek susiaurintu pakraščiu. Antrasis galas plokštėjantis ir smailėjantis. Šalia gulėjo iš įmovos iškritęs ir visai ją atitinkantis kaulinis 10,2 cm ilgio ir 2,1 cm pločio antgalis (pav. 27:1). Jis padarytas iš perskelto vamzdinio kaulo, menkai apdorotas, gludinta tik pati viršūnė.

Pagal tai galime identifikuoti ir atskiras iečių nuolaužas, ypač jei siaurėja jų galai. Tokios ieties 56 cm ilgio ir 5,5 cm storio dalis rasta 24 t kv. Ji buvo iš nužievintos karties tolygiai smailėjančiu galu.

Nerasta nė vieno titnago ar kitokio akmens antgalio, tik tai kauliniai, ir tie gana negrabiai apdirbti, be to, blogai išlikę, nė vieno nebuvo sveiko.

27 pav. Kauliniai ietigaliai ir durklai: 1 - 51 v kv., 2 - 15 p kv., 3 - 28 u kv., 4 - 33 z kv.

Panašūs antgaliai buvo įtvirtinami ir kaip žuvų šakių smaigai (pav. 19:3).

Tačiau būna ir gražiau nugludintų ietigalių, išnaudojant ir natūralią vamzdinio kaulo formą. Tokio dailiai gludinto šviesiai rusvos spalvos ietigalio (15 p kv.) (pav. 27:2) buvo išlikusi 11,5 cm ilgio ir 1,5 cm pločio netaisyklingo trikampio pjūvio viena kiek plokštesne puse dalis. Jo viršūnė smaili, o žemiau natūralus kaulo griovelis dailiai apgludintomis briaunomis.

Kitas ietigalis (ar durklas?), kurio dalis rasta 33 z kv. (pav. 27:4), buvo padarytas iš stambaus žvėries blauzdikaulio. Paviršiuje išlikęs natūralus kaulo griovelis, vidinėje pusėje kaulo kiaurymė gražiai nugludintomis briaunomis. Viršūnė seniai nulūžusi ir, matyt, buvusi apskaldyta ir panaudota kažkokiam kitam darbui, tad jos smaigalys labai nusitrynęs. Išlikusi 14,9 cm ilgio ir 2,9 cm pločio dalis.

Trečiasis ietigalis, rastas 28 u kv. (pav. 27:3), buvo kiek kitoks, nors irgi ne visas išlikęs, tik siaura lęšio pjūvio smaigalio dalis su nežymia išilgine briaunele. Smaigalis sunykęs ir pajuodęs, viršūnė nutrupėjusi, platusis galas nulūžęs. Išlikusi tik 8,5 cm ilgio ir 1,1 cm pločio dalelė.

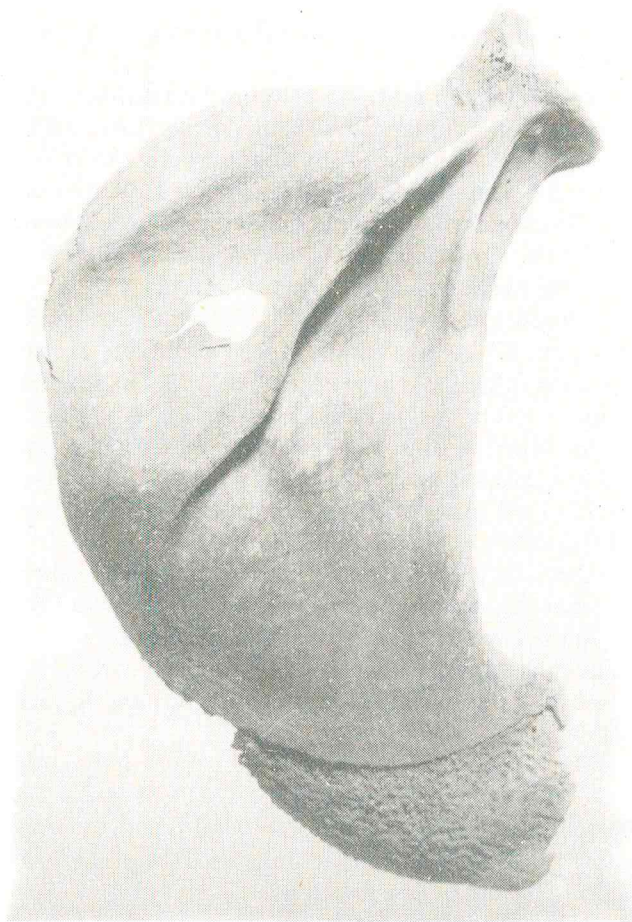
Dar vienas antgalis, rastas 37 v kv., matyt, liko nebaigtas ar bedirbant nulūžęs. Jis buvo padarytas iš neapdorotos vamzdinio kaulo nuoskalos, vienas galas pradėtas smailinti ir nulūžęs. Išlikęs 12,7 cm ilgio ir 1,7 cm pločio gabalėlis.

Tokių ietigalių aptinkama visose akmens amžiaus įvairių kultūrų gyvenvietėse, nes jie pritaikyti prie natūralios kaulo formos.

Po ietimi 51 v kv. kryžmai gulėjo svaidyklė (pav. 26:2). Ji taip pat buvo padaryta iš storo medžio kamieno dalies, ovalaus pjūvio, prie viršūnės iš abiejų pusių matyti negilios išskobos, nukreiptos į priešingas puses. Jos ilgis buvęs 55 cm, nors galas atrupėjęs (gulėjęs po buvusiu važiuojamuoju keliu), plotis 1,9-2,6 cm, storis 1,1-1,5 cm. Paaikėjo, kodėl randami iečių pagrindai visuomet būna smailūs: sviedžiant jie būdavo įstatomi į minėtas išskobas. Tai padidina ieties metimo jėgą.

Svaidyklės buvo žinomos įvairiais laikais visame pasaulyje. Kaulinių svaidyklių aptikta Vakarų Europos paleolito paminkluose, jas žinojo ir eskimai, ir indėnai, ir australai. Šiek tiek skyrėsi jų pavidalas, bet principas tas pats. Tačiau medinė svaidyklė, gulinti čia pat įstrižai po ietimi, Pabaltijyje yra tikrai unikalus radinys.

Medžioklę gražiai iliustruoja sumedžiotų žvėrių kaulai su pramuštomis skylutėmis. Skylutės paprastai būna 1-2 cm skersmens, ir tai visai atitinka kaulinių ietigalių storį. Dažniausiai randami pradurti kairieji žvėrių mentikauliai. Tai pati ploniausioji kaulo vieta, o po ja eina svarbieji kraujo indai. Akivaizdus yra 44 z kv. rastasis šerno mentikaulis (pav. 28) su prašauta

28 pav. Prašautas šerno mentikaulis 44 z kv.

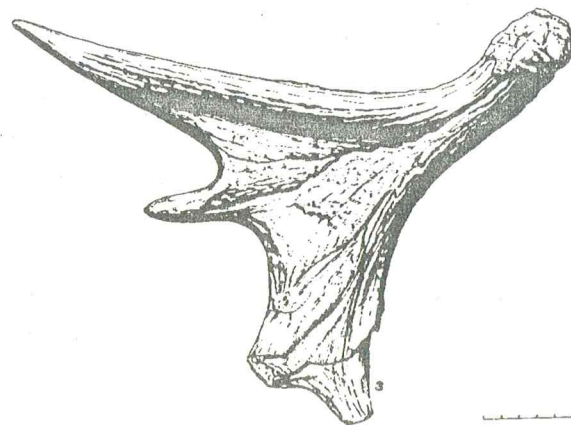
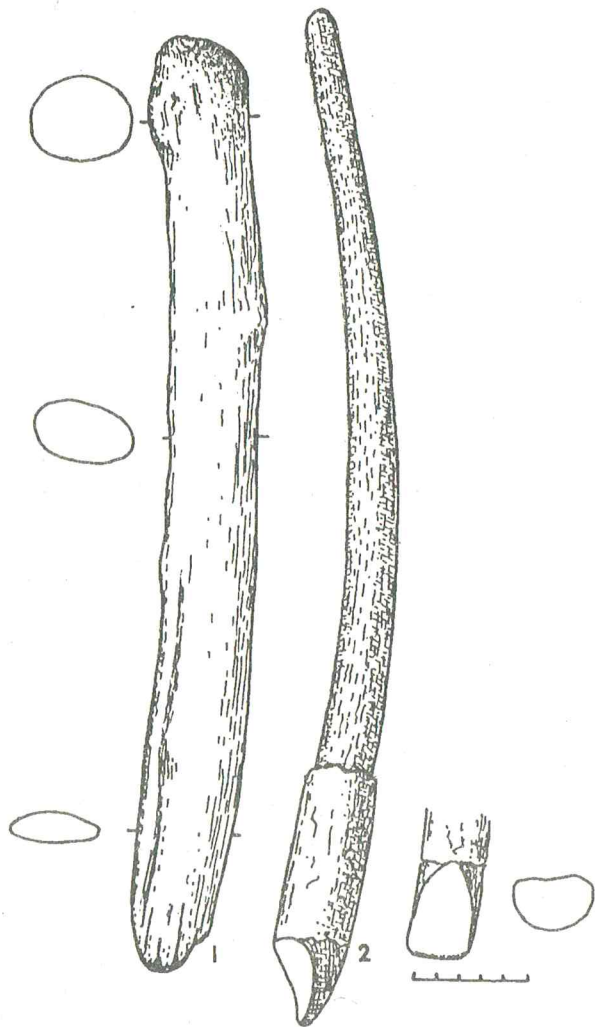
apskrita 1,1 cm skersmens skylute. Mentikaulis buvo 16,6 cm ilgio ir 8,2 cm pločio. Netoliese 44 v kv. rastas kiek mažesnis, 14,2 cm skersmens, mentikaulis, tik prasčiau išlikęs, pramuštosios skylutės kraštelis išlūžęs. Rastas ir stirnos mentikaulis 49 z kv., tačiau skylutė iš dalies išlūžusi.

Pasitaikė ir kitų kaulų dalių su prašautomis skylutėmis.

ŽEMĖS DARBAI

KASAMOSIOS LAZDOS

Žemės darbai nėra vien dabartine ūkininkavimo prasme suprantamas žemės apdirbimas ir javų auginimas. Prieš prasidedant naujam kultūros etapui, žmonės jau turėjo įrankių įvairiems žemės darbams, t.y. žemės kasimui. Išsikasti reikėjo ir akmenis, ir moliuskus, ir valgomąsias šaknis, pagaliau duobes

29 pav. Medinės kasamosios lazdos (1, 2) ir raginis kastuvėlis (3): 1 - 52 v kv., 2 - 62 ž kv., 3 - 7 e kv.

statant pastatus ar laidojant mirusiuosius. Vieni iš įrankių šitokiems darbams buvo medinės kasamosios lazdos, be abejoj, atėjusios iš senesnių laikų, tačiau mums težinomos iš neolitinių Šventosios gyvenviečių. Ryškesni yra tik 2 egzemplioriai iš 4-osios gyvenvietės.

Viena rasta 52 v kv., (pav. 29:1), pačiame perkaso dugne, ant smėlio, tačiau šiame kv. kultūrinis sluoksnis buvo visai plonas, o jo tame pačiame gylyje buvo ir aktytos, ir tankios masės puodų šukių. Tai buvo 43 cm ilgio, 4,2 cm pločio ir 3,2 cm storio juodalksnio dirbinys. Lazda buvo ovalaus pjūvio, viename gale iš apatinės pusės nuplokštinta, paliekant 3,3 cm ašmenis. Antrajame gale buvo suformuota 4,5 cm skersmens buoželė. Lazda buvo prastokai išlikusi, nes šioje vietoje virš jos kaip tik ėjo važiuojamasis lauko kelias. Ji buvo labai suskeldėjusi ir patrešusi, ypač apatinėje, ant smėlio gulėjusioje pusėje.

Antra kasamoji lazda rasta jau daug toliau nuo kranto, 62 ž kv. (pav. 29:2). Ji gulėjo 70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, tuoj po viršutiniu gitijos sluoksniu. Ji buvo kiek gaubta, iš dalies dar su žieve, be to, apgraužta vandens gyvių, tad pradinė forma ne visai aiški. Be to, gal ji liko nebaigta arba pasidaryta atsitiktiniam darbui. Ji buvo 45 cm ilgio ir 1,4-3,5 cm pločio, vienu smailėjančiu (aptrupėjusiu?) galu. Antrasis galas storesnis ir nuplokštintas (ašmenys?).

Tokios lazdos - tai rankinių arklų prototipai, kuriuos aptikome Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje.

KASTUVĖLIS

Briedžio rago kastuvėliai paplitę įvairiose neolitinėse kultūrose, įvairiuose kraštuose, ir visur jie tokie patys, nes tokią formą suponuoja pats ragas. Rago rožė visuomet nupjaustyta, kad būtų galima geriau laikyti rankoje, tačiau plačioji dalis įvairiai traktuojama.

Šventosios 4-ojoje radimvietėje 7 e kv. rastas kastuvėlis gulėjo prie pat buvusio lagūnos kranto, todėl jis labai išdūlėjo (pav. 29:3). Rago rožė nupjaustyta ir apdailinta, plačiąjame gale paliktos pasmailintos ir labai nuzulintos dvi trumpos atšakos. Ilgis 31 cm, plotis tarp atšakų 30 cm.

Tokie kastuvėliai būna net su gana ilgomis atšakomis, kaip iš Novy Rušesty Dnestro srityje (Shramko 1992, p. 48-49, pav. 2) arba ir visai nupjautomis atšakomis, kaip iš Abuoros I gyvenvietės Latvijoje (Jloze 1979, p. 76, pav. 55). Šis tipas tarpinis.

JUNGAS IR ARKLAS

Nors medžioklė, žūklė ir rankiojimas vėlyvojo neolito gyventojams dar buvo svarbios ūkio šakos, tačiau svarbiausia yra tai, kad jau galima neabejoti, jog su

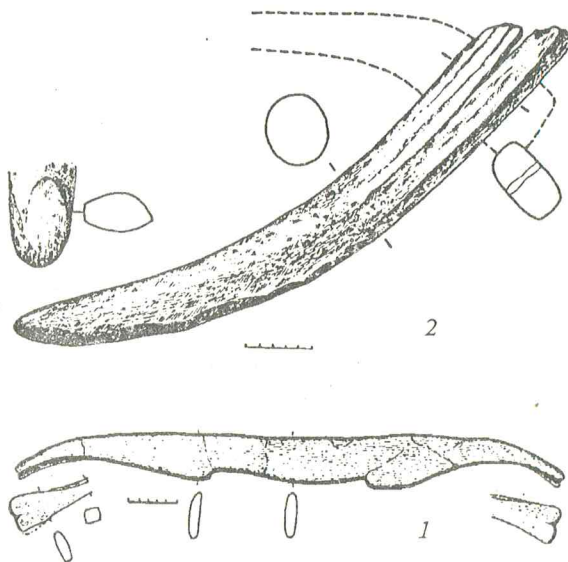
vėlyvuojų neolitu atėjo ir nauja, jau tikra žemdirbystė - ariamoji žemdirbystė jaučių traukiamu arklų. Ir nors reikia ją atkurti iš atskirų nesutampančių fragmentų, tačiau ji yra gana akivaizdi. Turint omenyje, kad tokie radiniai yra gana reti, o Rytų Pabaltijyje iš viso unikalūs, jie verti ir smulkesnio nagrinėjimo.

Dabar turime tik keletą tokių medinių padargų dalių.

1990 m. 25 u kv. buvo rastas jaučių jungo modelis. Pjūvis ties ta tyrinėjimų vieta buvo labai akivaizdus (pav. 4). Paviršių dengė 40 cm storio durpių ir velėnos sluoksnis, po juo buvo 10 cm storio geležingos gitijos sluoksnelis. Žemiau prasidėjo žalia gitija, kuri siekė iki 160 cm gylio. Jungas gulėjo 25 u kv., gitijos sluoksnyje, 105 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Aplinkui nebuvo jokių kitų radinių. Tame pačiame pjūvyje, pačiame gitijos dugne, gulėjo apatinio (B) horizonto irklas nulūžusiu kotu (pav. 24:1). Toje pat vietoje buvo paimti ir pavyzdžiai žiedadulkių analizei (pav. 7) bei karpologiniams tyrimams (lent. I).

Jungas buvo 58,8 cm ilgio, plokščiai ovalaus pjūvio, beveik tiesus, kiek nulenktais paplatintais galais (pav. 30:1). Per vidurį jungas susiaurintas 17 cm ilgio tarpine. Abu lankai, kurie turėtų gulti jaučiams ant galvų, truputį išriesti, į galus siaurėjantys ir užsibai-giantys žemyn nulenktomis statmenai visam dirbiniui trikampėmis plokštelėmis įrantytais galais, matyt, virvėms, einančios gyvuliams pakaklėje, pritvirtinti. Be abejo, tai yra tikrai jungo modelis.

Tikras medinis akmens ar žalvario amžiaus jungas yra labai retas radinys. Tačiau, kad jis jau buvo pažįstamas ankstyvuojų indoeuropietiškuoju laikotarpiu, rodo jo pavadinimo paplitimas įvairiose indoeuropic-

30 pav. A horizonto medinio jaučių jungo modelis (1) ir arklų išara (2): 1 - 25 u kv., 2 - 48 v kv.

čių kalbose. Žinoma tik keletas jungų, kuriuos galima datuoti akmens amžiumi. Nereikėtų manyti, kad jų nebuvo, tačiau sulūžę jie būdavo panudojami kaip medžiaga kitiems padargams.

Seniausias žinomas radinys, aptiktas 1882 m. Šveicarijoje, Finelco (Vinclz) vietovėje, kartu su kitais dirbiniais priskirtas Virvelinės keramikos kultūrai. Jis buvo padarytas iš kalnų klevo, rastas sveikas ir toks nupirktas Berno muziejaus (Guyan 1954, p. 126; Gandert 1964, p. 37-38, lent. I:1; Tschumi 1949, p. 233), tačiau pradėjus jam nykti, buvo padaryta kopija, kuri dabar saugoma kartu su originalo liekanomis. Jungas buvo 142 cm ilgio, iš medžio kamieno dalies, su dviem negiliais lankais, o tarpinėje dar paliktas stačias rumbas, į kurį, matyt, turėjo remtis ielaktis. Jungo galai užriesti į viršų. Kopijoje 6 vietose aiškiai matyti įveržimai nuo jauktų - diržų ar virvių (nors originale jie jau beveik išnykę).

Kitas pagal žiedadulkių analizės duomenis datuotas akmens amžiumi jungas rastas prie Oldenburgo Petersfēno durpyne (Gandert 1964, lent. I:2, pav. 4), 2 m gylyje. Jis buvo labai stambus, 169 cm ilgio, labai išriestais lankais, bet neišbaigtas. Manoma, kad pelkėje jis buvęs tik mirkomas. Taigi jis taikytas labai stambiems jaučiams, taurų palikuonims, ir galėjo būti dedamas jaučiams ant sprando, o ne ant galvos.

Pusė ankstyvojo žalvario amžiaus jaučių jungo žinoma iš Italijos Lombardijos, Lavanjon (Lavagnon) vietovės (Perini 1983), rasta kartu su kabliniu mediniu arklu ir kitais dirbiniais. Jis buvo padarytas iš storoko medžio, gale nelabai išriestas lankas, kuris baigiasi į viršų užriesta buožele. Nulūžusioje vidurinėje tarpinėje matyti storokas kyšulys ielakčiai pritvirtinti. Tokio pat tipo jungas, žinomas iš Danijos, Liungodšede (Lundgårdshede) vietovės, datuotas III a. pr. Kr. (Jacobeit, Kramarik 1969; Peške 1985, pav. 3b). Jungas buvo 127, 5 cm ilgio, tarpinėje per vidurį yra skylutė ielakčiai įtvirtinti.

Tad iš to nedaugelio akmens bei žalvario amžiaus išlikusių medinių jungų, pasitelkus dar modelius, taip pat figūrėles bei piešinius, papildžius visa tai etnografinėmis paralelėmis, galima susidaryti gana ryškų vėlyvojo akmens amžiaus kinkinio vaizdą.

Jungų modeliai nėra labai retas radinys Europos archeologijoje, jie daug dažnesni negu patys jungai. Kartais jie, kaip mūsiškis, gana tiksliai mėgdžioja tikrąjį įrankį, bet dažnai pasitenkinama ir labai supaprastintu simboliu. Molinių arimo įrankių komplektas 1981 m. buvo rastas Ukrainoje šalia skitų laikotarpio šventyklos prie Belsko, Poltavos rajono (Shramko 1992, p. 56-57, pav. 10). Jungą vaizdavo tiesi vos 10 cm ilgio lazdelė su kyšuliu per vidurį ir 4 skylutėmis, matyt, lankeliams, einantiems gyvuliams po kaklu, pritvirtinti. Kad ši lazdelė vaizdavo kaip tik jaučių jungą, patvirtina ir kiti šalia surasti mo-

deliai: vyras, moteris, 2 jaučiai, vežimų dalys, mažas puodelis ir arklo modelis. Tokie žemdirbystės įrankių modeliai iš seno buvo gaminami ir Indijoje.

Kaip buvo kinkomi jaučiai, daug paaiškina ir akmens bei žalvario amžiaus laikų viso kinkinio modeliai. Plačiai žinoma Piltuvėlinių taurių kultūros puodo rankenėlė, saugoma Liublino muziejuje (Wislański 1979, pav. 137:2) iš Krenžnica Jaros (Krężnica Jara) vietovės. Šioje labai apibendrintoje figūrėlėje matyti išriestas jungas, uždėtas jaučiams ant galvų žemyn nulenktais ir prie jaučių skruostų priglaustais galiukais, per kuriuos turėjo eiti virvė. Didžiausios vertės turi variniai, į kultinius vežimus pakinkytų jaučių modeliukai (Nagel 1984/85, p. 143-151). Jų rasta bent keliose Europos vietose, tačiau jų kilmės ieškoma Anatolijoje (Turkijoje). Visi modeliukai priskiriami III tūkstantmečio pr. Kr. viduriui. Įdomiausias yra išgytas Berlyno Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje. Dviems jaučiams ant galvų uždėtas jungas (lazdelė) ir pririštas vielutėmis prie ragų. Be abejo, jungo forma suprastėjo modeliuojant tokią mažą figūrėlę. Diržus ar virves vaizduoja išlikusios vielutės. Tačiau jaučiai pakinkyti labai neįprastai - jauktai eina per kaklą ir per snukį, kur jie užkabinti lyg už laužtukų. Etnografinėje medžiagoje tokio kinkymo nežinoma ir vargu ar taip galėjo būti kinkoma bent jau Europoje. Varinio kinkinio modeliuko fragmentai su jungo liekanomis ant ragų rasti dar 1873 m. Bytnėje, Poznanės vaivad. (Wislański 1969, pav. 167; 1979 a, p. 237-238; Tabaczyński 1970, pav. 18). Tai vis įvežtiniai dirbiniai iš Vakarinės Azijos, tačiau ir Europoje jie buvo suprantami ir priimtini.

Kad jaučiai ir mūsų krašte buvo kinkomi už ragų, rodo ir pačių ragų radiniai. Šventosios 4-ojoje gyvenvietėje, 48 ž. kv. buvo rasta nuo kaukolės nupjauta jaučio rago dalis. Jaučio ragai išlieka labai retai, nes nutrupa viršutinis sluoksnius. Vis dėlto ant šio rago kaklelio matyti trynės nuo diržo ar virvės ir lyg įpjova. Tokių geriau išlikusių nutrintų jaučių ragų žinoma ne vienoje akmens bei žalvario amžiaus gyvenvietėje, ypač jei buvo kinkyti Vidurio ir Pietų Europoje dar gana artimi taurams jaučiai su tvirtesniais ragais. Tarp daugybės Piltuvėlinių taurių kultūros gyvenvietės jaučių kaulų Slovakijoje, Holubico vietovėje, rasta ir ragų nutrintu kakleliu bei deformuota vidine dalimi. Tai rodo, kad jaučiai kinkyti labai jauni (Peške 1985, p. 438-439, pav. 4). Pietų Lenkijoje, Bronocicėje, Piltuvėlinių taurių kultūros gyvenvietėje, datuojamoje III tūkstantmečio pr. Kr. pradžia, taip pat rastas jaučio ragas su virvės pėdsakais ant kaklelio (Milisaukas, Kruk 1991). Tokių nutrintų ragų žinoma ir kitose Vidurio Europos žemdirbių gyvenvietėse. Labai ryškus pavyzdys buvo rastas Gūrau (Guhrau), Silezijoje (Gandert 1964, p. 50-53),

neolito gyvenvietėje. Tai buvo jaučio kaukolė su tvirtais vidutinio dydžio ragais, ant kurių 5 cm nuo pagrindo buvo matyti 36 mm pločio pusračiū einantys įveržimai, o patys ragai buvo nenatūraliai suplokštėję. Ir vėl matyti, kad jungas buvo uždėtas jaunam gyvuliui ant galvos ir, be to, jis turėjo būti kertuotas, ne apvalus.

Tokių nutrintų ragų rasta ir vėlesnėse, net viduramžių, gyvenvietėse.

Iš etnografinių Vidurio Europos duomenų apie kinkymą už ragų žinome, kad jis nebuvo vienodas (Jacobeit, Kramarik 1969). Vėliau buvo kinkoma ne vien už ragų, bet ir ant kaktos arba su kamanomis. Tačiau senieji artojai to dar nebuvo pasiekę. O mūsų kraštuose dar labai ilgai buvo kinkoma tiesiog už ragų. Šitaip kinkyta ir Slovėnijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir visoje Šiaurės Europoje (Moszynski 1929, p. 247). L. Jucevičius XIX a. pradžioje (Jucevičius 1959) rašė, kad Rytų Lietuvoje jaučiams jungas dedamas ant sprando, o tuo tarpu Žemaitijoje, Prūsijoje ir Kurliandijoje - ant ragų. Ir senieji žmonės Lietuvoje prieš I Pasaulinį karą dar prisiminė, kaip jaučius kinkydavę už ragų. 1938 m. V. Vaitekūnas "Gimtajame krašte" aprašė tokį labai primityvų jaučių jungą. Jis buvęs 175 cm ilgio. Jo viduryje buvęs įtaisytas skersinukas su užkarpomis, už kurių pririšamas gražulas-ielaktis. Jungo galuose būdavo įpjovos-kakleliai, prie kurių būdavo pririšami jautai. Jungiant gyvulį, laisvasis raiščio galas būdavo užrišamas. Jungas būdavo dedamas ant galvos, tuoj už tarpuragio. Jis priglusdavo prie jaučio sprando iš viršaus ir būdavo taip tvirtai prie ragų pririšamas, kad gyvulys negalėdavo nei jo nusimesti, nei sprando į šoną pasukti. Jungo išlinkimai būdavo išklojami minkšta oda, avikailiu ar audeklu. Prie ragų pririštą jungą jaučiams traukti būdavo labai sunku, jie greit pavargdavo, ragai įkaisdavo, jaučiai kartais net nugaišdavo.

Todėl vėlesnių laikų ūkininkai tik suaugusius jaučius kinkydavo arti. Keturžėmis jautis tik pradedamas mokyti, o sunkiausias darbus dirbdavo su dešimtažėmis jaučiais (Dundulienė 1963, p. 140). Kaip matyti iš Vidurio Europos akmens ar žalvario amžiaus radinių, jaučiai buvo kinkomi labai jauni ir nugaišdavo 3-5 metų, labai retas išgyvendavo iki 10 metų (Milisauskas, Kruk 1989; 1991). Labai jaunas turėjo būti kinkytas ir jautis iš Gūrau (Gandert 1964, p. 50-53), kad taip nenatūraliai galėjo suplokštėti jo ragai.

1994 m. Šventosios 4-ojoje gyvenvietėje buvo rasta ir medinio arklo išara. Ji gulėjo netoli kranto, 100 cm gylėje, 48 v kv. (pav. 30:2), po viršutiniu gitijos luobo sluoksniu. Ji buvo padaryta iš lenkto kadugio ar kukmedžio šakos. Išlikusi dalis buvo 52 cm ilgio. Liemu apvalus, 5,3 x 5,8 cm skersmens. Į apačią nuplokštėja ir pereina į ovalą, ašmenys apskriti, 4,7

cm pločio. Apatinė pusė per 30 cm nuplokštinta - nudrožta smulkiomis facetėmis. Viršutinis galas, kuris turėjo būti įkištas į ielaktį, plokščiai keturkampio pjūvio, 6,2x 3,6 cm skersmens. Jo viršūnė nulūžusi ir supleišėjusi. Matyt, buvo per daug spūstelta, ir todėl nulūžo ties ielakties anga.

Atrodo, kad tai buvusi būdinga Diostrupo - lankinio - tipo arklo išara. Nors tokie arklai patys artimiausi rankiniams arklams ar net vagojamoms lazdoms, tačiau akmens bei žalvario amžiaus gyvenvietėse jų rasta nedaug, palyginti su kito tipo - kablinio - arklais. Tačiau uolų raižiniuose - ir Vidurio Švedijoje (Bohuslens'e), ir Italijoje (Ligurijoje) - dažnai vaizduojami kaip tik šio tipo arklai (Coles 1990, p. 28-29, pav. 10).

Pats seniausias ir geriausias išlikęs buvo 1884 m. rastasis Diostrupo arklas (Müller 1900, p. 203; La Baume 1933, p. 276; 1937, p. 12; 1941; Glob 1945 (I) p. 93; 1951, p. 36-41). Jis buvo sudarytas iš 5 dalių. Išara iš liepos - 155 cm ilgio, tačiau ariamasis noragas išsikišęs tik 34 cm. Kad ji tvirtai laikytųsi ielaktyje, užtvirtinta 90 cm ilgio spyruokle iš labai kieto medžio. Ielaktis apie 3 m ilgio iš lazdyno karties.

Nors buvo daug ginčyta, kuris arklo tipas senesnis - lankinis ar kablinis, - vis dėlto, atrodo, kad bent mūsų kraštuose pats seniausias tipas ir bus lankinis. O jo sudėtingumas - tai ne jo naujumo, o tik senumo požymis. Praktiškėsnis ir paprastesnis, nors dažnai išrandami lygiagrečiai su senaisiais, išlieka ilgiau ir įsitvirtina. Diostrupo - lankinio - tipo arklai vėliau tobulėjo, išara pasidarė strėlės pavidalo, su įdubomis, į kurias įsispyrę kaiščiai-spyruoklės. Toks tipiškasis pavyzdys yra Donneruplundo arklas. Tačiau tokie datuojami jau vėlyvuoju žalvario arba ankstyvuoju geležies amžiumi (Glob 1945 (I), p. 93; (II), p. 123; 1951, p. 29-34, pav. 28-33; Jensen 1982, p. 224-225). Taigi tokio tipo kaip Šventosios 4-osios gyvenvietės arklas artimai siejasi su rankiniu arklų, žinomu iš vėlyvosios Narvos kultūros, Šventosios 6-osios gyvenvietės (žr. p. 111) ir, be abejo, kilęs iš vagojamųjų lazdos. Tačiau anų vagojamųjų lazdų arklų išaromis laikyti negalima - jos yra trumpos, jų rankenos pritaikytos laikyti rankoje ir netinka į ielaktį.

Tuo pat metu Europoje buvo paplitęs ir kito tipo arklas - kablinis, arba Valės (Walle). Toks arklas kildinamas iš kaplio, jo kotą pavertus ielaktimi. Tokio arklo padas padaromas iš medžio liemens dalies, iš kurios išaugusi lenkta šaka. Įvairių kraštų radiniai rodo, kad abiejų tipų arklai gyvavo kartu. Švedijos uolų raižiniuose jie taip pat vaizduojami greta (Coles 1990, pav. 16).

Visi šie radiniai dar patvirtina požiūrį, kad vėlyvojo neolito Pamarių kultūros gyventojai Pabaltijyje nebuvo vien primityvūs medžiotojai ir žvejai, jie pažinojo žemės ūkį ir juo vertėsi ir, žinoma, buvo sėslūs. Ir tai pasakytina ne tik apie Pabaltijį. Dar iš XIX a.

besitęsiantis ginčas apie Virvelinės keramikos kultūros gyventojų pagrindinį verslą, atrodo, išsprendžiamas ūkininkų naudai. Archeologai prieina prie tokios išvados, remdamiesi dažnai gyvenvietėse dideliais kiekiais randamais kiaulių kaulais. Kiaulininkystė visiškai neįmanoma klajoklinėje gyvulininkystėje (Wislański 1969; Machnik 1966; Milisauskas, Kruk 1989). Tokia išvada daroma ir pagal arklų vagas po pilkapiais (Neustupny 1969; Malmer 1962; Strahm 1971), ir pagaliau pagal pačius medinius arklius.

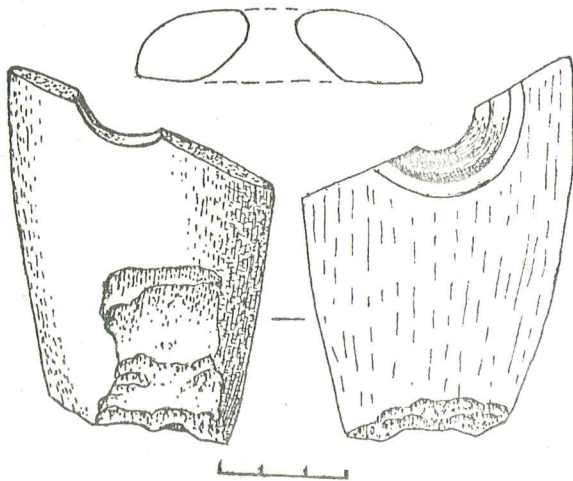
Šventosios 4-ojoje gyvenvietėje nepavyko rasti jokių javų grūdų, tačiau žiedadulkių analizė parodė tame sluoksnyje buvus kvicčių tipo žiedadulkių.

MEDŽIO APDIRBIMAS

KIRVELIAI

Pagrindiniai kietų medžiagų apdirbimo įrankiai buvo akmeniniai kirveliai. Tačiau apie Narvos kultūros kirvelius iš šios radimvietės medžiagos galima pasakyti labai mažą. Be abejo, tai priklausė nuo radimvietės specifikos.

B horizonte turime tik vienos įvežtinės skalūno buožės liekaną, paverstą kaltu (pav. 31). Ji buvo rasta 44 ž. kv. pačiame kultūrinio sluoksnio dugne, 170 cm gilyje nuo žemės paviršiaus. Buožė buvusi rombinė, plokščiai ovalaus pjūvio. Paviršius gaubtas ir gerai gludintas. Pradžioje ji buvusi gręžta nestoru pilnaviduriu gražtu, o perlūžus bandyta gręžti plačiau, tačiau nuo šio gręžimo likusi tik įrėžta žymė. Gilyn skylė siaurėja. Be abejo, ji buvusi gręžta ne čia, nes tokia technika Narvos kultūrai dar nežinoma.

31 pav. B horizonto akmeninės buožės dalis 44 ž. kv.

Greičiausiai jau perskilusi ji buvo taip remontuota tuose kraštuose, iš kur atgabenta. Tačiau čia, vietoje, dar kartą nudužus per skylę, buvo paversta kaltu - paviršiuje ir ašmenyse matyti aiškūs išskėlimai. Išlikusios dalies ilgis 8,6 cm, plotis 6,4 cm, storis 1,9 cm. Skylės skersmuo nuo 2,8 iki 1,5 cm.

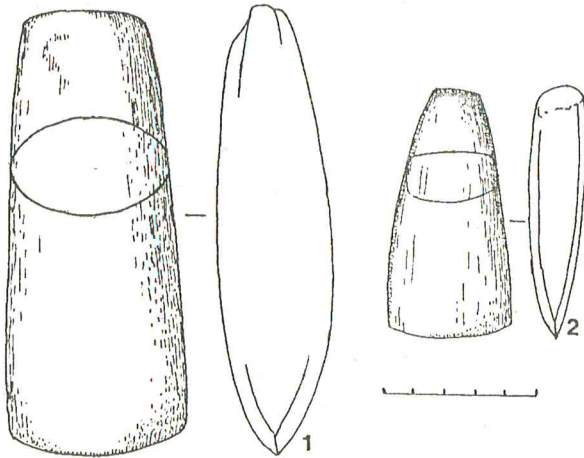
Dvigubu kūgiu gręžtų kirvių ar kaplių Lietuvoje labai reta. Taip gręžtas kaplys aptiktas prie Kretuono ežero 1B gyvenvietėje (Гришникас 1990, p. 44, pav. 46). Panašių yra atsitiktinių radinių iš įvairių Lietuvos vietų (Rimantienė 1984, pav. 154).

Vargu ar taip buvo gręžiami kirviai Lietuvoje. Net medžio, kaulo ar rago dirbiniai tuo metu nebuvo gręžiami, o jų skylutės iškalamos arba išpjaunamos. Tik maži papuošalėliai gręžiami plonu titnago gražteliu, ir skylutė taip pat pasidaro dvigubo kūgio. Tačiau taip dvigubu kūgiu (pilnaviduriu gražtu) gręžtų akmens dirbinių Europoje rasta ne vienoje datuotoje mezolito stovykloje. Ankstyviausi taip pragręžti būdavo natūralūs atitinkamos formos parinkti akmenys ir greičiausiai naudoti kaip buožės (Tackenberg 1960; 1970). Be abejo, jie nepatogūs įtvirtinti, tačiau ir čia surasta išcitis, kaip ir 2-ojoje Šventosios radimvietėje, pritvirtinant skridinį su tokia pat skylute prie koto - užkamšoma mediniais pleištukais. Trys taip pragręžtos buoželės iš smiltainio su įtvirtinto medinio koto liekanomis buvo rastos Šiaurės Vokietijos Fryzako borealio laikotarpio stovykloje (Gramsch, Kloss 1990, p. 318, pav. 6:2).

Šiaurės Europoje šitaip pragręžtos rutulinės buožės taip pat pasirodė mezolito paminkluose. Jų centras buvo Botnijos įlankos pakrantėje ir Vidurio Suomijoje (Luho 1967; Matiskainen 1990, p. 387). Tipiškais mezolito amžiumi datuojamais dirbiniais vadino juos dar A. Europeus (Äyräpää 1950). Tokiu pat būdu išgręžtos rombinės buožės ypač būdingos Karelijos eneolitui, randamos jau ankstyvojo etapo gyvenvietėse prie Onegos ežero (Журавлев 1979, pav. 2; Гурипа 1951, 1961, Панкрушев 1978, 1, pav. 5:3). Beje, eneolitas Karelijoje yra labai ankstyvas, ir jis atitinka mūsų ankstyvojo neolito vėlyvesnįjį etapą. Latvijoje prie Lubanos ežero ankstyvojo neolito Zvidzės gyvenvietėje taip pat rasta pusė tokios skalūno buožės su dvigubo kūgio skylute (Лозе 1988, lent. XXXIII:12). Tokias buožes greičiausiai reikėtų laikyti įvežtinėmis ir, be abejo, patekusiomis per tarpininkus, nes dar neturime aiškesnių įrodymų, kad ankstyvajame neolite* būtų užsimezgę tiesioginiai mainų ryšiai su suomių gentimis.

O vėlyvojo neolito kultūriniam horizonte A rasti du akmens kirveliai. Abu jie nevietiniai, jų kilmės

* Galimas dalykas, kad buožė priklausė jau viduriniam neolitui, tik vėliau įsmegusi iki kultūrinio sluoksnio dugno.

32 pav. A horizonto akmens kirveliai: 1 - 27 t kv.,
2 - 34 v kv.

tenka ieškoti jau į pietvakarius nuo Lietuvos, Vidurio Europoje.

Vienas, rastas 27 t kv., netoli buvusio lagūnos kranto, pačiame gitijos dugne, tame gylyje, kur susieina abu kultūriniai horizontai. Kirvelis buvo padarytas iš nuosėdinės kilmės silpnai metamorfinuoto silifikuoto aleurolito. Šios uolienos kilmės reikėtų ieškoti Centrinės Europos kalnų, Bohemijos Tatrų, srityje. Kirvelis buvo šviesiai pilkos spalvos, labai gerai gludintu paviršiumi (pav. 32:1), 14,8 cm ilgio, 4,1-5,6 cm pločio ir 3,1 cm storio. Jo ašmenys kiek plėtėjantys, išriesti ir aštrūs, pjūvis gana storo ovalo. Ašmenų kampeliuose ryškiai išskirtos šoninės plokštumos, toliau pereinančios į ovalą. Penties viršūnė nusklembta pagal natūralų akmens pavidalą.

Kirvio forma paprasta ir pažįstama iš daugelio vėlyvojo neolito paminklų ir Lietuvoje, ir Vidurio Europoje, iš kur šis kirvis ir pati jo forma vietiniams pakartojimams ir yra atėjusi.

Antrasis viršutinio horizonto kirvelis (pav. 32:2) buvo rastas 34 v kv., 100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jis buvo juosvo bazalto, 8 cm ilgio ir 3,9 cm ašmenų pločio. Jo pjūvis keturkampis, šonai nugaludinti išvien su pentimi. Tokio tipo kirvelių neolite randama daugiausia Vakarų Lietuvoje (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 87). Pasirodė jie dar baigiantis Narvos kultūrai (Kulikauskas 1959, pav. 7) ir tapo vienu iš būdingiausių Pamarių kultūros dirbinių (Rimantienė 1989, p. 59-60; Rimantienė 1980, p. 23; Žurek 1954, lent. XIV; Kilian 1955, p. 48-50). Daug titnago turinčiose pietinėse srityse ir Pamarių, ir Virvelinės keramikos, ir Rutulinių amforų kultūrose jie retesni, nes ten dažniausiai buvo gaminama titnago kirvelių.

Būta ir medinius plaktukus atstojančių įrankių-kūlių (pav. 33:3). Ryškiausia kūlė gulėjo 4 g kv. 110 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, gitijoje tarp daugybės susiplojusių nendrių liekanų. Kūlė padaryta iš medžio kamieno dalies. Jos galva buvo keturkampio pjūvio, kiek gaubta, buku keturkampiu galu, medžio šaka atstojė kotelį. Galva buvo labai aptrešusi ir supleišėjusi, galas pajuodęs. Matyt, kad ji ne staiga buvo įvelta į dumblą, kaip daugelis apatinio sluoksnio radinių, o dar kurį laiką pragulėjo pusiau apsemta tarp meldų.

Tokie dirbiniai pritaikyti prie natūralių gamtos formų, aptinkami įvairių laikotarpių ir įvairių kultūrų medžiagoje. Tokiu pat principu padaryta didžiulė kūlė buvo rasta ir Šventosios 2-ojoje radimvietėje (Rimantienė 1979, pav. 47:2).

Norėtume spėti, kad ir 39 z kv. (pav. 33:7) rastasis medinis dirbinys - tai ruošinys kūlei ar plaktukui. Jis buvo 35 cm ilgio. Jo galva storesnė ir ne visai stačiu kampu užlenkta per šakumą. Buvusi šakutė priešingoje pusėje nukapota. Galvutė natūraliai plėtėjanti, 11,9 cm ilgio, kiek iš viršaus ir apačios aptašyta. Kotas smailiai nudrožtas per 15 cm.

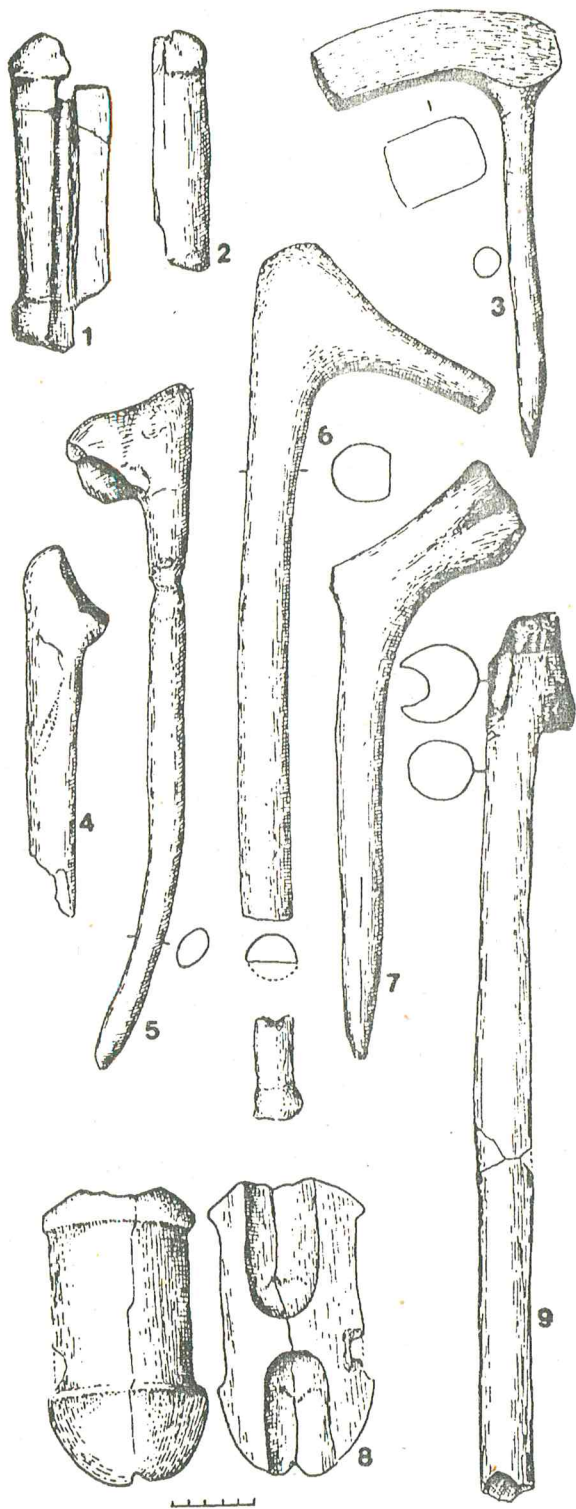
KIRVAKOČIAI IR MOVOS

Dažniausiai randama kirvakočių, prie kurių kirveliai būdavo pritvirtinami su movomis. Kirvakočiai su buože viršūnėje, kuriems nereikia movos, yra reti radiniai.

Vienas toks kotas, rastas 24 z kv. (pav. 33:9), buvo 52 cm ilgio, storėjančia galvute šakumoje. Vienoje pusėje negrabiai nukapota šakutė, antroje - pailga, apie 2 cm gylio ir apie 5 cm pločio išskoba. Galvutės viršūnė ir koto galas negrabiai aptašytas. Pati galvutė buvo ovalaus pjūvio, 5,2 cm pločio, kotas apvalus, 3 cm storio.

Tokio pat kirvio įtvara (turbūt nebaigta?) rasta 64 u kv. (pav. 33:5). Jos kotas buvo iš medžio šakos, kiek gaubtas, nusmailintu galu, o galvai panaudotas medžio krumplys. Galva apkapota, bet greičiausiai nebaigta dirbti. Matyti išlūžusi atšaka, bet neapdorota įtvara. Po galvute kote iš visų pusių išdrožta įsmauga - neaišku, kokiam tikslui.

Matyt, atsitiktinai taip retai Lietuvoje pasitaiko rasti kirvakočių su buože galvutėje stambesniems įteriamiesiems kirveliams įtvirtinti. Ir šie du radiniai nėra tipiški pavyzdžiai, kurių, be abejo, buvo, nes ir kaimyniniuose, ir tolimesniuose kraštuose įteriamieji kirviai įtvirtinami į kotą su buože galvutėje. Daugybė tokių kotų rasta Šveicarijos sijinių pastatų srityje (Wesselkamp 1992; Winiger 1971), taip pat Rytų Europos šiaurėje. Pvz., Žemutinės Veretjės I mezolitinėje stovykloje iš krumplio išduobtose buožėse koto gale rasta įtvirtintų raginių kirvukų (Онибкина 1983, p. 144-145, lent. LI-LII).

33 pav. Movos (1, 2, 8), kūlė (3), kirvakočiai (4-6, 9), ruošinys (?) (7): 1 - 24 u kv., 2 - 25 u kv., 3 - 4 g kv., 4 - 34 v kv., 5 - 64 u kv., 6 - 46 z-ž kv., 7 - 39 z kv., 8 - 43 x kv., 9 - 24 z kv.

Kiti kotoi turėjo būti tvirtinami su mova. Vieno koto, rasto 34 v kv. (pav. 33:4), buvo likusi tik 21 cm ilgio dalis. Galvutė apvaliai apdailinta, 7 cm ilgio ir 5 cm pločio, bet jos atšaka iš šakumos išlūžusi.

Pats stambiausias kirvio kotas, rastas 46 z-ž kv. (pav. 33:6), buvo taip pat padarytas iš medžio šakumos. Galvutė stora ir labai dailiai nulyginta. Įtvara taip pat stora (2,4-3,3 cm) ir apvali. Kotas nežymiai gaubtas, 3,1-3,3 cm storio, jo galas plonėjantis ir baigiasi gunkleliu. Tačiau dalis koto buvo išilgai nuskilusi, gunklelis irgi gulėjo atskirai. Visas kotas turėjo būti 45-46 cm ilgio.

Greičiausiai ruošinys kirvio kotui buvo ir rastasis 61 v kv. Jis buvo taip pat padarytas iš medžio šakumos, tačiau dar su žieve. Nužievinta buvo tik įtvaros dalis, bet ir ta nuskilusi išilgai per pusę, galai aplūžę. Išlikęs 33,3 cm ilgio gabalas.

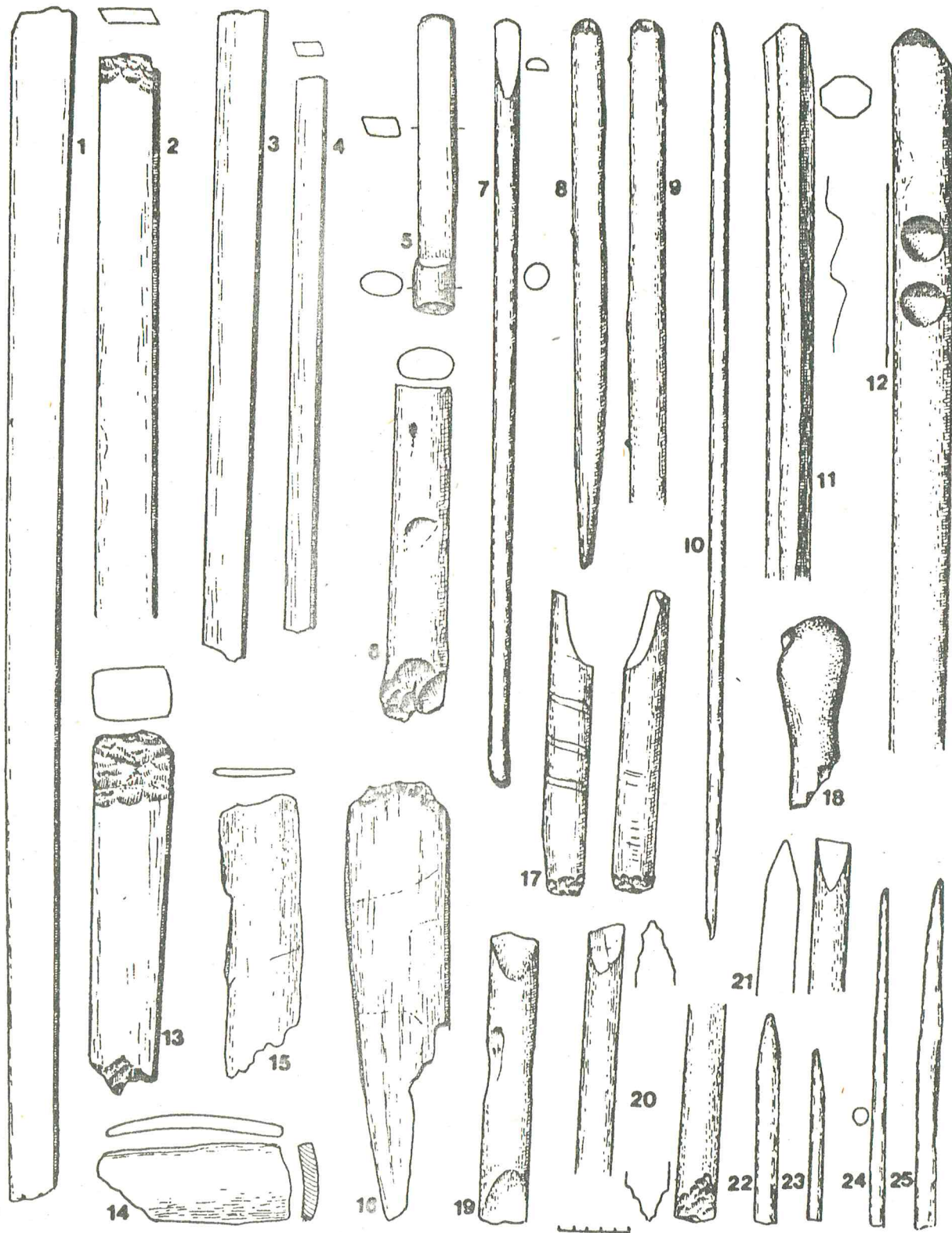
Prie šitokių kotų kirveliai buvo tvirtinami su movomis. Pačios stambiausios, išilgai perskilusios kirvio movos pusė, rasta 43 x kv., buvo pušinė, labai ryškiomis rievėmis (pav. 33:9). Jos ilgis 17,7 cm, plotis 9,1 cm. Viename gale buvo labai ilgas gunklas ir jo viduje 7,4 cm ilgio ir 4,2 pločio išskoba. Joje buvo galima įtvirtinti jau nemažą kirvuką. Antrajame gale gunklas trumpas, bet išskoba taip pat nemaža - 7,4 cm ilgio ir 4,8 cm pločio. Paviršiuje mova labai gražiai apdailinta, tačiau išskobos negilios ir nelabai kruopščiai išlygintos.

Kitų movų išlikę mažesni gabalai. Vienos, rastos 42 u kv., išlikusi tik išilgai nuskilusi dalelė (pav. 33:1). Mova irgi buvusi ilga, 18,8 cm, taip pat su ryškiomis rievėmis. Ant apatinio nulūžusio gunklo vidinėje pusėje matyti 1,1 cm pločio griovelis koto atšakai. Labai panašios movos dalis rasta ir 25 u kv. (pav. 33:2).

To tipo movų rasta ne tik visose Šventosios (Rimantienė 1979, p. 51-54, pav. 38) ir Sarnatės radimvietėse (Вапкіша 1970, p. 96, lent. XXIII), bet ir rytinėse Narvos kultūros srityse (Микляев 1969, pav. 6:4; Микляев, Семенов 1979, pav. 7:1).

GLUDINTUVAI

Akmens ir kaulo dirbiniai buvo gludinami smiltainio gludintuvėliais, kurių surinkta 10 nuolaužų. Jiems neieškota specialios formos, jų nereikėjo nė apdoroti, nes smiltainis savaime susiklostęs plokštėmis. Iš rastųjų gabalėlių negalima spręsti apie tuometinę gludintuvų išvaizdą, nes numesti tik sudužę ir netinkami gabalėliai. Paprastai imama pilko smiltainio plokštė ir galandama iš abiejų pusių tol, kol paviršius nebetenka rupumo. Paskui dažnai jis, perskėlus ir įskėlus kraštines, dar paverčiamas tinklo pasvaru. Tokia buvo gludintuvo liekana, rasta 35 v kv., 6,1 cm ilgio, išgaląsta iš abiejų pusių. Kitas, taip pat pilko smiltainio, gludintuvėlis,

34 pav. Lentelės ir kartelės: 1 - 66 u kv., 2 - 20 t kv., 3, 4 - 63 v kv., 5 - 59 v kv., 6 - 62 u kv., 7 - 49 ž kv., 8 - 62 z kv., 9 - 35 v kv., 10 - 33 z kv., 11 - 20 t kv., 12 - 59 z-ž kv., 12 - 43 z kv., 14 - 67 v kv., 15 - 41 ž kv., 16 - 53 v kv., 17 - 35 z kv., 18 - 67 v kv., 19 - 30 u-v kv., 20 - 47 ž kv., 21 - 56 v kv., 22 - 45 z kv., 23 - 58 ž kv., 24 - 47 u kv., 25 - 57 z kv.

rastas 13 v kv., buvo 14,6 cm ilgio, panašus į keturkampį, taip pat išgalastas iš abiejų pusių, vėliau apskaldytas pakraščiuose ir paverstas pasvaru; išlikę net karnos pėdsakų. 57 u kv. rastasis pasvarėlis buvo 11,3 cm ilgio, taip pat iš šviesiai pilko smiltainio, jo antroji pusė buvo nuskilusi. Pasvaru buvo paverstas ir didelis, 28,5 cm ilgio ir 20 cm pločio pilkai rusvo smiltainio ovalus gludintuvas, rastas 13 I kv., plokščiai nugludinta viena puse. Pririšimui vėliau buvo išskelta vie na kraštinė. Kitas 8 i kv. rastas rausvo akmens 11,4 cm ilgio gludintuvėlis, vienoje pusėje išgludinta įgauba, vėliau, nuskėlus abu galus, irgi paverstas pasvarėliu.

Buvo gludintuvėlių ir smulkesniems darbams. Toks 12 cm ilgio pilko smiltainio galastuvėlis, rastas 10 i kv., buvo išgludinta viena siaura briauna, o plokštumoje atskiromis įdubėlėmis.

Kartais gludintuvėliai būdavo daromi iš kristalinės padermės akmens. Toks 8,3 cm ilgio galastuvo gabalas, perskilęs į 2 dalis, buvo rastas 55 z kv., į vieną pusę nuolaidžiai iki plonumo (1 cm storio) išgalastas. Tokio gludintuvėlio gabaliukas rastas ir 13 v kv.

Gludintuvėlių randama visose neolitinėse gyvenvietėse. Jų forma ir medžiaga priklauso nuo to, kam jie buvo skirti.

MEDŽIŲ KIRTIMAS

Išliko nemaža apdirbtų ir pusiau apdirbtų medžio gabalų, iš kurių galima spręsti, kaip buvo dirbama su akmens įrankiais. Kalbėdami apie pakrantėje įkaltus užtvankos kuolus, jau apibūdinome ir jų nutašymo būdus (pav. 10). Galime tik apibendrinami pasakyti, kad kuolai buvo smailinami iš vienos pusės, iš dviejų pusių stogeliu, ryškiomis plačiomis arba labai smulkiomis, beveik nežymiomis, facetėmis. Atidžiau išžiūrėjus matyti, kad niekada nekirsta vienu smūgiu, o tašyta labai smulkiomis plokštelėmis - atrodo, lyg peiliu drožta. Taip buvo tausojamas akmeninis kirvelis, nes nuo smarkaus smūgio jis galėjo sutrupėti.

Be to, rasta nemaža kartelių ir lazdelių, iš kurių matyti, kaip jos buvo nukirstos. Visų jų abu galai smaili, nes lazda pakertama iš visų pusių įstrižai, o paskui likęs plonas kaklelis perlaužiamas. Paprastai matyti ir to perlaužimo liekana, jei lazdelė toliau neapdirbama. Plonos 35 v kv. kartelės viršūnėje (pav. 34:9) matyti, kad ji buvo įkirsta 4 trumpomis facetėmis, o penktoji tiesiog perlaužta. Būna ir kitaip nukapotų. Pvz., 20 t kv. rasta 75 cm ilgio lazdyno kartis su žieve iš vienos pusės per 6,6 cm buvo nusklembta mažomis facetėmis, o iš antrosios - nukirsta dviem kirčiais trumpai per 1,8 cm. Kita lazdyno kartis su žieve, rasta 19 š kv., buvo gana nedailiai per 9 cm nusmailinta 4 plokštumomis, tačiau jose galima išžiūrėti daugybę smulkių facečių. Dar kitaip nusmailinta 82 cm ilgio juodalks-

nio kartis iš 5-6 i kv.: iš visų pusių per 10 cm ji buvo nudrožta 7 ilgomis nuoskalomis. Ir dar kitaip buvo nukirsta 50 cm ilgio lazdyno kartelė su žieve, rasta 6 h kv.: ji buvo tik vienoje pusėje labai lygiai nusmailinta per 11,5 cm vienu ilgu kirčiu. Įvairiai nukirstų kartelių pasitaikė gana daug, nes pjūklas dar nebuvo naudojamas.

LENTOS

Iš radinių matyti, kad ir akmeniniu kirvuku sugebėta išskelti labai tiesių ir vienodo storio lentelių. Be abejo, iš jų toliau buvo daromos įvairios žūklės priemonės, ypač bučiai. Visos jos išskeltos iš pušies kamieno. Ilgiausia buvo rasta 66 u kv. Ši labai tiesi ir lygi lentelė buvo 132 cm ilgio, 3,4-4,3 cm pločio bei 0,7-1 cm storio (pav. 34:1). Kita, rasta 66 v kv., buvo kiek trumpesnė, 84,5 cm ilgio, tačiau taip pat 3,7-4,3 cm pločio ir 0,9-1,3 cm storio. Labai panaši 53 cm ilgio, 4-4,8 cm pločio ir 0,8-1,4 cm storio lentelė rasta 20 t kv. (pav. 34:2). Dauguma buvo siauresnių (pav. 34:3,4). Visos jos išilginėmis rievėmis, jų paviršius labai lygus, pjūvis keturkampis.

Tačiau sugebėta išskelti lentelių ir su skersinėmis arba įstrižinėmis rievėmis. Dalis jų, be abejo, ne specialiai išskeltos lentos, o liekanos kokių nors dirbinių, kuriuos nustatyti sunku.

Maždaug vienoje vietoje 52-53 v-z kv., tuoj po viršutiniu gitijos luobo sluoksniu, gulėjo keletas netvarkingai išsimėčiusių labai dailiai išskeltų 0,9-1,6 cm pločio lentelių su statmenai einančiomis rievėmis. Tarp jų buvo viena platesnė (pav. 34:16) - 30,8 cm ilgio, 7 cm pločio ir 1,4-1,8 cm storio, netaisyklingo keturkampio pjūvio, kiek gaubta. Rievės ėjo įstrižai ir buvo labai ryškios. Ji gali būti kokios geldos ar indo dalis. Kita gaubta lentelė skersinėmis rievėmis, rasta 67 v kv. (pav. 34:14), be abejo, buvo kažkokio indo dalis. Jos paviršius ir kraštas gludinti, tačiau išlikęs tik 13,2 cm ilgio, 5,5 cm pločio ir 1,3 cm storio gabalėlis. Dar vieno dubens gabalėlis, matyt, buvusi ir lentelė, rasta 41 z kv. (pav. 34:15). 63 v kv. rasta net 39 cm ilgio, keturkampio pjūvio, 2,3 cm pločio ir 1,1-1,2 cm storio lentelė su skersinėmis rievėmis.

Pasitaikė ir stambių lentų gabalų su skersinėmis rievėmis. Toks lentos gabalas gulėjęs tarp prieplaukos kuolų. Antrasis, didesnis, rastas 65 z kv. Lenta buvo 118 cm ilgio ir 19-24 cm pločio per vidurį, storis apie 4 cm. Rievės ryškios, ėjo skersai, matyt, lenta išskelta iš labai storos pušies. Abi briaunos apvalios, greičiausiai nuzulintos vandens. Lenta labai sutrešusi, nes gulėjo tuoj po gitijos luobo sluoksniu. Jos paviršius buvo nulygintas, o blogoji pusė grublėta ir apgraužta vandens gyvių.

Taip pat tuoj po gitijos luobo sluoksniu 43 z kv. rastas tašelis (pav. 34:13). Jis buvo 25 cm ilgio,

6,2 cm pločio ir 5,5 cm storio. Jo galai įstrižai nukapati. Iš to aiškiai matyti, kaip neturėdami pjūklo žmonės skersai dalindavo medžio gabalą. Taip įstrižai nutašant buvo dalinamos ir lentos (pav. 34:2), ir stuobriukai (pav. 34:6,19,20).

Matyt, ruošinys kokiame dirbiniui buvo ir 59 v kv. rastoji lentelė su rumbu gale (pav. 34:5). Ji buvo 22 cm ilgio, 3-3,2 cm pločio ir 1,3-2 cm storio. Išskelta netoli medžio paviršiaus, gale paliktas medžio paviršių siekiantis rumbas.

ĮVAIRŪS MEDŽIO DIRBINIAI

Be daugiau įprastų ir etnografijoje patvirtintų dirbinių tipų, rasta daug nuolaužų, kurių paskirtį dabar nustatyti sunku. Padarytuosius iš storo medžio dalies, bet ne iš šakos, nors būtų net lazdelės pavidalo, reikėtų laikyti svarbių įrankių dalimis.

Nors jie visi skirtingi, bet pasistengsime juos sugrupavę apibūdinti. Tai neaiškios paskirties lazdelės - koteliai, titnago ar kaulo dirbinėlių įtvaros, dirbiniai ar jų dalys su gunkleliais, įvairaus dydžio tarpinės dalys ir neatpažįstamos liekanos.

Įvairiose tyrinėto ploto vietose rasta nemaža plonų nužievintų lazdelių bei jų dalių dailiai nusmailintais galais, pvz., 33z, 45z, 47u, 57z, 58 ž kv. (pav.: 34:10, 22-25). Galėtume manyti, kad tai strėlių kotelių liekanos, tačiau nėra jokių aiškesnių požymių. Nė vienos nebuvo sveikos. Jų ilgis nuo 14 iki 65 cm.

Rasta ir kiek storesnių nužievintų lazdelių. Kai kurios buvo nulūžusios, išlikęs tik gražiai keliomis facetėmis (pav. 33:9) ar stogeliu (pav. 33:21) apdrožtas galas. Kai kurios buvo gražiai apdrožtais abiem galais, pvz., rastoji 49 ž kv. (pav. 34:7). Vienas jos galas buvo iš vienos pusės nuplokštintas, antrasis bukai apdrožtas. Jos ilgis 55 cm, storis 1,9 cm. Kita panašiai apdorota alksnio kartelė, rasta 62 z kv, 70 cm gylyje (pav. 34:8), buvo iš dalies dar ir su žieve. Ji 39,5 cm ilgio ir 2,3 cm storio, jos viršūnė iš visų pusių dailiai trumpai apdrožta, o apačia per 15 cm nusmailinta. 35 z kv. rasta 21 cm ilgio ir 3,1 cm pločio ovalaus pjūvio lazdelės dalis nulūžusiu galu, antrasis galas buvo nupjautas smulkiomis facetėmis. Vienoje pusėje matomos plonos įstrižos dvigubos įraižos, antrosios viename gale įrėžta 12 skersinių brūkšnelių (pav. 34:17).

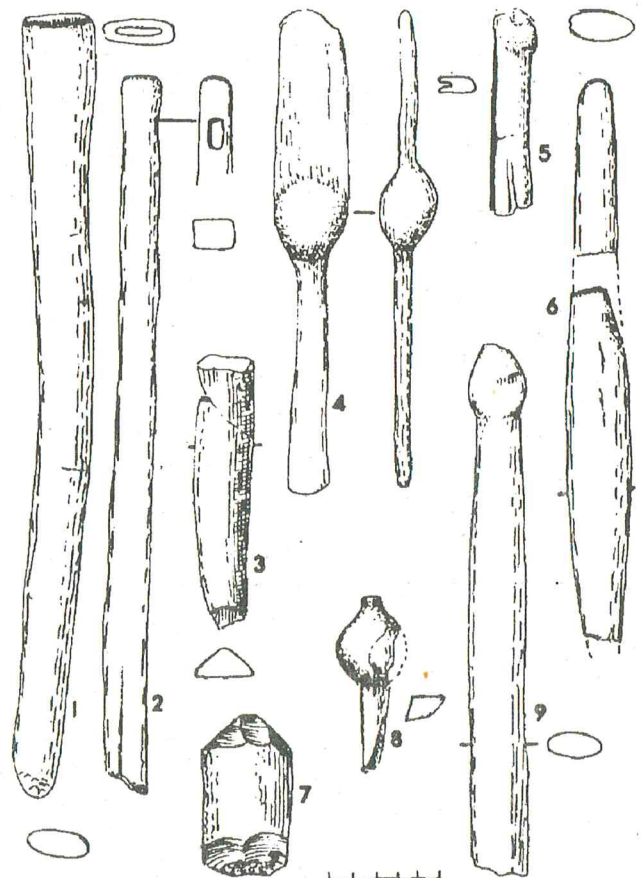
Buvo ir savitų lazdelių gabalų. Tai 20 t kv. rasta 73 cm ilgio aštuonbriaunė lazda (pav. 34:11). Vienas jos galas storesnis, 3,4 cm pločio ir 2,7 cm storio, o antrasis siaurėjo iki 2,1 cm, buvo ovalus ir aptašytas iš viršutinės pusės.

Šiai grupei reikia priskirti ir 59 z-ž kv. rastąją iš dalies su žieve lazdyno lazda (pav. 34:12) nedailiai apkapotais galais. Tačiau vienoje pusėje 12 ir 17 cm nuo viršūnės buvo labai gražiai išdrožtos dvi trikampės įgaubos.

Kiek kitokios lazdelės liekanos rastos 37 z kv. (pav. 35:6). Ji buvo padaryta iš nužievintos perskeltos juodalksnio šakos, ovalaus pjūvio, abiem siaurėjančiais galais, tačiau nulūžusiais. Jos plotis per vidurį 3 cm, storis 1,5 cm.

Keturis, nors ir skirtingus, dirbinius galėtume sujungti į vieną dirbinių su gunkleliais grupę. Vienas, atrodo, išlikęs sveikas, rastas 44 v kv. (pav. 35:4), 90 cm gylyje. Abu jo galai buvo plokšti, apdrožti, bet negludinti. Per vidurį paliktas aptašytas gunklelis. Dirbinio ilgis 22 cm, galų plotis 7,3 cm ir 11 cm. Kito panašaus dirbinio dalelė, rasta 69 ž kv., 130 cm gylyje (pav. 35:8), buvo su statmenai ovalaus pjūvio koteliu, su paplatintu gunkleliu. Fragmento ilgis - 8,3 cm, gunklelis - 2,7 cm pločio ir 1,9 cm storio.

Paskirtis dabar neaiški. Nors labai panašus į jį buvo rastasis Šventosios I B radimvietėje (Rimantienė 1979, pav. 51:2), tačiau negalime pasakyti, ar tas panašumas neatsitiktinis. Gali būti, kad tai kokių nors sudėtinių įrankių dalys.

35 pav. Įvairūs medžio dirbinėliai: 1 - 50 z kv., 2 - 62 ž kv., 3 - 46 z kv., 4 - 44 v kv., 5 - 35 ž kv., 6 - 37 z kv., 7 - 61 kv., 8 - 69 ž kv., 9 - 43 u kv.

Trečias šios grupės dirbinys - tai 43 u kv., 60 cm gylyje rasta ovalaus pjūvio kartelė (pav. 35:9). Į galą ji kiek siaurėjo ir baigėsi plokščia buožele. Paviršius buvo gražiai gludintas. Ilgis 25 cm, plotis 2,8 cm. Prie šios grupės priskyrėme ir 67 v kv. rastąjį dirbinėlį (pav. 34:18). Tai nužievintos medžio šakos dalis nupjautomis atšakėlėmis. Jo viršūnė storėjanti ir daliai aptašyta, o antrasis galas nudrožtas įkypai face-tėmis. Ilgis 14 cm, plotis 3,5-5,5 cm, storis 3,9 cm.

Rasta dar įvairių nuolaužų, kurias prie dirbinių fragmentų galima skirti pagal tai, kad jos padarytos ne iš šakos, o iš storo medžio dalies. Tokia, pvz., ir trikampio pjūvio nuoskala gludintu paviršiumi, rasta 46 z kv. (pav. 35:3).

Grupelę dirbinių galėtume vadinti įtvaramis titnago ar kaulo įrankėliams. Ryškiausias yra 50 z kv. rastas ovalaus pjūvio kotelis (pav. 35:1). Jis padarytas iš storo medžio dalies. Platėjančiame gale matyti maža įmovėlė. Antrasis galas apvaliai nudrožtas.

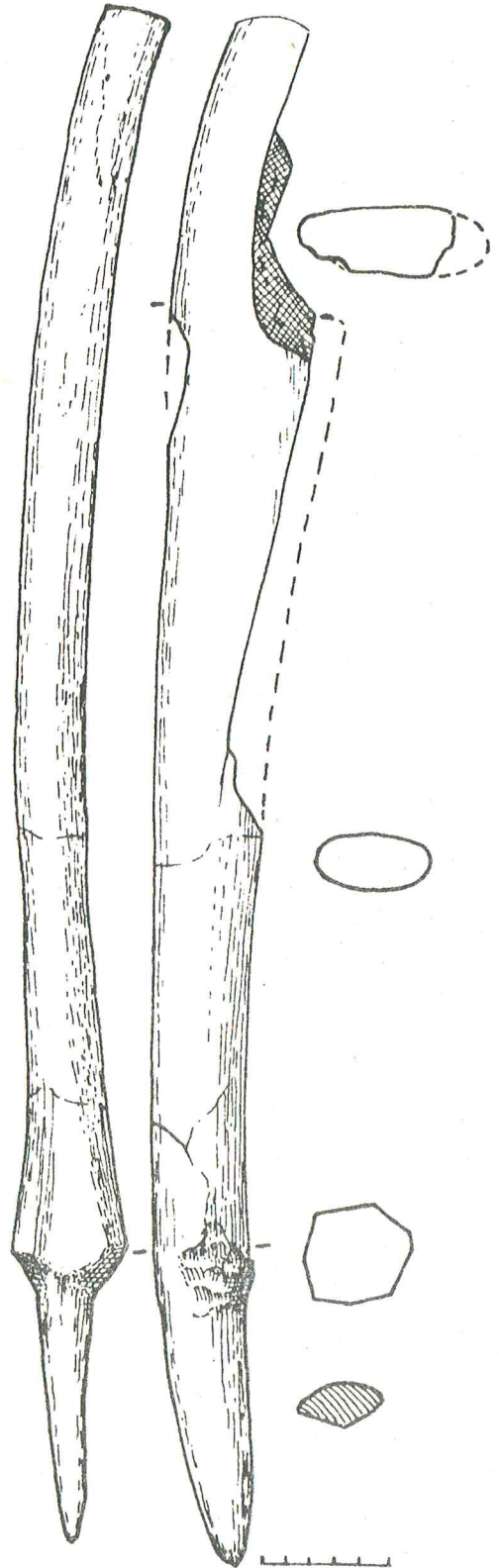
Kito dirbinio su šoniniu plyšeliu skeltėms įtvirtinti (pav. 34:5), rasto 33 ž kv., buvo išlikusi tik 9,6 cm ilgio dalelė.

Neaiški paskirtis ir lazdelės su kiaurai išskobta skylute. Lazdelė buvo ovalaus pjūvio, galas beveik statmenai nudrožtas, ir jame 2 cm nuo viršaus išskobta 1,5 cm pločio pailga skylutė. Išlikusioji dalis buvo 33,5 cm ilgio, 1,8-2,1 cm pločio ir 1,6-1,7 cm storio. Gal ši skylutė skirta pririšti, ne įtvirti, bet paskirties nustatyti negalima.

Įtvaros su grioveliais skeltėms yra vienas būdingų mezolito kaulinių dirbinių tipų. Neolite jų pasitaiko daug rečiau, ir jie toli gražu nesiekia grakščųjų mezolitinių formų. Reikėtų manyti, kad jų galėjo būti ir medinių, tačiau, būdami ploni ir trapūs, neišliko. Juo brangesni yra šie keli radiniai. Ir gremžtukai, ir ylos, ir kitokie smulkūs įrankiai, be abejo, turėjo medinius kotelius. Tokių medinių įtvarų pavyzdžių nemaža žinoma Šveicarijos sijinių pastatų inventoriuje (Wesselkamp 1992).

Ir pagaliau yra dirbinių, kuriuos labai sąlygiškai tegalime sujungti į vieną grupę, kurią pavadiname tarpinių dalių grupe. Gali būti, kad šiai grupei turėtų priklausyti ir kai kurie iš aptartųjų, ypač tos dvi detalės su gunkleliais (pav. 34:4,8). Visų jų paskirtis dabar neaiški.

Labai šavitas buvo 16 š kv. 125 cm gylyje rastas kiek gaubtas 61 cm ilgio dirbinys (pav. 36). Platusis jo galas buvo plokščiai ovalaus pjūvio, išlūžęs, tad negalima nustatyti jo buvusios formos. Siaurajame gale buvo plokščias 10 cm ilgio liežuvėlis, pereinantis į aptašytą gunklą. Dirbinys buvo padarytas iš medžio liemens. Iš liežuvėlio plokštumos ir gunklo galima spręsti, jog jis turėjo būti į ką nors tvirtai įstatytas, kad nesisukiotų ir giliau neišmeigtų. Dabar galima

36 pav. Sudėtinio įrankio dalis (iš dviejų pusių) 16 š kv.

būtų tik spėlioti, ar tai kokio nežinomo padargo tarpinė dalis.

Tarpinė dalelė, atrodo, turėjo būti ir trumpas plono kieto medžio nužievinto stuobriuko gabalėlis (pav. 35:7), rastas 6 i kv. Vienas jo galas iš visų pusių nudrožtas smailiai, tik pats smaigalis perlaužtas. Antrasis galas tik iš vienos pusės įstrižai nudrožtas. Visas gabalėlis buvo 8,2 cm ilgio ir 3,3 cm storio.

Tokių kieto medžio (kukmedžio, kadugio) trinkelėlių rasta ir kitose Šventosios radimvietėse (Rimantienė 1979, p. 68, pav. 37:6,9). Jų žinoma ir Šveicarijos pelkinėse gyvenvietėse ir manoma, kad tai kažkokių įrenginių jungiamosios dalys (Müller-Beck 1965, p. 99-100, pav. 228, 229).

Prie tarpinių galbūt reikėtų skirti ir 100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus 38-39 ž, 39-40 x kv. gulėjusią nužievintą kartį, 489 cm ilgio, apačioje 5 cm storio, viršūnėje plonėjančią iki 3 cm. Visa kartis buvo beveik tiesi, storasis galas apkapotas, viršūnė per 70 cm natūraliai išgaubta, o pats smaigalis dvišakas. Be abejo, tai ne atsitiktinis medelis, nes jis buvo nužievintas, kaip daroma rengiantis ilgai vartoti tinkamus medinius įrengimus. Tačiau nei bukajame, nei smailiajame gale nebuvo jokių kitų apdirbimo žymių.

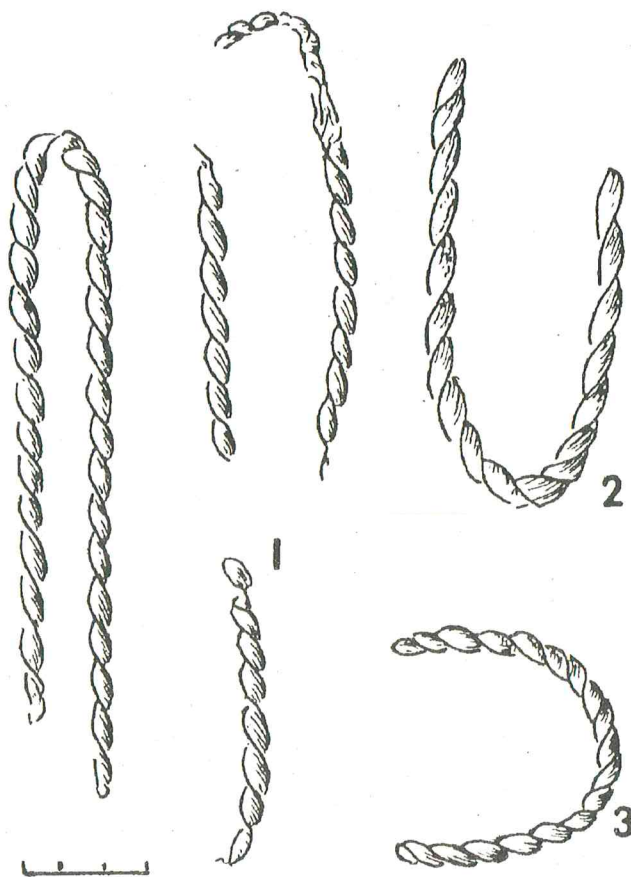
Ji kiek primena Danijoje, Klosterlunde, rastąjį vėlyvuojų neolitu datuojamą daugiau kaip 3 m ilgio vežimo gražulą, tik jo dvišakiuose galuose buvo skylutės jam pritvirtinti prie ašies (Nielsen 1993, p. 87). Mūsiškis galėjo likti ir nebaigtas, gal paprasčiausiai jis buvo pririšamas, o gal juo žmonės traukė nudobta žvėrį iš miško.

Nedaugelį medinių dirbinių galima tiksliai priskirti kultūriniam horizontams, nors fiksuotas visų jų slūgsojimo gylis. Tačiau įvairiuose gyliuose paimtos medienos, net dirbinių, radiokarboninės datos dažnai sutapo. Beje, nesiskyrė nė dirbinių formos. Neturėdami galimybes nustatyti kiekvieno dirbinio datos, nemanome, kad buvome neteisūs juos visus kartu apibūdindami, nes per kelis šimtmečius nei žvejų, nei medžiotojų padargai nekinta, jeigu jie bemaž tokie patys išliko iki mūsų dienų etnografinėje medžiagoje.

PLUOŠTO IR KAILIŲ APDIRBIMAS

PLUOŠTAS

Šventosios radimvietėse dažniausiai aptikta liepos karnos pluošto. Iš jo buvo sumegzti visi Šventosios 2-osios radimvietės tinklai (Rimantienė 1979, p. 75-78; Римантене 1970). 4-ojoje radimvietėje rasti tik keli virvių gabaliukai. Viena labai lygi, gražiai suverpta ir iš dviejų pluoštų į dešinę susukta virvelė, rasta 59 v kv. (pav. 37:3), buvo tik 13,5 cm ilgio ir 0,6 cm storio. Kita virvė, rasta 66 u kv. (pav. 36:1),

37 pav. Liepos karnos virvės: 1 - 66 u kv., 2 - 51 kv., 3 - 59 v kv.

buvo susukta į kairę. Ji gulėjo pačiame gitijos dugne, buvo 90 cm ilgio ir 0,5-0,7 cm storio, gulėjo beveik tiesi, tik vienu ryškiau užriestu galu. Pietiniame perkaso gale, 5 i kv., 90 cm gylyje, tarp meldų irgi rasta 21 cm ilgio ir 0,8 cm storio daili, į dešinę sukta virvė (pav. 37:2), kurios likę 20 apvaju.

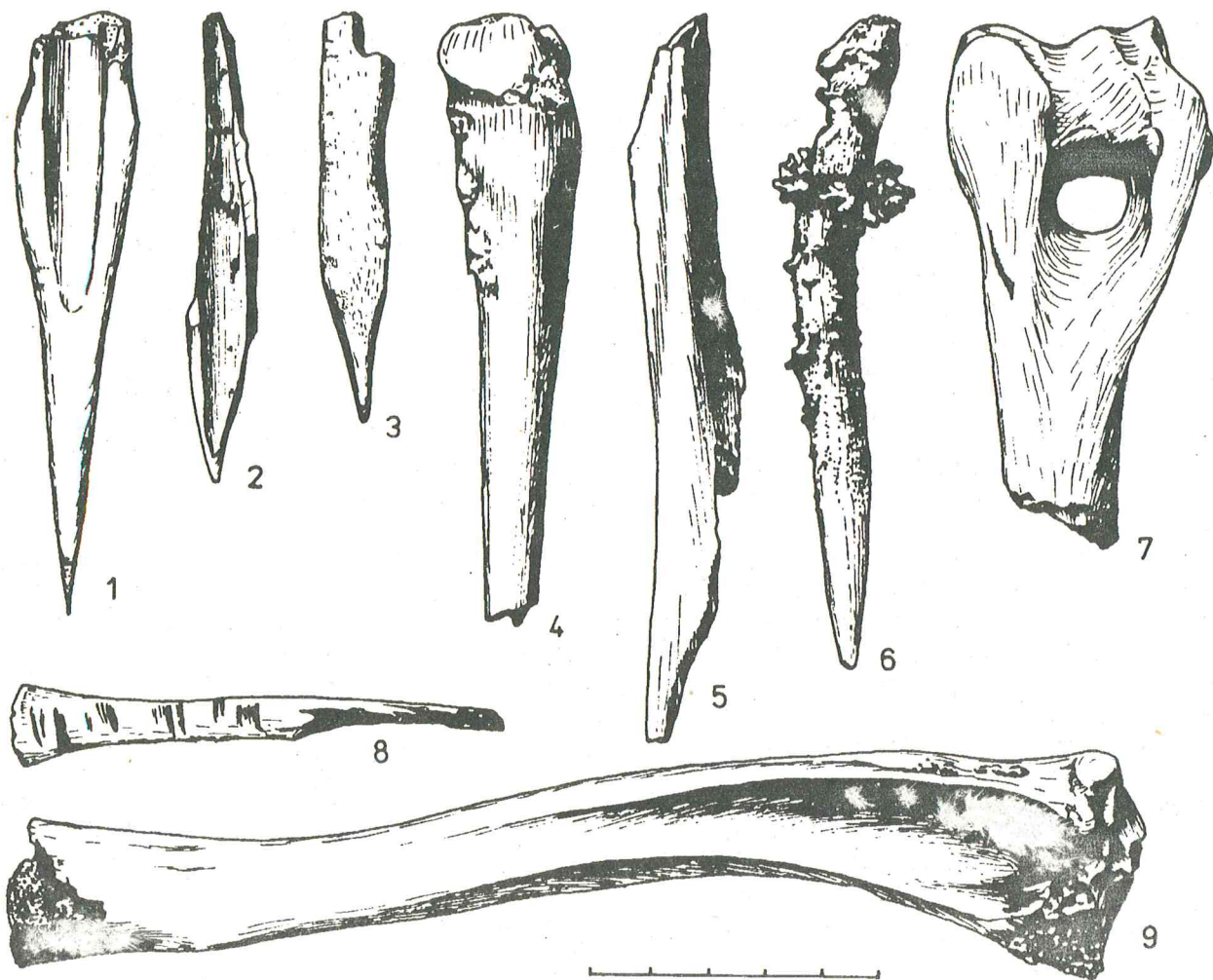
Daugiau virvelių gabalų buvo išlikusių prie žuvų užtvaros (pav. 15).

KAILIŲ IR ODOS APDIRBIMAS

Kailiams dirbti ir susiūti buvo naudojami kailių gremžtai, į durklus panašūs įrankiai ir ylos.

Kailių gremžtai paprastai būdavo daromi iš ruonių galūnių kaulų. Geriausiai išlikęs, rastas 35 v kv., buvo 19,5 cm ilgio, perskeltomis sąnarinėmis galvutėmis, išgludinta vidine ir išorine briauna. Antrasis, rastas 35 v kv. (pav. 38:9), buvo nulūžusiu galu, o trečiasis, rastas 8 i kv., buvo tik ruošinys perskelta sąnarine galvute.

Šitokių gremžtų aptikta visose Šventosios radimvietėse (Rimantienė 1979, p. 70, pav. 54:1,2,4). Panašūs gremžtai plačiai paplitę neolitinėse Rytų Europos

38 pav. Kaulinės ylos (1-3, 5), adikliai (4-6), rankena (7), kauliukas su įraižomis(8), kailių gremžtas (9): 1 - 24 t kv., 2 - 20 t kv., 3 - 22 t kv., 4 - 7 g kv., 5 - 37 v kv., 6 - 29 u kv., 7 - 7 g kv., 8 - 15 p kv., 9 - 35 v kv.

gyvenvietėse, tačiau toliau nuo jūros jie buvo daromi iš stambųjų žvėrių šonkaulių.

Moterų darbo įrankis buvo ir iš stambaus žvėries **alkūnkaulio** padarytas įrankis, rastas 6 g kv., kuris dažniausiai be pagrindo vadinamas durklu, nors jo ašmenys paprastai buki. Šio dirbinio geriau išlikusi buvo tik 12,8 cm ilgio sąnarinė dalis, ašmenys įstrižai nudužę. Matyti tik viena gludinta briaunelė.

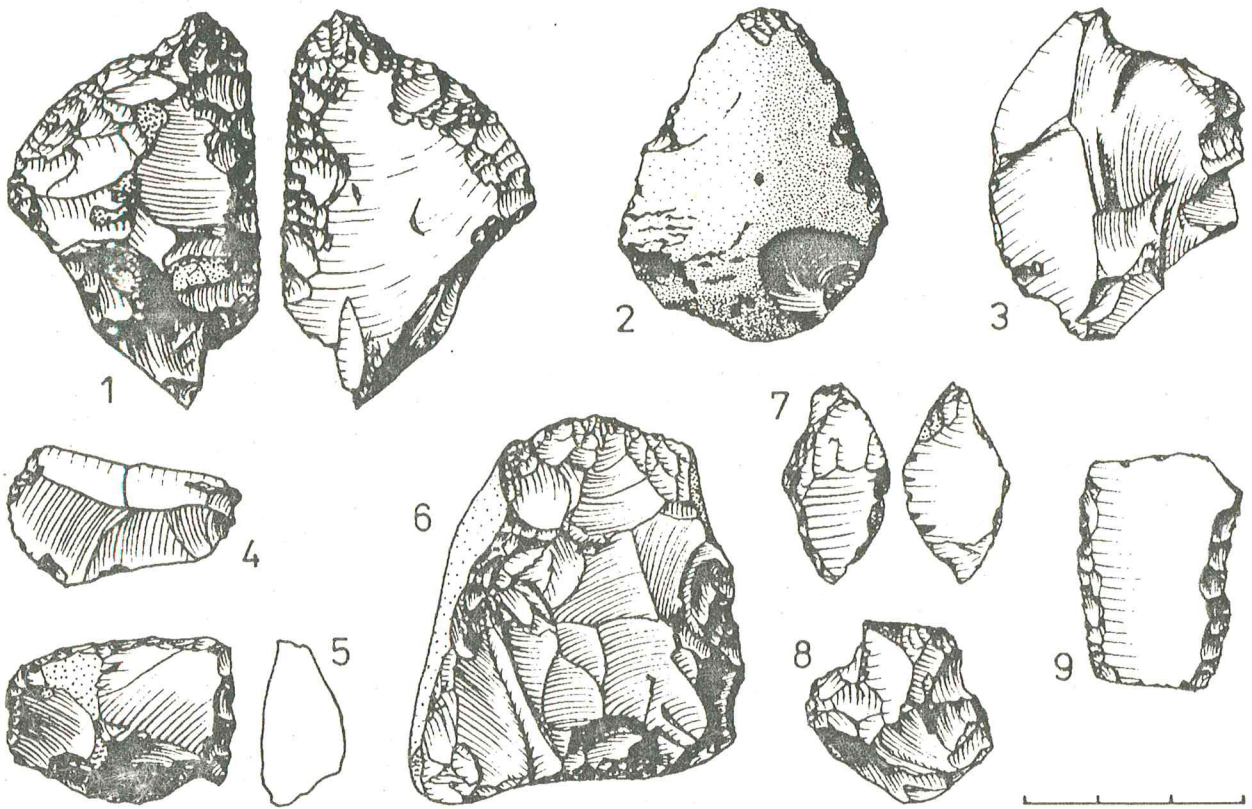
Vakarų Lietuvoje, ypač ankstyvosiose gyvenvietėse, tokių dirbinių reta, daugiau atsiranda vėlyvosiose, pvz., Šventosios 6-ojoje (žr. p. 129), tačiau jų dažnai aptinkama Rytų Lietuvos (Гирининкас 1990, pav. 28) bei Rytų Latvijos (Лозе 1979, lent. XXX:6-8; 1988, lent. LIX:12) paminkluose.

Iš viso kaulinių dirbinių buvo maža. Net tokių visuotinai paplitusių ylių rasta tik 6. Ylos buvo padarytos iš plonų perskeltų vamzdinių kauliukų

susiaurintu apvaliu smaigaliu. Ryškiausias pavyzdys buvo 24 t kv. rastoji 10,6 cm ilgio yla (pav. 38:1). Jos smaigalis tolygiai plonėjantis, ovalaus pjūvio. Antra panaši, rasta 22 t kv. (pav. 38:3), buvo 7,2 cm ilgio, taip pat tolygiai siaurėjančiu 2,8 cm ilgio smaigaliu. Abiejų viduryje matyti natūrali kaulo įgauba. 20 t kv. rastoji 8,2 cm ilgio yla (pav. 38:2) buvo gludinta tik smaigalyje. Ketvirtosios ylos (8 g kv.) buvo likusi tik 4 cm ilgio nuskelta ir iš abiejų pusių nudrožta dalelė. Sunku pasakyti, ar ylių liekanos buvo 28 u ir 15 p kv. kiek apdoroti paukščių kauliukai (pav. 38:8).

Rasta ir pora adiklių. 7 g kv. adiklis (pav. 38:4) buvo padarytas iš neperskelto kauliuko gludintu smaigaliu ir tik truputį aplygintu pagrindu. Išlikusi 11 cm ilgio dalis.

Adikliu, matyt, buvo paverstas ir stirnino ragelis, rastas 29 u kv. (pav. 37:6), nupjautas nuo kaukolės

39 pav. Titnago dirbiniai: 1 - 53 t kv., 2 - 9 u kv., 3 - 68 t kv., 4 - 6 e kv., 5 - 34 t kv., 6 - 41 v kv., 7 - 52 u kv., 8 - 141 kv., 9 - 9 h kv.

su ryškia rože, 11,4 cm ilgio. Paviršius natūralus, tik viršūnė dailiai nusmailinta ir nuzulinta.

TITNAGO ĮRANKIAI

Titnago dirbiniai tiko ne tik minkštomis medžiagoms apdirbti, jų buvo įvairios paskirties. Žinoma, daugiausia jais naudotasi apdirbant odą, kailius, tošį. Be abejo, jais buvo apdirbamas ir gintaras, ir ragas. Net medžio dirbiniuose skylutes gręžė titnaginiais grąžteliais. Tačiau juos turėjome sujungti į vieną grupę.

Titnago dirbinių, kaip ir paties titnago gabalėlių, rasta labai mažai - per visą plotą vos 53 vienetai. Daugiausia tai neapdirbtos prasto vietinio titnago nuoskalos, kurių surinkta 30. Kai kurios buvo su žieve paviršiuje, tiesiog nuskeltos nuo rieduliuko. Tik vienos iš jų kraštelyje buvo matyti darbo pėdsakų, o iš kitos, atrodo, bandyta padaryti rėžtuką ar kaltelį, tačiau nepabaigus numesta. Ir tik trijose nuoskalose matyti kiek ryškesnių retušo pėdsakų. Vienos (68 t

kv.) 4,2 cm ilgio nuoskalos krašte statmenai buvo išretušuota įgauba, greičiausiai taip buvo padarytas menkas grandukas (pav. 39:3). Antra (141 kv.) buvo netaisyklinga, 2,5 cm ilgio su trimis bukais kampais, kurių vienas, matyt, vartotas kaip kaltelio ašmenėlis (pav. 39:8). Trečiosios (34 t kv.) retušo pėdsakai dar menkesni.

Rasti ir 4 natūralūs vietinio titnago gabalėliai vandens nugludinta žieve. Jie paprastai mažiukai - 5,7-3,4 cm ilgio.

Visi rasti 6 skaldytiniai buvo iš tokių mažų rieduliukų. 4 iš jų buvo išskelti tik iš vienos pusės, o iš antrosios palikta natūrali žievė. Buvo numesti, matyt, pasirodę neskalūs. Dar 2 buvo skaldytinių dalys.

Iš tokios medžiagos nebuvo galima išskelti nė gerų skelčių. Dvi menkos skeltelės buvo be retušo. Ir tik viena (6 e kv.) 3,1 cm ilgio skeltė platėjančia viršūne buvo retušuota iš abiejų pusių pakaitomis (pav. 38:4). Iš vieno mikrorėžtuko, rasto 9 j kv., matyti, kaip buvo dalijamos skeltės.

Iš titnago buvo pagaminti tik keli darbo įrankiai. Tai 9 h kv. rastas keturkampis, 3,2 cm ilgio kaltelio ašmenėlis trimis retušuotomis kraštinėmis (pav. 38:9).

Antrasis, greičiausiai irgi kaltelis, rastas 67 v kv., buvo 4,4 cm ilgio, padarytas iš vietinio titnago rieduliuko, iš dalies su žieve - storas, vienu siaurėjančiu, kiek retušuotu galu.

Aiškiausias dirbinys - tai 34 t kv. rastas 2,3 cm ilgio ir 3,1 cm pločio gremžtukas (pav. 38:5). Jo ašmenys beveik tiesūs, retušuoti ir abu kraštai.

Be gremžtukų, iš titnago dažniausiai buvo gaminami peiliai. Vienas (pav. 39:2), rastas 28 u kv., buvo panašus į trikampį apskritu pagrindu, padarytas iš nuoskalos. Retušuotas nedailiai ir ne visame pakraštyje, tik viename krašte iš abiejų pusių. Jo ilgis 4,5 cm, plotis 3,6 cm.

Antrasis peilis, rastas 6 e kv., taip pat padarytas iš plonos vietinio titnago 4 cm ilgio ir 3 cm pločio nuoskalos siaurai retušuota briauna.

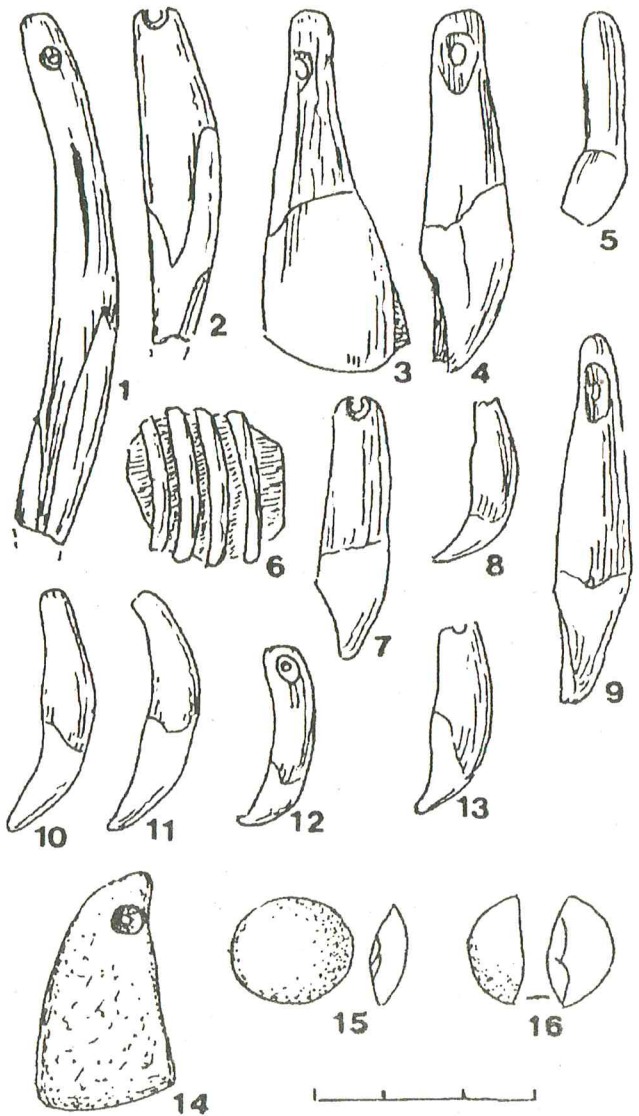
Ryškiausias peilis, rastas 53 t kv. (pav. 38:1), buvo 5,4 cm ilgio ir 3,8 cm pločio, beveik trikampis (nors pagrindas įstrižai nudažęs), padarytas iš tamsiai pilko įvežtinio titnago. Du paviršiai iš abiejų pusių gana plokščiai nuretušuoti, tačiau išlikę ir žievės pėdsakų.

Galbūt peiliui įverti buvo skirtos dvi kaulinės rankenos. Viena, rasta 6 g kv., buvo 13 cm ilgio, padaryta iš stambaus žvėries šlaunikaulio dalies su sąnarinė galvute. Galvutėje natūralios įgaubos vietoje buvo paplatinta apskrita skylutė, matyt, skirta pririšti. Antrasis galas - nuskaldyta įmova. Labai panaši rankena rasta ir 7 g kv. (pav. 38:7). Ji buvo 9,2 cm ilgio, taip pat su skylute sąnaryje ir apskaldyta įmova.

PAPUOŠALAI IR APEIGINIAI DIRBINIAI

ŽVĖRIŲ DANTŲ KABUČIAI

Žvėrių dantų kabučiai būdingi visų neolito laikotarpių paminklams. Tačiau 4-osios radimvietės B horizonte jų nebuvo gausu - surinkta tik 16 egzempliorių, dauguma prastai išlikusių. Pora buvo šerno priekinių dantų (pav. 40:1,2). Šerno dantys yra kiek paplokštinti, iš priekio aukštai užėinančiu emaliu. Vieno (39 v kv.) išlikusi gražiai pagręžta ir kiek padilusi skylutė, apatinis galas atrupėjęs. Antrasis (8 g kv.) atrupėjęsiais abiem galais. Taip pat pagręžti keli briedžio priekiniai dantys (pav.: 40:7,13). Vieno (34 z kv.) labai plačiai pagręžta skylutė, išdilusi ir pasidariusi net pailga, kitas (8 f kv.) labai atrupėjęs. Gerai išlikę buvo du greta gulėję tauro priekiniai dantys (pav. 40:3,4) (4 e kv.). Nuo briedžio dantų jie skiriasi savo tiesia keturbriaune šaknimi ir kastuvėlio pavidalu išgaubta vidine emalio puse. Du

40 pav. B horizonto žvėrių dantų kabučiai (1-13) ir gintaro papuošalai (14-16): 1 - 39 v kv., 2-8 g kv., 3, 4 - 4 e kv., 5 - 41 e kv., 6 - 37 v kv., 7 - 8 f kv., 8 - 22 š kv., 9, 10 - 30 u kv., 11 - 39 u kv., 12 - 29 t kv., 13 - 34 z kv., 14 - 5 h kv., 15 - 42 u kv., 16 - 7 h kv.

mažo tauriuko dantukai (pav. 40:5) (41 v kv.) buvo be skylių, tačiau, matyt, jie irgi nešioti kaip amuletai - prilipdyti. Jų šaknys taip pat tiesios ir keturbriaunės. Iš ruonio ilčių dažnai daromi kabučiai: jų rasta 22 š, 39 u, 29 t kv. (pav. 40:8,11,12). Ruonių iltys panašios į šunų iltis, tačiau jų proporcijos kiek kitokios, emalis trumpesnis, o pats ilties galiukas užrietas į vidų. Dvi šalia 30 u kv. gulėjusios šuns iltys (pav. 40:9,10) be skylių, aišku, irgi buvo amuletai. Rasta ir iš bebrių ilčių išpjautų pailgų plokštelių liekanų, kurios greičiausiai buvo siuvasios prie kepurių ar

drabužių. Savito papuošalo dalis buvo ir 37 v kv. rastos tošies (?) gabaliukas, aplipdytas penkiais plonyčiais 2,3 cm ilgio bebriuko iltiniais dantukais (pav. 40:6).

Dantų kabučių aptikta visose Šventosios gyvenvietėse (Rimantienė 1979, p. 103, pav. 83, 84). Net tokio savito papuošalo iš mažo bebriuko dantukų kitas egzempliorius buvo rastas Šventosios 23-iojoje gyvenvietėje (Rimantienė 1979, pav. 83:8), taip pat Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje. Pastebėta, kad dantys dažnai randami šalia po porą, tačiau iš Šventosios radinių negalima susidaryti jokio vaizdo apie jų nešioseną. Kai kuriuose neolitinuose Danijos kapinyuose, kur tokių kabučių labai daug, kartais pavyksta nustatyti, kaip jie būdavo prisiuvami prie drabužių ar juostų, sudarydami net tam tikras figūras. Žvėrių dantų kabučiais buvo puošiamasi ir vėliau, kai jau tvirtai buvo įsigalėjęs žemės ūkis bei gyvulininkystė, tačiau kabučiai buvo daromi tik iš laukinių žvėrių.

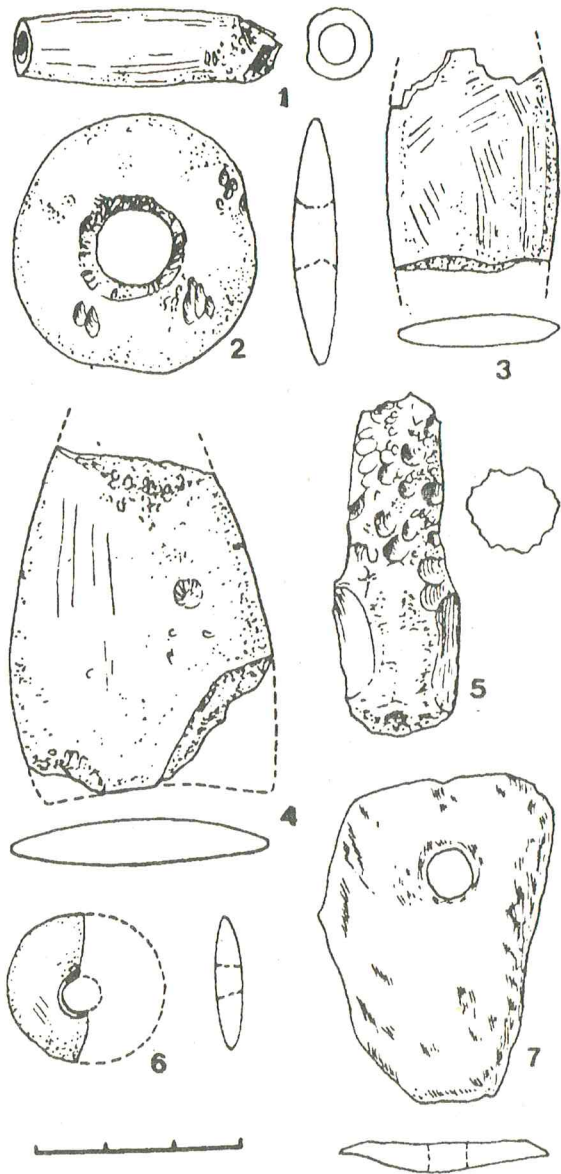
GINTARO PAPUOŠALAI

Tyrinėto gytijos sluoksnio B horizonte surinkti tik 86 gintarai. Daugiausia tai nedidelės nuoskalos ir maži vandens nugludinti natūralūs gabalėliai, galbūt patekę čia prieš uždumblėjimą. Pasitaikė ir didesnių (iki 4-7,7 cm ilgio) gabalų su natūralia žieve, įskeltų viename gale ar šone. Aiškiai matyti, kad taip bandytas jų tinkamumas. Numesti buvo tie, kurie pasirodė esą neskaltūs arba per daug margi, nes jie neatitiko tuometinio skonio.

Iš gintaro buvo pagaminta tik keletas pačių primityviausių papuošalų. Aiškiai matyti, kad gintaro mainams dar nebuvo atėjęs laikas, o papuošalai gaminti tik sau. Vienas netaisyklingas kabutis (pav. 40:14), rastas 5 h kv., buvo 3,4 cm ilgio, jo paviršius retušuotas ir truputį pagludintas. Antras netaisyklingai nuskilęs kabutis anksčiau buvo rastas ir 2-ojoje radimvietėje. O šiaip jų gana daug kitose Šventosios radimvietėse, ir jie yra būdingi visiems Narvos kultūros paminklams.

Labai paplitusios ir lėšinės sagutės, kurių gytijos sluoksnyje rasta tik dvi. 42 u kv. rastoji (pav. 40:15) buvo tik 1,5 cm skersmens ir 0,4 cm storio, gerai gludinta, tik pertrūkusia kilpele. Antrosios, rastos 7 h kv. (pav. 40:16), išlikusi tik pusė. Sagutė buvusi 1,6 cm skersmens, gerai gludintu paviršiumi. Dar 4 buvusios sagučių ruošinių liekanos. Viena jų 1,1 cm skersmens, panaši į apskritimą, antras trikampis gabalėlis su gludinimo žymėmis paviršiuje, trečiasis apdaužytu paviršiumi, matyt, nesidavęs retušuojamas. Pasitaikė dar 3 kažkokių paviršiuje retušuotų ruošinių dalelės. Sagutės - tai plačiausiai Narvos kultūros paminkluose paplitęs papuošalų tipas.

Gytijos sluoksnio viršutiniame (A) horizonte gintarų nerasta, tačiau, be abejo, jam priklausė aukščiausioje kranto vietoje dirvožemio sluoksnyje su

41 pav. A horizonto gyvenvietės gintaro papuošalai (1-6) ir akmeninis kabutis (7) (Rimantienė 1980)

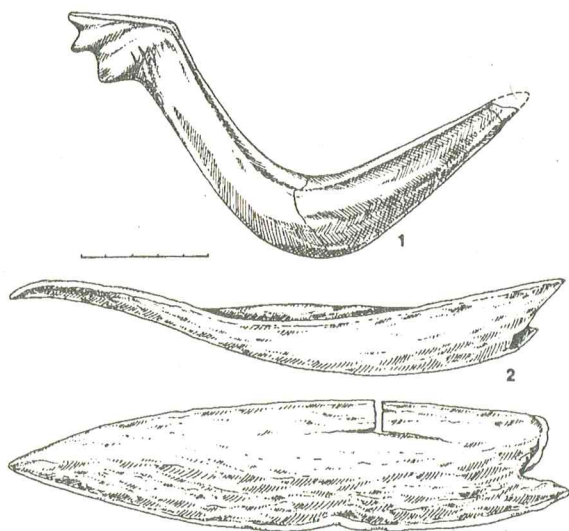
kitais vėlyvojo neolito radiniais surinktos gintarinių papuošalų liekanos, nors labai apdaužytos ariant dirvą (Rimantienė 1980, p. 46-52, pav. 36:1-7) (pav. 41). Tai ploni, plokščio lėšio pjūvio kabučiai aštriomis išgaubtomis kraštinėmis ir įgaubtais pagrindais bei ruošiniai jiems, lėšio pjūvio grandys, vamzdeliniai karoliai pastorintu viduriu ir ruošiniai jiems. Tai vis formos, aptinkamos Rutulinių amforų ir Pamarių kultūros paminkluose (Mazurowski 1983). Beje, reikia prisiminti ir 2-ojoje radimvietėje aptiktą mažą kabučio gabalėlį, papuoštą mažytėmis įgręžtomis duobutėmis. Toks puošimas ypač būdingas Rutulinių amforų kultūrai.

APEIGINIAI DIRBINIAI

Labai nedaug aptikta ir apeiginių dirbinių. Tai 2 mediniai kaušeliai. Gerai išlikęs, rastas gitijos sluoksnio dugne, 21 š kv. (pav. 42:1), buvo 18 cm ilgio ir 3,8 cm pločio, išriestas, tačiau labai negiliai išskobtu vidumi. Rankenėlė-galvutė labai stilizuota; viršuje plokščiai nulyginta, apačioje išdrožti du stambūs rumbai. Be abejo, taip pavaizduotas plokščias vandens paukščio (anties?) snapas.

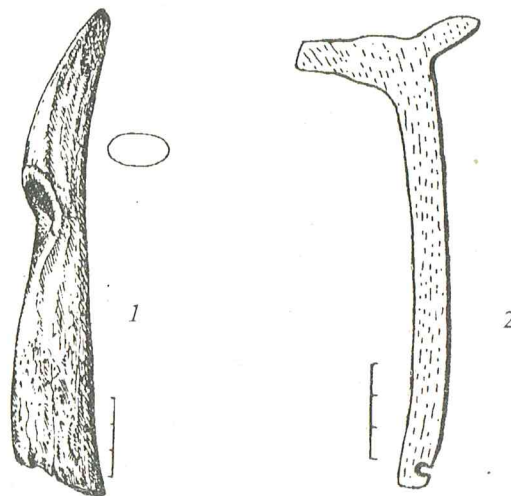
Antrasis kaušelis, rastas 42 u kv. (pav. 42:2), be abejo, irgi buvo apeiginis. Jis taip pat pailgas, siauras, tačiau gana gilus. Kad tai ne buitinis indas, rodo jo labai dailiai gludintas paviršius ir visiškai plonytės - 0,3-0,6 cm storio - sienelės. Jo forma neaiški, nes visi kraštai ir galai aprtrupėję, išlikusi tik 22 cm ilgio, 5,5 cm pločio ir 1,9 cm aukščio dalis. Jo vienas galas smailus ir kiek atloštas į išorę. Greičiausiai jis buvęs kuo nors (paukščio galvute?) papuoštas.

Kaušeliai su paukščių galvutėmis vietoj rankenėlių yra dažnas radinys, ypač Šiaurės ir Rytų Europos paminkluose - Latvijos, Suomijos, Karelijos, Komiijos, Uralo neolito bei žalvario amžiaus gyvenvietėse (Rimantienė 1979, p. 109-111 su lit.). Lietuvoje tebuvo žinoma viena vidurinio neolito kaušelio rankenėlė iš Šventosios 23-iosios gyvenvietės. Daug daugiau jų buvo ir ilgiau išsilaikė Latvijos paminkluose (Loze 1983, p. 56-60, pav. 24-30) greičiausiai dėl didesnės įtakos iš Rytų. Matyt, finougriškose srityse ilgiau gyvavo žvejų gyvenamos tradicijos, kad net jų tautosakoje liko daug daugiau paukščių motyvų. Kaušeliai rasti gitijos dugne ir, be abejo, priklausė seniausiajam etapui.

42 pav. B horizonto mediniai kaušeliai: 1 - 21 š kv., 2 - 42 u kv.

Taip pat ankstyva ir šios gyvenvietės apeiginė lazdelė su briedės galvute, rasta 17 s kv. (pav. 43:1) 100 cm gilyje. Ji buvo 14,8 cm ilgio, padaryta iš briedžio šonkaulio, todėl kiek gaubta ir plokščia, viršūnėje keturkampio, apačioje ovalaus pjūvio. Briedžiuko snukutis platus, keturkampis, kakta iškili, ausis didelė, pakaklėje matyti gumbelis (mėsinė atauga). Apatinis lazdelės galas kiek paplatintas, jame apskrita skylutė (iš dalies išlūžusi).

43 pav. B horizonto ragelis su duobute (1) ir briedžiuko figūrėlė (2): 1 - 30 u kv., 2 - 17 s kv.

Apeiginės lazdos su briedžių galvutėmis viršūnėse taip pat plačiai žinomos Rytų ir Šiaurės Europos paminkluose. Dvi didelės lazdos rastos vidurinio neolito Šventosios 3B gyvenvietėje (Rimantienė 1979, p. 106-109 ir lit., pav. 85, 86). Tokios pat lazdos, rastos Onegos ežero Elnių salos (Olenij ostrov) kapinyne (Гурин 1956, p. 213-218, 1961, pav. 24), pastaruoju metu yra datuotos mezolito laikotarpiu (Price, Jacobs 1990). O visai panašios, rastos prie Uralo (Мощинская 1976, p. 63-80), datuojamos net metalų laikotarpiu - tose srityse žvejų kultūra išliko daug ilgiau.

Keletas kaulo liekanų su įraižomis galbūt irgi priiskirtinos šiai grupei. Tai stambaus žvėries blauzdi-kaulio dalis aprtrupėjusia sąnarine galvute su nelygiomis skersinėmis įkartėlėmis nugarėlėje ant briaunos, rasta 7 j kv. Aiškios skersinės įraižos buvo ir paukščio kauliuko nulūžusiu galu, rasto 15 p kv. (pav. 38:8), nugarėlėje.

Labai neaiškus dirbinys, rastas 30 u kv. (pav. 43:2), yra 18,2 cm ilgio, smailia viršūne ir nulūžusiu drūtgalio stirnino ragas. Visas jo paviršius gludintas, smaigalyje pasiekta net akytoji rago dalis. Apie rago vidurį išorinėje pusėje išpjauta ovali duobutė. Kadangi jo paviršius yra nudailintas, ko paprastai nedaroma buitiniams dirbiniams, taip pat ir skylutė-duobutė labai gražiai išpjauta, tad reikėtų manyti, kad tai koks nors

nebaigtas (nulūžęs drūtgalis) apeiginis dirbinys. Prof. R. Apanavičius maloniai sutiko padėti tai išsiaiškinti. Galbūt čia buvusi nebaigta dirbti švilpynė? Mat muzikos instrumentai nuo pat ankstyviausių laikų buvo ne tik signaliniai, bet ir maginiai, todėl jie taip rūpestingai gaminti. Tačiau jis nebaigtas, nes nėra viduje kiaurymės ir kitų skylučių. Prof. R. Apanavičius gretina jį su paleolitine Moldovos V stovyklos švilpynė, taip pat pučiama iš laibagalio. Neaišku, ar rago galas nulaužtas sąmoningai ar atsitiktinai, tačiau atrodo, kad daugiau skylučių šiame instrumente (?) nebuvo numatyta daryti.

Kad Šventosios radinys galėjo būti nebaigta švilpynė, rodytų akmens amžiaus gyvenvietėse plačiai paplitę raginiai bei kauliniai instrumentai. Vien tik Švedijoje, Danijoje, Norvegijoje, Olandijoje ir Šiaurės Vokietijoje žinomos 26 paleolito-neolito laikotarpio švilpynės (Brade 1975, p. 26).

Prie apeiginių radinių reikia priskirti ir pramuštus žvėrių pėdų kauliukus. Toks kauliukas su viename šone pramušta skylute rastas 35 t kv. Antrasis, rastas 47 v kv., irgi buvo praskeltas šone.

Tai gana dažnas radinys įvairiose akmens amžiaus stovyklose bei gyvenvietėse, net kapinynuose. Hohen Fychelno (Hohen Viecheln) ankstyvojo neolito gyvenvietėje aptikta net ištisų kojūgalių su pramuštomis skylutėmis. Tai greičiausiai pėdsakai magiškų apeigų - tam, kad ir kitame pasaulyje (o gal ir šiame) medžiojamasis žvėris negalėtų pasprukti nuo medžiotojų. Rasta taip pramuštų šernų, elnių, briedžių, stirnų kojūgalių (Schuldt 1961, p. 128 ir kt.).

KERAMIKA

APATINIO (B) HORIZONTO NARVOS KULTŪROS KERAMIKA

Visa B horizonto keramika gulėjo 10-20 cm storio sluoksnyje kartu su žuvų ašakomis, įvairiais medžio dirbiniais bei nuolaužomis ir tinklų pasvarais. Kartais pasitaikydavo didelių puodų gabalų, bet dažniau atskirų nesutampančių šukelių. Todėl ir keramikos išsidėstymas (pav. 44) apatinio horizonto kvadratuose tik reliatyviai atspindi tikrąją padėtį, bet vis dėlto paaiškina, kur ir kodėl buvo tyrinėjama.

Iš viso buvo surinkta 4020 puodų ir dubenėlių šukių.

PUODAI

Molio masė, iš kurios lipdyti puodai, iš pažiūros kiek skiriasi. Vienose šukėse matyti gausios grūstų kiaukutų priemaišos, kitose priemaišos įvairesnės, tarp jų yra ir smulkaus grūsto granito, tad šukės tvirtesnės.

Be to, reikia turėti omenyje, kad ne visos šukės išlikusios tokios, kokios jos pateko į dumblą. Pelkių rūgštys labiau paveikė molio masę su kiaukutų priemaišomis, ir puodų sienelės pasidarė trapios ir akytos. Tačiau, jei puodas (dažniausiai dubenėlis) buvo gerai įanglintas, t.y. išdegus tuoj merktas į rūgštį, tai jis pasidarydavo nepralaidus vandeniui ir net taukams, ir pelkių rūgštys mažiau galėdavo paveikti. Tad net ir puodų skirstymas pagal masės tankį iš dalies reliatyvus.

Visų tirtų puodų šukių masės tankis buvo gana vienodas. Su grynai kiaukutų priemaišomis tankis buvo apie $d = 1,13$, tačiau nedaug skyrėsi ir masės su įvairesnėmis priemaišomis tankis $d = 1,30-1,32$.

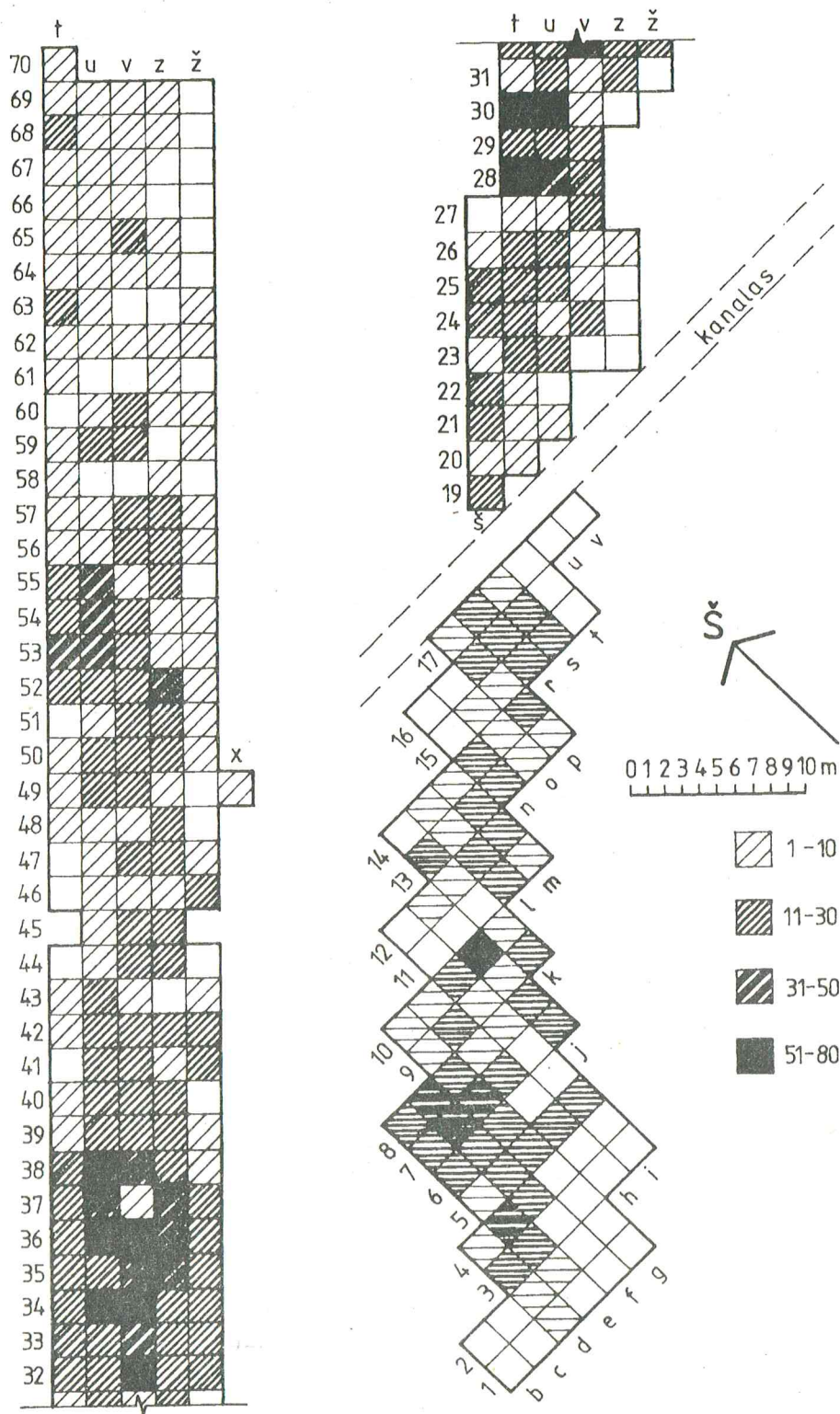
Pasekė abiejų tipų keramikos paplitimą visame tyrinėtame plote, pastebėjome, kad ji išsibarsčiusi maždaug vienodai, o atskiros ryškesnės grupelės galėtų parodyti tik atskirų šeimų laikinų stovyklų vietas. Tačiau nei puodų formos, nei ornamentika nesiskiria tiek, kad tai galėtume išreikšti matematiškai. Todėl apibūdinsime šio horizonto keramiką kartu, aprašysime pažymėdami puodų masės tankį ten, kur tai atrodys svarbu.

Būtų galima manyti, kad ankstyviausiame etape Narvos kultūros puodų molio masė buvo su kiaukutų priemaišomis, tačiau pereinant į vidurinį neolitą, priemaišos darėsi įvairesnės, bet riba tarp tų dviejų tipų neryški.

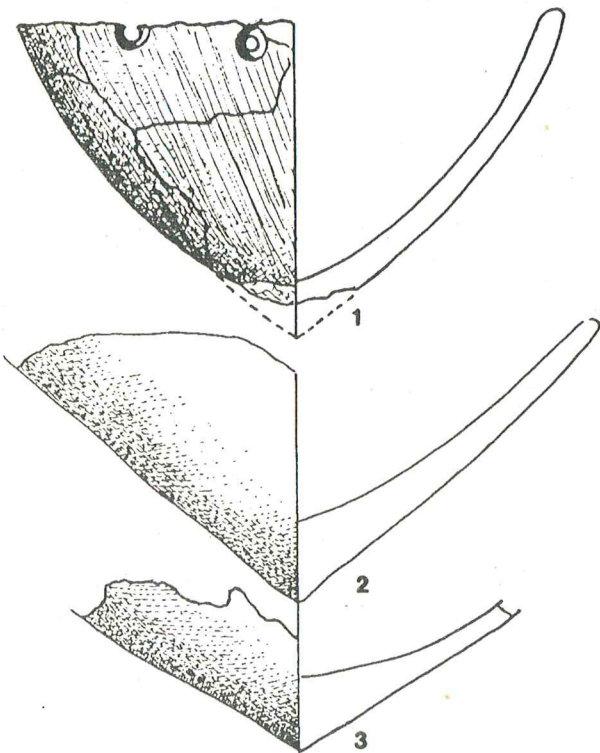
Puodų formas ryškiausiai apibūdina kakleliai bei dugneliai. Iš surinktų 505 puodų kaklelių su briaunomis dalių matyti, kad tai buvusios puodynės visais Narvos kultūrai būdingais I, C, CS, S pavidalo kakleliais. Galima pastebėti, kad puodų su kiaukutų priemaišomis kakleliai dažnai būna I pavidalo, ir net tie, kuriuos priskyrėme S_1 tipui, labai mažai nuo šių skiriasi. Tuo tarpu puodų su granito priemaišomis S_1 pavidalo kaklelis dažnai ryškiai išriestas. Tačiau tai ne absoliutus kriterijus. Taip pat negalime būti įsitikinę, kad keramikos suskirstymas pagal priemaišų kiekį molio masėje gali tiksliai atspindėti jų chronologinę seką. Nebandyta nustatyti minimalaus puodų skaičiaus iš viso, nes tokio ilgo laikotarpio radimvietėje tai nieko neduotų.

Surinkta 40 smailių puodų dugnelių. Visi labai panašūs. Pasvirimo kampas nuo 95° iki 120° . Pagal puodų masės pobūdį dugnelių formos nesiskiria. Pvz., lengvos molio masės dugnelis buvo pasviręs 120° kampu (57 v kv.) (pav. 45:3) ir 115° (38 v kv.) (pav. 45:2). Tankios molio masės, ryškiai brūkšniuotu paviršiumi dugnelio (66 u kv.) kampas buvo 95° (pav. 45:1). 100° kampu dugnelis rastas 35 v kv.

Tačiau patikimai puodų formas išryškina tik tie gabalai, kurių sutampančios šukės siekia nuo briaunos iki pat dugnelio, nors ir siauru ruožu.

44 pav. B horizonto keramikos paplitimas tyrinėtame plote. 1 kv = 4 m²

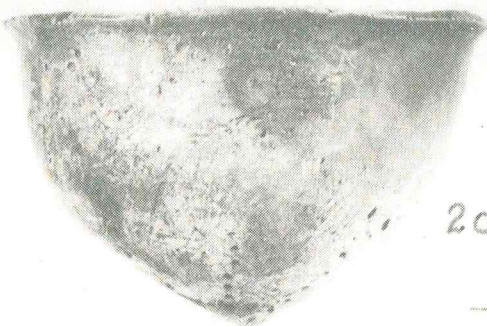
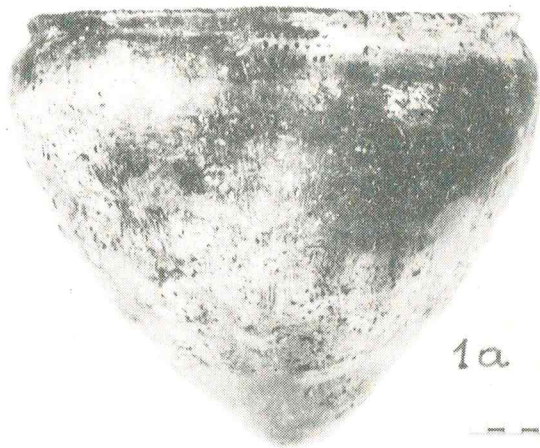
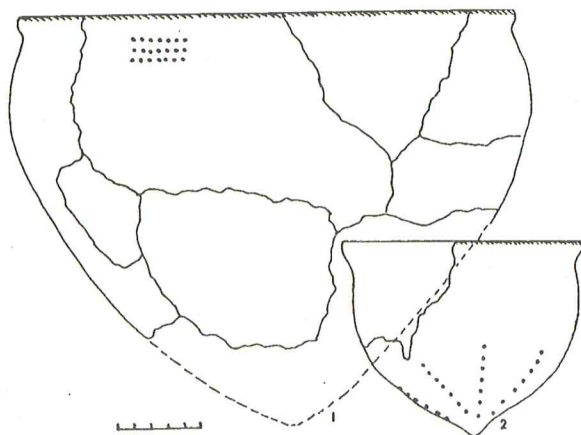
45 pav. Narvos tipo puodų dugneliai: 1 - 66 u kv.,
2 - 38 v kv., 3 - 57 v kv.

Beveik visą puodą, rastą 34 v kv., pavyko restauruoti iš 18 šukių, gulėjusių vienoje vietoje (pav. 46:1, 1a). Iš 5 didelių šukių atstatytas 29 cm skersmens kaklelis. Liemens buvo išlikusi 20 cm aukščio dalis, tačiau matyti, kad puodas buvęs 23-24 cm aukščio. Vienoje vietoje, tuoj po briauna, jis papuoštas trimis eilutėmis po 7 duobutes.

Dalis mažo smailiadugnio puodelio, rasto 41 z kv. (pav. 46:2, 2a), buvo sulūžusi į 11 šukelių. Išlikusi didelė viršaus dalis ir visas dugnas. Nulipdytas jis iš lengvos molio masės, plonomis (0,6 mm storio) sienelėmis. Dugnelis aštuoniose vietose puoštas 7 taškų eilutėmis.

Beveik visas išlikęs C₁ pavidalo kakleliu puodas buvo rastas ir 10 j kv. (pav. 47:1). Jis buvo restauruotas iš 83 didžiaja dalimi sutampančių šukių. 10 šukių su briaunomis sudarė visą apie 32 cm skersmens puodo kaklelį. Dugnelis buvo gana plokščias, smailuma tik pačioje apačioje. Paviršius brūkšniuotas iš abiejų pusių ir papuoštas neryškiomis pirštų įspaudų eilėmis. Vienoje vietoje ant kaklelio matyti nudažęs reljefinis papuošimas ar aša. Puodo aukštis - apie 31 cm.

Beveik viso didelio puodo 35 šukės in situ rastos 30 u kv. (pav. 47:3). Puodas buvo S₁ pavidalo, 32 cm skersmens kakliuku ir beveik apvaliu dugneliu su

46 pav. Restauruoti Narvos tipo puodai ir jų šukės:
1, 1a - 34 v kv., 2, 2a - 41 ž kv.
(restauratorė B. Kunkulienė)

išsikišusiu spurgu apačioje. Briauna puošta duobutėmis, paviršius lygus. Puodas buvo sudužęs ir sutaisytas, nes visuose pakraščiuose likusios sausame molyje išgręžtos skylutės. Aukštis 30 cm.

52 z kv. vienoje vietoje buvo išlikęs beveik visas puodas (pav. 47:2), kurį pavyko sulipdyti iš 40 šukių (iš jų 10 nuo kaklelio). Puodas buvo maišo pavidalo, negrabiai nulipdytas, 27 cm aukščio ir apie 30 cm skersmens anga. Kaklelis buvo įsprogęs ir sutaisytas išgręžus 2 skylutes. Ant kaklelio nelygiais tarpais žemyn nuleistos po dvi negrabių duobučių kreivas cilutes.

Puodų formą dažnai pavyksta atstatyti ir iš mažesnių gabalų. Gerai matyti forma lengvos molio masės puodo, kurį iš 11 sutampančių gabalėlių pavyko surinkti 5 g ir 6 f kv. (pav. 51:10). Puodas buvo nepuoštas, jo anga 20 cm skersmens, aukštis galėjo būti 17-20 cm. Tokios formos turėjo būti ir kitas lengvos molio masės puodas iš 32 v kv. (pav. 51:9), 22 cm skersmens anga. Lengvos masės buvo ir skirtingai puošti, neišaiškaus skersmens (40-50 cm?), labai išsiploję puodai, rasti 56 v kv. (pav. 50:1) ir 47 u kv. (pav. 51:4), taip pat ir didesnio molio masės tankio puodai, pvz., rasti 37 t ir 37 u kv. (pav. 51:6) ar 34 v kv. (pav. 51:5) bei 42 ž kv. (pav. 51:11).

Išliko ryškių C₁ pavidalo kakleliu lengvos molio masės nedidelių geriamųjų puodelių gabalų.

Nemaža puodų buvo taisyta išgręžus sausame molyje skylutes. Tokių skylučių rasta įvairaus molio masės tankio šukėse. Skylutės buvo gręžiamos ir netoli briaunos, ir prie smailaus dugnelio. Net puodo šone įrišamas lopas, visas aplink prigrežiotas skylučių.

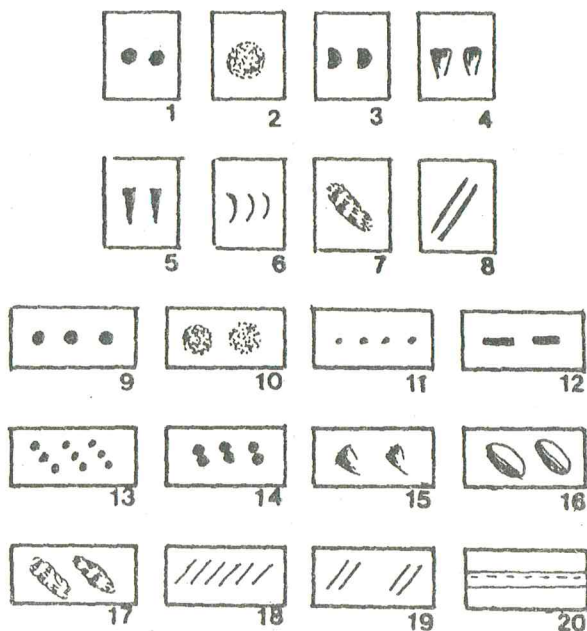
PUODŲ ORNAMENTIKA

Ornamentikos elementai labai primityvūs. Dažniausiai puodo liemuo puošiamas duobutėmis (pav. 48:1-3). Paprastai duobutės apvalios, nuo vidutinio dydžio (2-3 mm skersmens) iki taško. Tik vienas puodas buvo puoštas segmentinėmis duobutėmis. Būdinga puošyba apverstų lašiukų įspaudais (pav. 48:4). Tačiau retai puošiama siaurais pleištukais (pav. 48:5), nagų įspaudais (pav. 48:6), net apvajiniais (pav. 48:7) ir įraižių ornamentais (pav. 48:8).

Tais pačiais motyvais puošiamos ir puodų briaunos. Taip pat vyrauja duobučių motyvai. Dažniausiai tai paprasto vidutinio dydžio duobutės (pav. 48:9), rečiau didelės plokščios (pav. 48:10), smulkių taškučių - durtinės (pav. 48:11), siauros pailgos (pav. 48:12). Smulkios duobutės kartais būna sugrupuotos po kelias ir užpildo visą briauną (pav. 48:13,14). Suskaičiuota 130 duobutėmis puoštų briaunų šukių.

47 pav. Restauruoti Narvos tipo puodai: 1 - 10 j kv.,
2 - 52 z kv., 3 - 30 u kv.

48 pav. Narvos tipo keramikos puošybos elementai

Antroje vietoje yra įstrižos įraižos, komponuojamos nevienodai: ištisine juosta (pav. 48:18), daug rečiau grupelėmis (pav. 48:19). Tokių surinkta 76 šukės.

Trečioje vietoje yra pailgi ovalūs įstriži išpaučiai (pav. 48:16). Retkarčiais jie panašūs į apverstus lašukus (pav. 48:15). Surinkta 40 taip papuoštų briaunų šukių.

Tik ketvirtoje vietoje yra įstriži apvajiniai išpaučiai (pav. 48:17), kurie iš esmės labai artimi minėtiems ovaliams. Taip puoštos buvo 28 briaunų šukės.

Dar mažiau, tik 11 briaunų šukių buvo su išpaučiais grioveliais (pav. 48:20).

Iš viso surinkta 285 ornamentuotų puodų briaunų šukių.

Kiek mažiau buvo neornamentuotų briaunų. Tokių surinkta 220 šukių.

Šitaip buvo puošiamos įvairios formos briaunos.

Kaklelio atlošas puoštas tiktais S pavidalo kakleliu puodų, nors ir tai labai retai - taip papuoštos tik 7 šukės (tiek pat ir puodų). Trys puošti įstrižais apvajiniais išpaučiais. Vieno (8 f kv.) ir kaklelis buvo panašiai puoštas (pav. 50:2), kitų dviejų (37 u, ž) paviršius buvo lygus. Dar trijų atlošai puošti įraižomis: vieno (3 u kv.) atlošas puoštas ilgomis įstrižomis juostelėmis (pav. 50:5), kitų dviejų (7 f ir 13 v) negrabiai įrėžta žingsniuojančia kripe (pav. 50:6). Ir tik vienos šukės atloše (12 j kv.) matomi retai išdėstyti apversti lašukai (pav. 51:7).

Duobučių kompozicijos ant puodo liemens labai paprastos ir gana vienodos. Bandėme nustatyti, ar įvairūs puošybos elementai bei kompozicijos skirtos skirtingos molio masės tankio puodams, bet ryškių skirtumų neradome. Vis dėlto, apibūdinami puodų liekanas, kreipsime dėmesį ir į molio tankį.

Paprasčiausias motyvas - tai viena arba kelios lygiagretės duobučių eilutės aplink kaklelį. Tokių surinkta 7 šukės su briaunomis nuo tiek pat atskirų puodų. Visi puodai buvę S_1 pavidalo kakleliais. Pora jų buvo gana lengvos masės, o kaklelis, nors ir priskirtinas prie S_1 pavidalo, tačiau labai mažai išriestas, duobutės mažos, negilios (50 u, 55 v kv.) (pav. 49:4,1), paviršius lygus. Kitos gana didelio tankio molio masės, ryškesnio S_1 profilio kakleliu (3 u, 13 u, 14 p kv.), su viena (pav. 49:5,2) ar net keturiomis (pav. 49:2) duobučių eilutėmis.

Antroji ryškesnė grupė - tai puodai, puošti žingsniuojančios kriptutės motyvais.

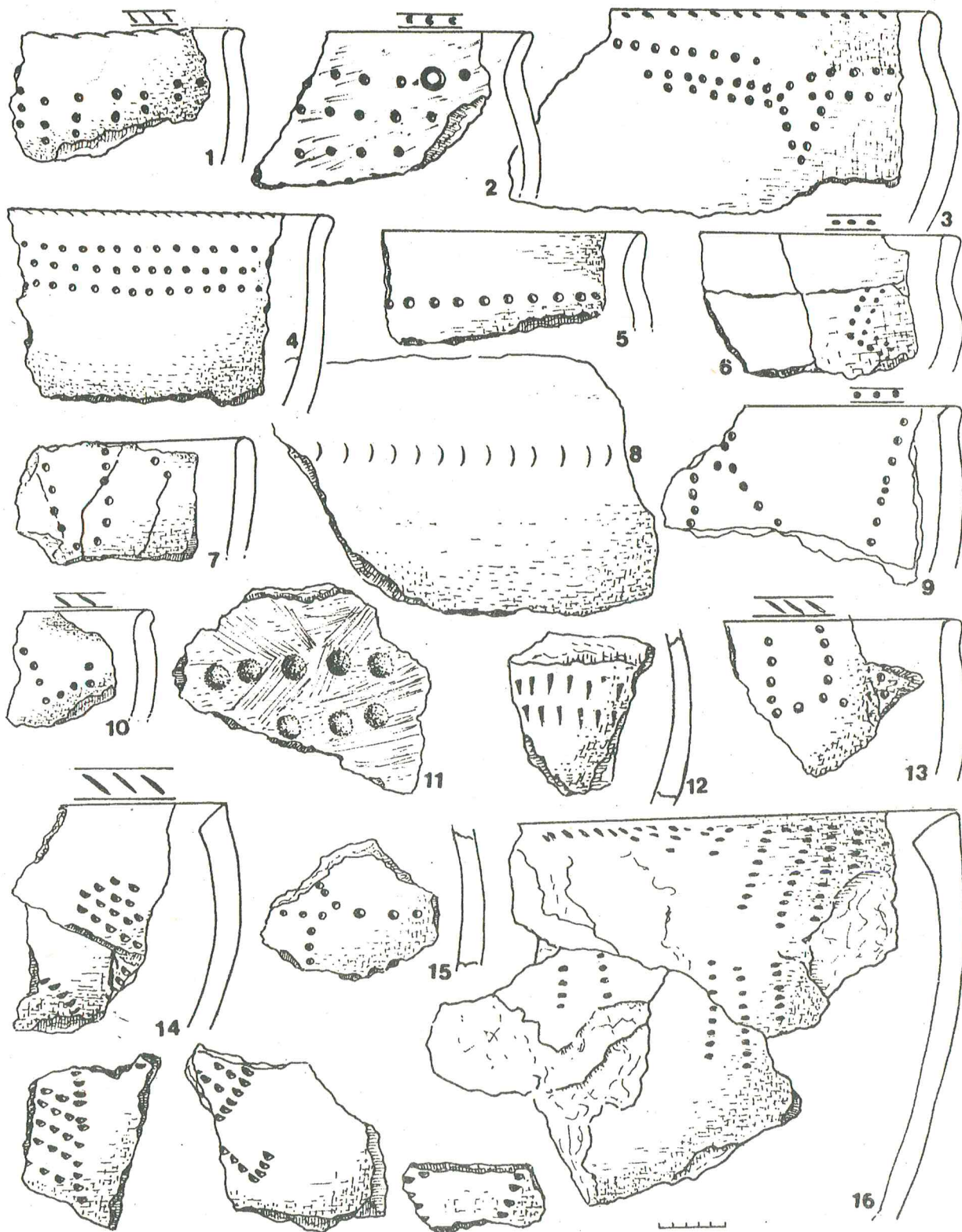
Žingsniuojančios kriptulės pavadinimas duotas sekančiam N. Gurinos pasiūlytu Šukinės duobelinės keramikos kultūroje dažnai pasitaikančio motyvo vardu. Šitaip būdavo išpaudžiama dantukais, išraižytai ant gaubto kaulo ar net kiaukuto briaunos, lankeliai, sujungiami kampais. Motyvas buvo pavadintas "žingsniuojančiomis šukutėmis". Iš pradžių tai buvo techninis ornamentas, tačiau, be abejo, netrukus jis buvo ir įprasminamas. Reikia manyti, kad į Narvos kultūros keramiką jis bus atėjęs kaip prasminis motyvas, nes nė karto neaptikta jo, atlikto šakučių pavidalo spaudu, o tik ranka išpaustomis atskiriomis duobutėmis.

Išlikusios tik 4 skirtingų puodų šukės su briaunomis, papuoštos šiuo motyvu, ir dar 7-iose matyti tokio motyvo liekanų. Iš viso taip galėjo būti puošta apie 10 puodų. Visų šių puodų kakleliai beveik tiesūs, tik pats pakraštėlis truputį išriestas. Raštai išlikę prastai, ryškesnis tik vienas gana didelio masės tankio puodo pakraštėlis (55 v kv.) (pav. 49:9). 58 z kv. rastoje šukėje buvo likusi tik kampelio dalis (pav. 49:7).

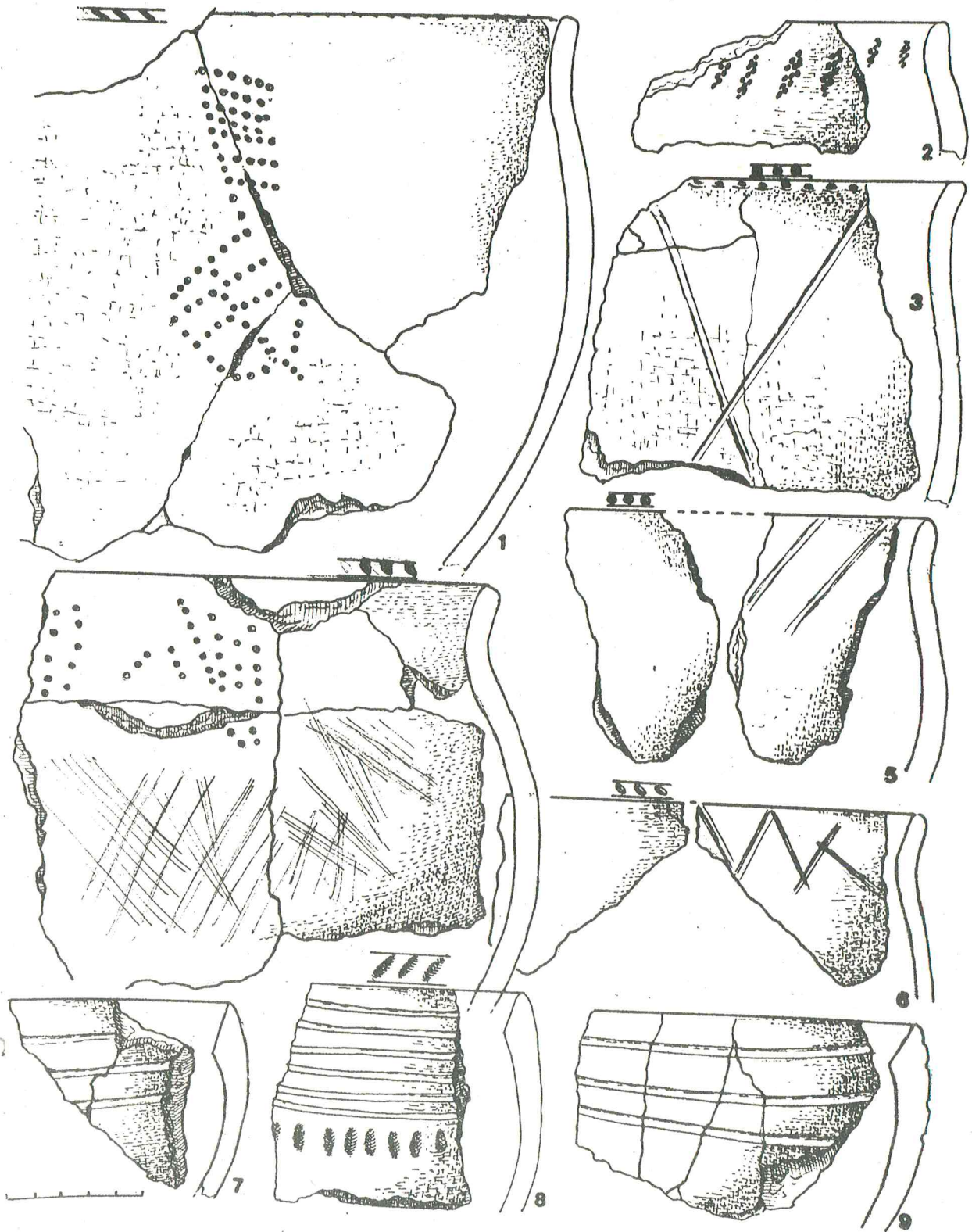
To paties motyvo liekana, matyt, buvusi ir gana mažo masės tankio puodelio šukėje, taip pat labai neryškiai išriestu kakleliu, rastoje 54 u kv. (pav. 49:10). 60 v kv. rastos 4, matyt, vieno puodo nesusicinančios šukės su žingsniuojančios kriptutės motyvo liekanomis.

Visi kiti duobučių puošybos motyvai nesikartoja. Taip pat beveik tiesiu kakleliu puodo šukė rasta papuošta statmenomis duobučių eilutėmis, sujungtomis skersiniais taškais (56 ž kv.) (pav. 49:13). Labiau išriestu kakleliu, didesnio masės tankio puodas (32 u kv.), matyt, buvęs puoštas tik iš dalies, ne aplink visą kaklelį (pav. 49:3). Duobučių eilučių skaičius nevienodas, o nuo jų dar nukaręs trikampis.

Šios radimvietės ypač lengvos masės puodams kaip tik būdingi tokie individualūs puodų papuoši-

49 pav. Duobutėmis, pleištukais ir nagų įspaudais puoštų Narvos tipo puodų dalys: 1 - 55 v kv., 2 - 14 p kv., 3 - 32 u kv., 4 - 50 u kv., 5 - 3 u kv., 6 - 9 h kv., 7 - 58 z kv., 8 - 42 z kv., 9 - 55 v kv., 10 - 54 u kv., 11 - 4 e kv., 12 - 7 f kv., 13 - 56 ž kv., 14 - 11 l kv., 15 - 57 z kv., 16 - 46 ž kv.

50 pav. Duobutėmis, juostelėmis ir apvajiniais įspaudais puoštų Narvos tipo puodų dalys: 1 - 56 v kv., 2 - 8 f kv., 3 - 48 u kv., 4 - 47 v kv., 5 - 3 u kv., 6 - 33 v kv., 7 - 45 v kv., 8 - 62 u kv., 9 - 44 v kv., 46 v kv.

mai, kurių suvesti į sistemas beveik neįmanoma. Nebent grupelę galėtų sudaryti statmenų laužtinių vingių motyvai. Vieno didelio C_2 pavidalo kakleliu vidutinio tankio molio masės puodo šukė, rasta 46 ž kv., buvo puošta tokiais vingiais, sudarytais iš pailgų duobučių (pav. 49:16). Nors šukė labai aptrupėjusi, matyti, kad ji buvusi puošta labai nesimetriškai ir turbūt ne visas paviršius. Antra, panašia statmena kripe puošta šukė, rasta 9 h kv. (pav. 49:6), taip pat lengvos masės ir labai aptrupėjusiu paviršiumi. Papuošta greičiausiai buvo tik viena vieta. Vienas mažas plotelis buvo puoštas ir didelio puodo, rasto 34 v kv., kurį pavyko restauruoti visą (pav. 46:1,1a). Jo briauna buvo įstrižai rantiya.

Dar kitaip duobutėmis papuoštas C_1 pavidalo kakleliu puodas, rastas 52 z kv., kurį taip pat pavyko visą restauruoti (pav. 47:3). Jo kaklas buvo tarpais papuoštas statmenomis taškučių juostelėmis.

7-iomis taškų eilutėmis aštuoniose vietose buvo pamargintas ir mažo puodelio dugnelis (pav. 46:2,2a). Jo briauna papuošta tankiomis įraižėlėmis.

Keistesniais ir tarsi netvarkingais raštais buvo išmarginti keli S_1 pavidalo kakleliu puodai, tačiau taip pat tik atskirais ploteliais. Visas raštas buvo išlikęs 56 v kv. rastoje labai didelio puodo šukėje (pav. 50:1). Puodo molio masė buvo lengva, su labai gausiomis grūstų kiaukutų priemaišomis, todėl paviršius akytas, apzulinatas ir aptrupėjęs. Puodo skersmens nustatyti nepavyko (galėjęs būti apie 40 cm?), nes šukės labai išsiplojusios. Paviršius nežymiai banguotas pirštų įspaudais, vidinė pusė brūkšniuota. Akivaizdu, kad duobučių įspaudai vaizdavo, o ne puošė puodą. Ar nebus tai užtvankų vaizdas? Antro panašaus puodo dalis rasta 47 v kv. (pav. 50:4). Šukės taip pat trapios, todėl labai blogai išlikusios. Puodo paviršius negiliai brūkšniuotas, vidinė pusė giliau. Raštas sudarytas iš mažų negilių duobučių, tačiau išlikęs ne visas, sistemą atsekti sunku, tačiau, atrodo, kad ir čia turėjo būti vaizduota užtvanka ar bučius. Matyt, panašaus rašto dalis likusi puodo sienelėje, rastoje 57 z kv. (pav. 49:15). Šukė buvo taip pat lengvos molio masės, puošta nevienodo dydžio duobutėmis.

Visai skirtingos, matyt, vieno puodo, nors nesutampantios šukės, rastos 11 l kv., papuoštos segmento pavidalo duobutėmis (pav. 49:14). Puodo masė buvo tanki, sunki, paviršius beveik lygus, šiek tiek išilgai brūkšniuotas, tik vidinė pusė brūkšniuota skersai ryškiau. Puodas buvęs C_2 pavidalo kakleliu, gana storomis sienelėmis. Briauna plati ir puošta ryškiomis įstrižomis įraižomis. Šukės buvo labai išblaškytos, todėl atstatyti ornamento neįmanoma. Jame matyti ir laužtinių linijų (kabliukų, grėbliukų) motyvų, ir užpildytų plotelių.

Antra pagal gausumą buvo **apverstų lašiukų** įspaudėlių grupė. Taip papuoštų surinkta 17 puodų

kaklelių su briaunomis šukių ir dar 3 be briaunų. Šitai puošti buvo tik S_1 pavidalo kakleliu įvairaus molio masės tankio puodai. Motyvai labai vienodi - tai viena arba kelios apverstų lašiukų eilės aplink puodo kaklelį. Taisyklingsni, labiau reglamentuoti motyvai - taip pat vėl didesnio molio masės tankio puodų. Ryškus pavyzdys yra 32 t ir u kv. rastos puodo šukės aptrupėjusia briauna, papuoštos reta apverstų lašiukų eilute (pav. 51:2). Puodas buvęs apie 30 cm skersmens anga, vidutinio molio masės tankio, brūkšniuotas iš vidaus. Kita, rasta 55 t kv., viena (?) eilute papuošta puodo šukė taip pat buvo gana tankios molio masės, briauna banguota giliais apvajiniais įspaudais (pav. 51:4). Tai buvo bene vienintelis taip puoštas C_1 pavidalo kakleliu puodas. Dviem eilėmis apverstų lašiukų buvo puošta puodo dalis, rasta 37 u ir 40 t kv. (pav. 51:6). Tai buvęs S_1 pavidalo kakleliu, apie 35 cm skersmens anga puodas storomis sienelėmis, iš kietos sunkios, didelio tankio molio masės, nežymiai brūkšniuotu paviršiumi. Kiek į priekį atsikišusi briauna papuošta įstrižomis smulkių duobučių eilutėmis. Panašiai buvo papuošta kito, taip pat gana sunkios masės puodo šukė, rasta 3 v kv., tik lašeliai išpausti negrabiai (pav. 51:5).

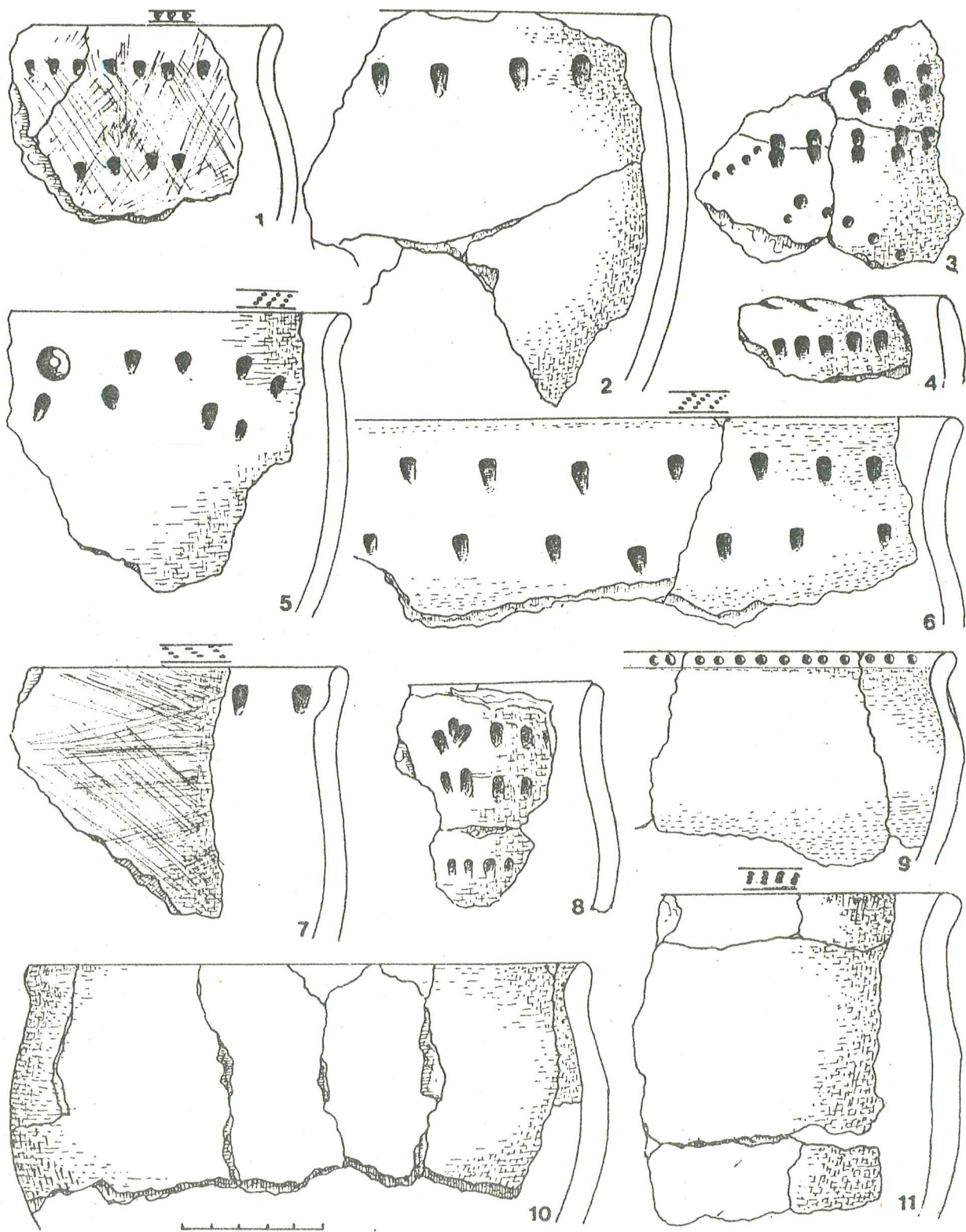
Tik viena tankios kietos molio masės šukė, rasta 12 j kv., buvo pailgomis, į lašelius panašiomis duobutėmis papuoštu atlošu (pav. 51:7), o paviršius iš abiejų pusių brūkšniuotas.

Taip pat buvo puošti ir trapios, lengvos molio masės puodai. Tokia šukė rasta 8 f kv. (pav. 51:1), kurios paviršius nežymiai banguotas ir brūkšniuotas. Lašiukų įspaudai negilūs. Kita taip pat trapi šukė, rasta 57 t kv., irgi puošta trimis eilėmis negrabiai išdėstytų ir negilių lašiukų (pav. 51:8). Tik viena gana lengvos molio masės šukė be briaunos (buvęs vos žymus S_1 pavidalo kaklelis) šalia dviejų eilių dvigubų lašelių dar buvusi puošta ir įvairiomis duobutėmis (56 ž kv.), nors viso rašto rekonstruoti neįmanoma (pav. 51:3).

Apvajiniu įspaudu papuoštu kakleliu buvo surinktos 4 šukės su briaunomis ir 1 be briaunos. Visos šukės gana lengvos, mažo tankio, todėl išsiplojusios. Ryškiausia rastoji 8 f kv. (pav. 50:2), silpnai brūkšniuotu aptrupėjusiu paviršiumi su ryškiais apvajiniais (ar tariamais?) įspaudais, tokie patys, tik smulkesni įspaudai ir ant atlošo.

Dar mažiau buvo kitais elementais puoštų šukių.

Kiek daugiau buvo tik įvairiomis juostelėmis papuoštų puodų, kurių suskaičiuota 10 šukių nuo maždaug tiek pat puodų. Juostelių eilutėmis aplink kaklelį puošti tik C_2 pavidalo kakleliais puodai. Buvo ir gana lengvos ir trapios molio masės puodo šukių, kaip rastosios 44 v ir 46 v kv. (pav. 50:9). Jų paviršiuje matyti 3 eilės gana plačių skersinių juostelių. Tačiau taip puošti ir gana didelio tankio molio masės puodai, kaip rastasis 45 v kv. (pav. 50:7). Juostelės plačios ir

51 pav. Apverstais lašukais puošty bei lygiu ir brūkšniuotu paviršiumi Narvos tipo puodų dalys: 1 - 8 f kv., 2 - 32 t kv., 3 - 56 ž kv., 4 - 55 t kv., 5 - 34 v kv., 6 - 37 u kv., 40 t kv., 7 - 12 j kv., 8 - 57 t kv., 9 - 32 v kv., 10 - 5 g kv., 6 f kv., 11 - 42 ž kv.

plokščios. Taip pat sunkios molio masės, C_2 pavidalo kakleliu, buvo šukė, rasta 44 u kv. (pav. 50:8), po juostelėmis dar papuošta apverstų lašiukų eilute.

Viena šukė, rasta 48 u kv., buvo papuošta didele juostelių kryžma (pav. 50:3). Šukė buvo gana lengvos masės, visas paviršius padengtas neryškiais, greičiausiai tekstiliniiais atspaudais, o virš viso to neryškiai įbrėžtas kryžius. Kitų, ir lengvos, ir sunkios molio masės puodų šukių juostelėmis buvo puošti tik atlošai (3 u, 38 v kv.) (pav. 50:5,6).

Tik dviejų puodų šukės buvo papuoštos siaurais pleištukais. Vieno (59 v kv.) buvo likęs I_1 pavidalo kaklelio gabalėlis, papuoštas pleištukų eilute. Ant briaunos įstrižos duobutės. Antra šukė, rasta 7 f kv., buvo be briaunos, bet, matyt, netoli smailaus dugnelio (pav. 49:12), buvo puošta 2 eilėmis negrabių plonų pleištukų. Matyti juostų sujungimo įskroda liekanų.

Ir tik viena, rasta 42 z kv., gana lengva šukė be briaunos (atrodo, buvusi nuo I pavidalo kakleliu puodo) buvo puošta nagų išpaudų eilute (pav. 49:8).

Atskirą grupę sudaro plonos, dažniausiai be briaunų, kietos, tankios molio masės šukės ryškiai brūkšniuotu paviršiumi ir ant viršaus pirštais išpaustomis duobutėmis, pvz., rastoji 4 e kv. (pav. 49:11). Tokių rasta ir 65 v, ir 68 v kv.

Be to, rasta pora šukių su reljefinio papuošimo liekanomis, kaip 10 j kv. (pav. 47:1), tačiau jos buvo labai aptrupėjusios.

Peržvelgus visą turimą medžiagą, galima pastebėti kai kuriuos ornamentavimo dėsningumus, nors visiško atitikimo nereikia laukti, nes negalima keramikos raidai taikyti gamtos dėsnių. Nors įvairios molio masės puodams puošti vartojami tie patys puošybos elementai, bet jų išdėstymas kartais kiek skiriasi. Galima pastebėti, kad puodai iš lengvos, mažo tankio molio masės, su gausiomis kiaukutėlių priemaisomis daug dažniau puošiami nereglamentuotais vienkartiniais motyvais. Be abejo, tai pati seniausia šios radimvietės keramika, kuri atitinka ankstyviausias radiokarbonines datas - IV tūkstantmetį pr. Kr. - ir kurią reikėtų skirti ankstyvojo neolito antrajai pusei. Tuo tarpu didesnio tankio, sunkios molio masės puodai dažniausiai puošiami jau labiau reglamentuotai išdėstytomis elementų schemomis, kurios kartojasi. Ši grupė atitiktų vėlesnes radiokarbonines datas, t.y. III tūkstantmečio pr. Kr. pradžią, ir turėtų būti skiriama vidurinio neolito pirmajai pusei. Tačiau tai tik tipologinis skirstymas, nes nei stratigrafiškai, nei planigrafiškai jos nesiskyrė, o dažnai sunkesnės vėlyvesnio laikotarpio šukės buvo aptinkamos net giliau už ankstyvasias.

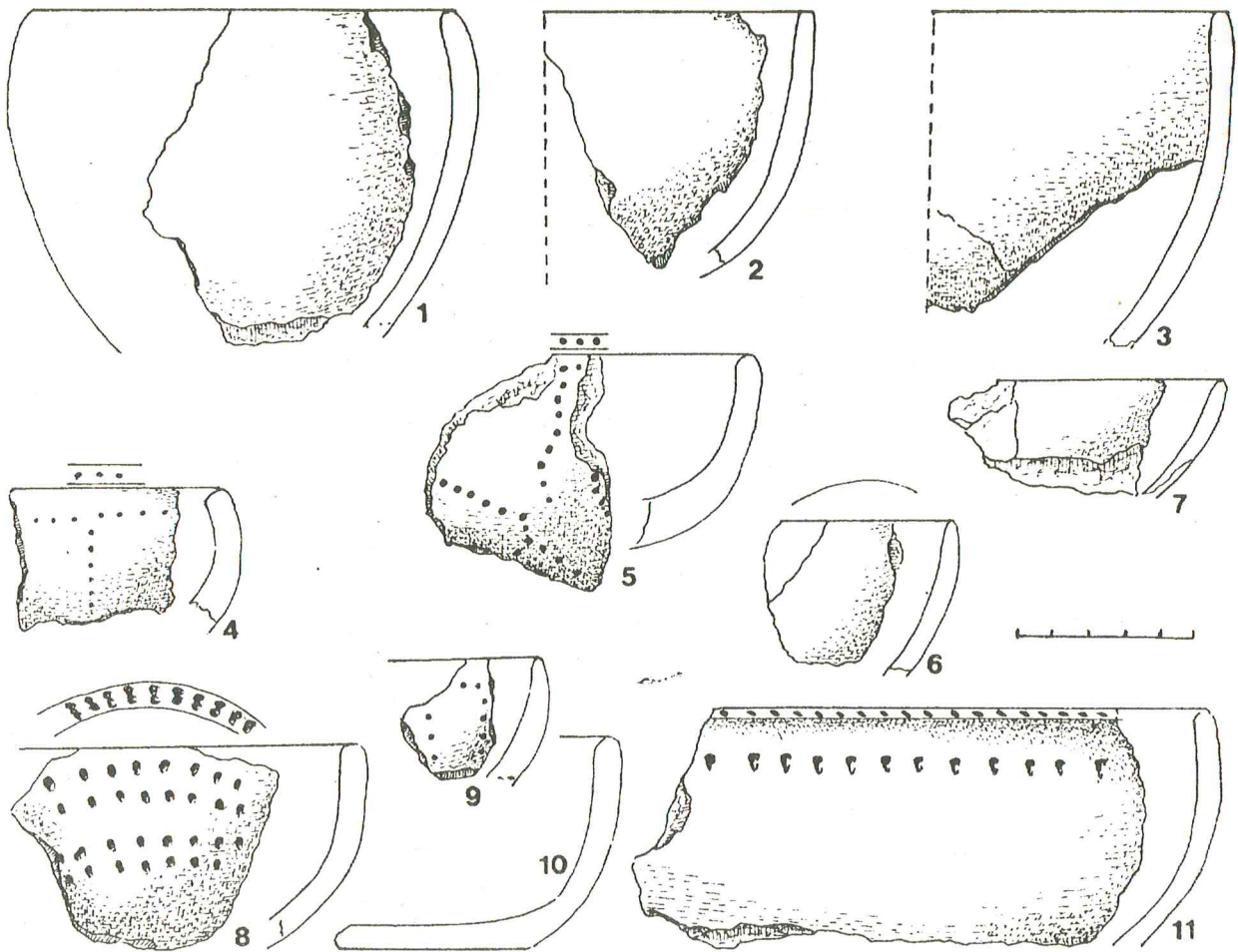
Galima pastebėti ir kai kuriuos ornamentikos raidos dėsningumus. Ankstyvosios šukės dažniausiai buvo papuoštos apverstais lašiukais, o vidurinio neolito pradžioje (pvz., 3B radimvietėje) į pirmąją vietą iškyla duobutės. Ir 4B radimvietėje duobutėmis puošti

daugiausia didesnio tankio molio masės puodai. Tik sunkios, didesnio molio masės tankio puodai puošti ir kitais ankstyvajame neolite neaptinkamais motyvais - ant brūkšniuoto paviršiaus pirštais išpaudžiant duobutes. Tai ypač būdinga vėlesniajai vidurinio neolito fazei, kuriai priklausė Šventosios 23-iosios ir 6-osios gyvenviečių keramika. Tad, atsižvelgdami į ryškesnius ornamentikos skirtumus, prieiname tą pačią išvadą, kad šiame apatiniame (B) horizonte yra dviejų (bent) Narvos kultūros laikotarpių keramikos, taip pat pereinamojo laikotarpio tarp jų.

DUBENĖLIAI

Dubenėliai, ypač pailgieji, yra viena iš būdingiausių Narvos kultūros keramikos formų. Nors savo išore jie gana panašūs, tačiau jų ornamentika yra daug labiau individualizuota negu puodų, tad lengviau ir nustatyti jų minimalų skaičių. Šioje radimvietėje jų būta apie 25. Dalis jų, be abejo, buvo šviestuvai-spingsulės, kaip matyti iš apdegusių pakraščių. Šie paprastai būna padaryti iš tankios sunkios molio masės, su smulkiomis mineralinėmis priemaisomis, be to, gerai įanglinti. Kita dalis dubenėlių visai švarūs, plonomis sienelėmis, lengvos molio masės. Jie, be abejo, buvo skirti kitiems tikslams.

Didžioji dalis plonųjų švariųjų dubenėlių buvo visai neornamentuota (14 egz.), tik dviejų briaunos papuoštos įstrižomis įkartėlėmis. 9 iš jų kakleliai buvo I_1 pavidalo, vienas - I_2 pavidalo, po du C_1 ir CS_1 pavidalo. Šukelės dažniausiai mažos, tad nei dubenėlio ilgio, nei pločio nustatyti negalima. Kartais net sunku spręsti, ar tai dubenėlis, ar mažas geriamasis puodelis. Tačiau galima manyti esant dubenėlį, kai aiškiai matyti, kad dugnelis buvęs apvalus, nes geriamieji puodukai būna smailiais dugneliais. Tokia, pvz., buvo 56 ž kv. rasta labai plonytė šviesi šukelė (pav. 52:6). Dubenėlis turėjęs būti apie 4,5 cm aukščio. Kito tokio pat dalis, rasta 3 C kv. (pav. 52:2), turėjo būti maždaug 7 cm aukščio dubenėlio. Ji taip pat gana plona, lengvos molio masės, lygiu paviršiumi. Taip pat plona, lengvos masės buvo 25 t kv. rasta (pav. 52:7) labai lėkšto dubenėlio šukė. Labai panašios ir kitos šio tipo dubenėlių šukelės (4 e, 17r, 32v, 33v, 36z, 47v, 48u kv.). Poros dubenėlių (13m, 52t kv.) rastos tokios pat plonos, lygios ir tiesios šoninių briaunų šukelės. Šitokie dubenėliai, dažniausiai tik storesnėmis sienelėmis, būdavo ir šiek tiek puošiami. Maža tokio dubenėlio briaunos dalelė, rasta 52 ž kv. (pav. 52:9), buvo papuošta durtinių duobučių kvadratais paviršiuje. Panašiai puoštą ir antras, 55 z kv. rastas, gana lengvos molio masės, visai neaprukęs dubenėlis (pav. 53:4). Ir 15 r kv. rasta panašaus dubenėlio šukė negilių pailgų duobučių eilute puoštu kakleliu buvo tokios pat lengvos molio masės ir plonytė.

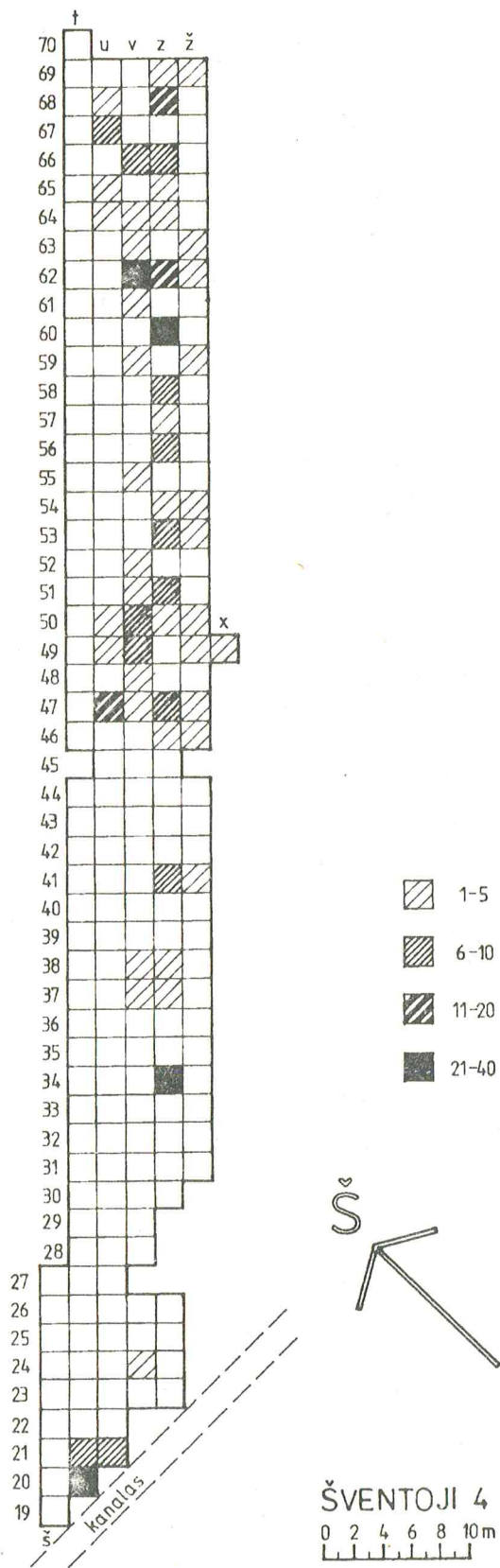
52 pav. Narvos tipo dubenėlių ir mažų puodelių dalys: 1 - 6 f kv., 2 - 3 e kv., 3 - 24 š kv., 4 - 55 z kv., 5 - 52 z kv., 6 - 56 ž kv., 7 - 25 t kv., 8 - 34 š kv., 9 - 53 ž kv., 10 - 6 e kv., 11 - 3 d kv.

Kita dubenėlių grupė - tai, kaip minėta, spingsulės. Jos buvo lipdomos iš didesnio tankio molio masės, yra sunkios ir dažnai būna puošnios. Bet jų irgi turime tik nedidelius gabalėlius. Ryškiausia yra dubenėlio galo šukė, rasta 34 š kv. (pav. 52:8). Ji buvo gana kietos masės, dugnas viduje šviesus, kraštai aprūkę. Briauna puošta dvigubomis duobutėmis, paviršius dviem siaurų apverstų lašiukų juostomis. Dubenėlis turėjęs būti apie 5,5-6 cm aukščio. Kito šviestuvėlio galo šukė, rasta 52 z kv. (pav. 52:5), buvo taip pat tankios molio masės, kraštėlis plonėjantis, dugnas storesnis. Dugno vidinėje pusėje taip pat matyti juodas ruožas, kur baigėsi taukai. Jis turėjęs būti gana platus ir apie 5,5 cm aukščio. Paviršiuje durtinėmis duobutėmis buvo išrašytas kažkoks laužytų linijų ornamentas. Tokie dubenėliai, pvz., rastasis 3 d kv. (pav. 53:11), būdavo puošiami ir vidinėje pusėje, paviršių paliekant lygų. 6 e kv. rastoji

dubenėlio dalis (pav. 53:10), kurio duodame tik pjūvį, buvo visai nepuošta. Jo dugnas buvo plokščias, staigiai užlinkęs, vidinėje pusėje šviesus, kraštai pajuodę, aukštis 6 cm. Paviršius buvo tik kiek brūkšniuotas.

Rasti dar 4 atskiri dubenėlių dugneliai bei jų gabalėliai. Vienas, rastas 25 š kv., buvo išlikęs beveik visas, 13 cm ilgio ir apie 9 cm pločio, ovalus, gana staigiai užlinkęs nuo sienelių. Jis buvo kietos molio masės, aišku, šviestuvėlio. Kito (23 š kv.) buvo išlikusi pailgo dubenėlio šono linkio dalis, be briaunos. Išlikusios ir vieno labai plono pailgo dubenėlio galo dvi sutampnios šukelės (49 u kv.). Taip pat be briaunos buvo 7 j kv. rastoji ovalaus dubenėlio šukė priplotu dugneliu; viduje matyti dvi atskiros trikampių duobučių eilutės - viena įstrižai dugno, antra ant sienelės.

Tokie patys dubenėlių masės skirtumai pastebėti ir kitų Šventosios radimviečių keramikoje. Nuo pat

53 pav. Rutulinių amforų kultūros keramikos (A horizontas) paplitimas šiaurinėje perkaso dalyje

ankstyviausių iki vėlyviausių aptinkama greta ir tankios molio masės, labai gerai įanglintų dubenėlių-spingsulių iš lengvos purios masės, neliestų ugnies, visiškai švarių plonų dubenėlių šukelių.

VIRŠUTINIO (A) HORIZONTO RUTULINIŲ AMFORŲ KULTŪROS KERAMIKA

Išsikuriant prie lagūnos ežerėlio viršutinio kultūrinio horizonto gyventojams, jos pakrantės, matyt, jau buvo užakusios ir sausos, krantas prasidėjo apie 4-6 m nuo buvusio ankstyvesniojo kranto. Tame ruože 80-100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, po pat gitijos luobo sluoksniu ir aptikta viršutinio (A) horizonto puodų šukių. Arčiau ežerėlio krašto tarpas tarp A ir B horizontų atrodė mažas (15-20 cm), tačiau giliau, kur daugėjo radinių, sterilus sluoksnis buvo apie 50-60 cm (pav. 4). Keramika buvo paplitusi daug mažesniame plote negu B horizonte ir tikrai siaurinėje perkastos dalyje (pav. 53). Tai buvo dideli puodų gabalai arba dažnai labai išblaškytos atskiros šukės. Šiame horizonte aplink šukes nebuvo jokių žuvų ašakų, reta ir medžio liekanų. Be abejo, ši keramika, kaip ir B horizonto keramika, įmesta kaip šiukšlės. Greičiausiai tai vieno neilgo laikotarpio pakrantės gyvenvietės liekanos. Surinkta apie 350 puodų šukių, tačiau minimalus puodų skaičius galėjo siekti apie 25.

Molio masė skiriasi nuo B horizonto puodų molio sudėties. Joje labai daug stambių grūsto granito priemaišų. Tačiau puodų sienelės dažniausiai plonos, gerai išplaktu paviršiumi ir įanglintos. Būdingas šios keramikos požymis, kad stambios priemaišos gana ryškiai išsimuša į paviršių, nors paviršių stengiamasi užglaistyti. Tai kartais pavyksta, ir pati paviršiaus luobelė būna lygi, net blizga. Tuo atveju, bent vidinėje pusėje, matyti išsišovę, stambūs granito grūdai. Pagulėjusi žemėje, tokia keramika pasidarė tokia trapi, jog net teko kasinėjimui metu ant šukių lipdyti pamušalą, kad būtų galima jas suimti. Tuo ji skiriasi nuo apatinio horizonto šukių su grūsto granito priemaišomis, kurios ne suardo, o sustiprina puodo sienelės. Ji skiriasi ir nuo kitų kultūrų keramikos, kurių elementus yra perėmusi. Puodų formomis ir kai kuria ornamentika ji artima Piltuvėlinių taurių kultūros puodams, tačiau anų molio masė liesinta smulkiomis priemaišomis, o paviršius paprastai būna gerokai minkštesnis, net veliasi braukiant pirštais. Skiriasi ji ir nuo Virvelinės keramikos - Pamarių kultūros puodų molio masės, kuri taip pat turi daug grūsto granito priemaišų, bet jos daug smulkesnės ir jų mažiau, niekad neišsimuša į paviršių. Todėl šukės yra tvirtos.

Molio masės tankis yra daug didesnis negu B horizonto keramikos. Paties ploniausio ir gerai išlyginto puodelio (pav. 54:1), kurio šukės buvo pabirusios

46 ž - 50 z kv., masės tankis $d = 2,01$. Storos šukės su į paviršių išsimušusiais granito trupiniais iš 20t kv. $d = 1,88$, o plono dubenėlio su C_1 pavidalu nusklembta briauna iš 41 z kv. (pav. 55:2) tankis $d = 1,86$. Kitos taip pat į vidų nusklembta briauna šukės iš 53 ž kv. (pav. 55:3) masės tankis $d = 1,56$. Palyginimui galima paminėti Pamarių kultūros Nidos gyvenvietės puodų molio masės tankį $d = 2,35$.

Puodų formos neįvairios: plačiakaklės puodynės ir puodynėlės siaurais dugniukais, piltuvėlinės taurės bei dubenys ir rutulinės amforos.

Didžiąją dalį A horizonto keramikos sudarė gana paprastos neaukštos **puodynėlės** trumpu stačiu ar nežymiai atloštu kakliuku ir aiškiai siaurėjančiu dugniuku. Deja, labai retai pavykdavo suderinti rastuosius gabalus su dugniukais. Puodynėlės būna puoštos arba stulpiukais, arba virvelėmis.

Ryškiausias pavyzdys yra iš 8 šukių atstatytas puodelis. Šukės buvo išsibarsčiusios 46 z, 47 z, 48 ž, 49 v,z,x, 50 z kv. (pav. 54:1). Molio masė kieta, tanki, dauguma priemaišų smulkios, nors ypač vidinėje pusėje matyti į paviršių išsimušusių ir stambesnių granito grūdelių. Puodelio angos skersmuo 14 cm, aukštis 12,5 cm, dugnelis 6 cm skersmens. Kaklelis puoštas 8 vingelių juosta, abiejuose pakraščiuose užsibaigiančia statmenų stulpiukų eilute. Ant petelių matyti gunklelių liekanos.

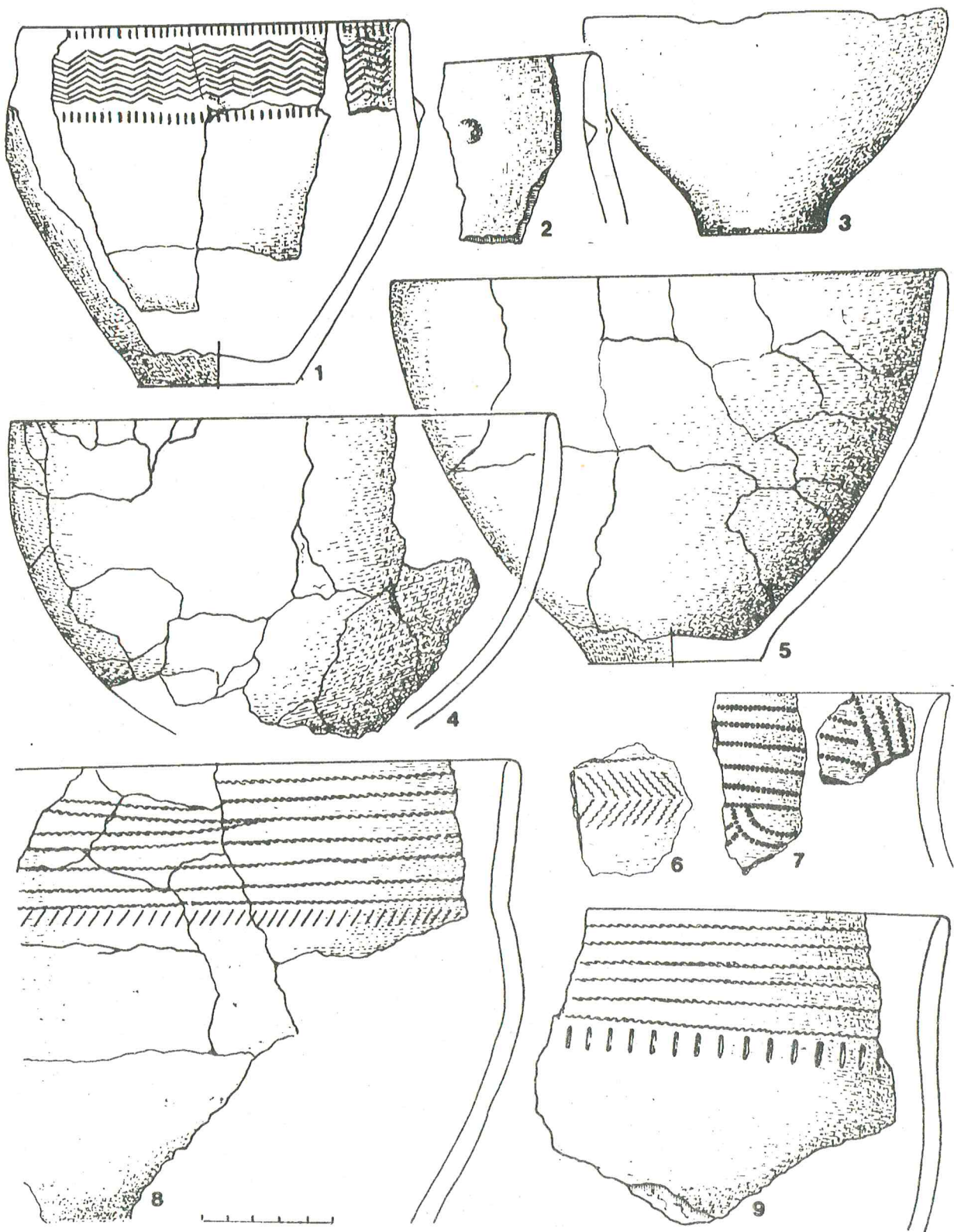
Nuo panašaus puodelio buvo ir šukelės, rastos 66 z kv. (pav. 54:7). Ant kakliuko matyti 6 skersai esančios dantukų juostelės, statmenai perkirstos tokių pat juostelių pluoštais. Ant petelių kutai iš dvigubų puslankių.

Didžiosios šio tipo puodynės labai vienodos. Dažnai jos visai nepuošiamos arba puošiamos tik ašomis ar gunkleliais ant petelių. Jeigu ornamentuojama, tai tik aplink kaklelį einančiais virvelės įspaudais.

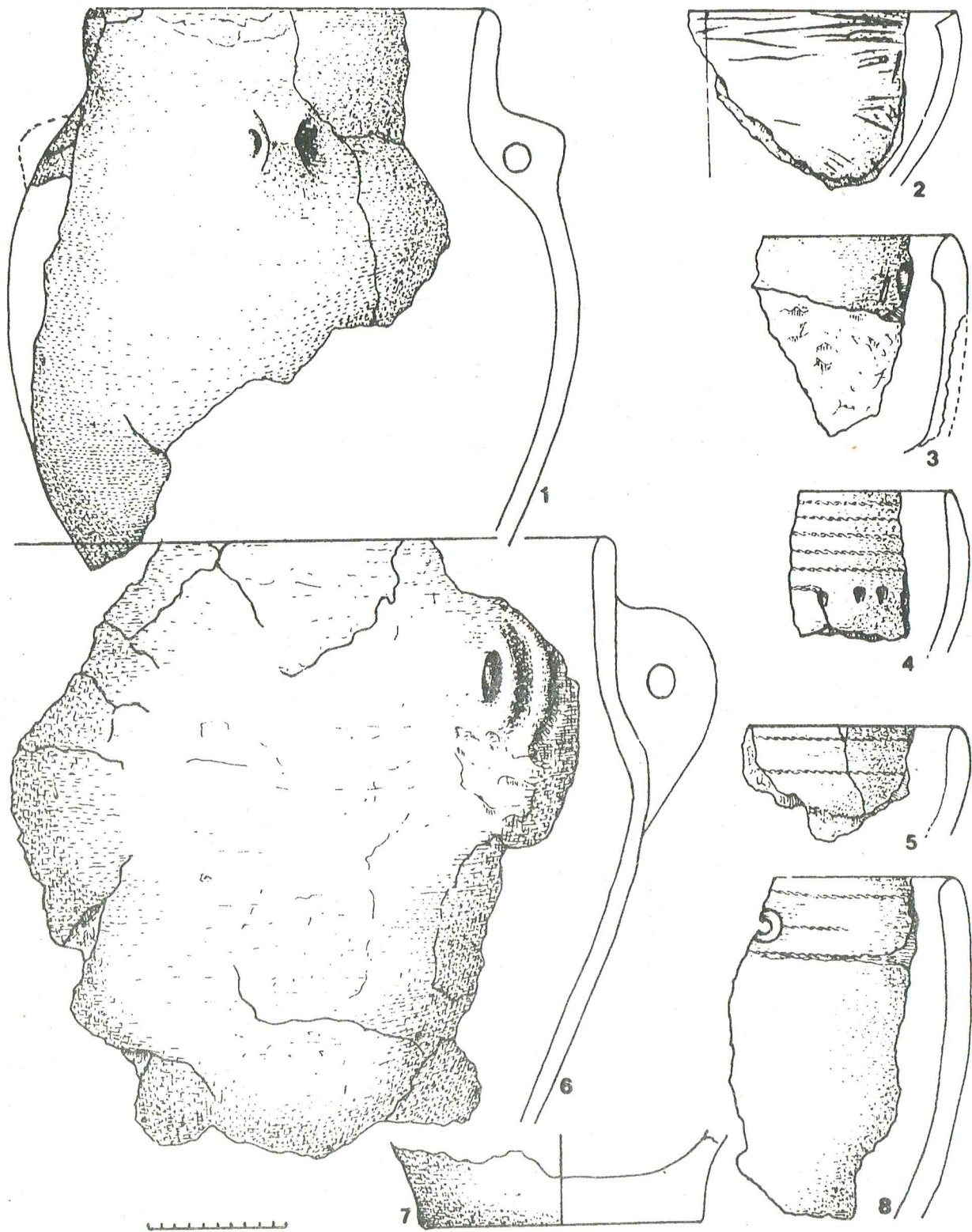
Tokio būdingo lygaus puodo gabalas, rastas pietiniame šiaurinio ploto gale, 24 z kv. Jo molio masė sunki, matyti daugybė į paviršių išsimušusių stambių grūsto granito grūdelių, todėl pati šukė visai sueižėjusi, paviršius aptrupėjęs, ir ją pavyko suimti tik užlipdžius pamušalą iš vidaus. Puodo angos skersmuo galėjo būti apie 35-40 cm. Paviršius buvęs lygus, tik ant petelių išlikusi gunklo liekana. Antro (pav. 55:6) tokio pat dydžio puodo dalis, rasta 20 t kv., taip pat buvo suimta tik prilipdžius pamušalą. Molio masė buvo labai trapi, gausūs stambūs granito grūdai išsimušę į paviršių, paviršius labai aptrupėjęs. Jį puošė tik viena ant petelių išlikusi aša su apvalia skylute. Aša buvusi statmenai pailga, su įduba.

Panašių stambių ir trapių neornamentuotų puodų gabalų surinkta ir daugiau, bet dažniausiai net be ašų.

Tačiau dauguma šios formos puodinių vis dėlto buvo puošta kaklelį juosiančiais virvučių įspaudais.

54 pav. Rutulinių amforų kultūros keramika: 1 - 46 ž, 47 z, 48 ž, 49 v,z,x, 50 z kv., 2 - 53 z kv., 3 - 61 v kv.,
4 - 62 z kv., 5 - 62 v,z kv., 6 - 59 ž kv., 7 - 66 z kv., 8 - 20 t kv.

55 pav. Rutulinių amforų kultūros keramika: 1 - 64 z, 67 u kv., 2 - 41 z kv., 3 - 53 ž kv., 4 - 47 ž kv., 5 - 37 v kv., 6 - 20 t kv., 7 - 51 v kv., 8 - 47 z kv.

Toks puodas (pav. 54:8) rastas taip pat 20 t kv., šalia minėtosios puodynės su aša. Šukės buvo kietos, sunkios, stambūs granito trupiniai išsimušę į paviršių, tačiau puodo sienelės plonos. Kaklelis nežymiai atloštas, papuoštas 7 eilėmis vidutinio storio virvelių įspaudais, ant petelių įstriži stulpiukai. Puodo angos skersmuo galėjo būti apie 40 cm. Viena šukė yra rasta su panašiais į žuvies ašakas pavidalo plonais virveliniais kutaais (pav. 54:6).

Tokių pačių puodų šukių rasta ir apie šiaurinio ploto vidurį. Tai 55 z kv. rasta didelė puodo dalis, kietos, tankios masės, paviršiuje matyti išsimušę stambūs granito trupiniai. Kaklelis buvo puoštas 7 storų virvelių eilutėmis ir gunklu. Puodo anga galėjo būti apie 40 cm skersmens.

Panašaus, gal kiek mažesnio, puodo (apie 30 cm skersmens anga) dalis rasta ir 51 ž kv. (pav. 54:9). Šukė buvo plona, kieta, matyti išsimušę į paviršių granito trupiniai. Kaklelis papuoštas 6 plonų virvelių eilutėmis ir statmenais stulpiukais ant petelių.

Dviejų labai panašių, akivaizdu, kad vieno žmogaus lipdytų puodų gabalai, rasti 49 v ir ž kv. Abudu buvo kietos tankios masės, plonomis sienelėmis, išlygintu paviršiumi, tik kai kur buvo matyti išsimušę granito grūdėliai. Abudu puošti 9 virvučių eilutėmis, skiriasi tik petelių gunkleliai ir angos skersmuo (apie 30 cm ir apie 40 cm).

Tokios pat molio sudėties, išsimušančiais granito trupiniais, bet plonomis sienelėmis buvo ir mažesnių puodukų - apie 20 cm skersmens anga. Tai 50 u kv. rastosios šukės, papuoštos 5 storų virvių įspaudais, arba apie 25 cm skersmens anga puodelio šukės. 51 ž kv., papuoštos plonomis sukriomis virvelėmis. Dar plonesnėmis sukriomis virvelėmis buvo papuoštas mažas, apie 15 cm skersmens anga, plonomis sienelėmis puodelis iš 51 ž kv.

Kita didelė indų grupė - tai piltuvėlinės taurelės neįsmaugtu kakliuku, panašios į gilius dubenis. Tarp jų buvo ir kelios geriau išlikusios. Viena, rasta 61 v kv., išlikusi net visai sveika (pav. 54:3), tik truputį aprupėjusia briauna. Taurelė nulipdyta iš sunkios kietos molio masės, paviršius nulygintas, tačiau matyti išsimušę stambesni granito grūdėliai. Puodelis kiek deformuotas, todėl angos skersmuo 10x13 cm, aukštis 8 cm, dugnelio skersmuo 4,5 cm. Antras labai panašus, rastas 62 v, z kv., kurį pavyko sulipdyti iš maždaug 50 gabalėlių (pav. 54:5), buvo apie 20 cm skersmens anga, 13,7 cm aukščio ir 6,5 cm skersmens dugneliu. Puodelio sienelės plonos, nulipdytos iš trapios molio masės su gausiomis grūsto granito priemaišomis. Visai šalia, taip pat 62 z kv., rasta ir trečio geriau išlikusio dubens dalis, sulipdyta iš 25 šukelių (pav. 54:4), tik be dugno. Sienelės taip pat plonos, molio masė trapi, su gausiomis priemaišomis.

Kita piltuvėlinių dubenų grupė, nors ne tokia vienalytė, koncentravosi arčiau pietinio A horizonto paplitimo pakraščio. Visos šukės kuo nors panašios į narviškąsias, nors stratigrafiškai gulėjo aiškiai viršutiniame horizonte, skyrėsi ir masės tankiu. Dvi šukės, rastos 41 z, ž kv., buvo nuo 18 cm skersmens dubens (pav. 55:2), į vidų nusklembta briauna, kietu blizgančiu paviršiumi, su nestambiomis mineralinėmis priemaišomis molio masėje. Po briauna pribraižyta netaisyklingų linijų. Kito dubens šukė, rasta 53 ž kv., taip pat buvo į vidų pastorintu ir nusklembtu pakraščiu (pav. 55:3), ant kurio matyti neaiškios ir netaisyklingos juostelės. Pačios šukės paviršius buvo labai išlygintas, nors dalis ištrupėjusi. Paviršiuje du įspaudėliai. Masė tanki ir sunki. Nors išlikusi nedidelė dalelė, bet matyti, kad tai buvęs savitas dubuo plokščiu dugneliu. Trečio dubens šukė, rasta 47 ž kv. (pav. 55:4), savo pjūviu irgi artima narviškiesiems puodams, tačiau papuošta 5 eilėmis plonų virvelių įspaudų su pleištukų pavidalo kutaais. Molio masė sunki, nors paviršius balkšvas ir kiek akytas. 37 v kv. rastosios dubens šukelės savo pjūviu taip pat primena narviškąsias (pav. 55:5), tačiau papuoštos sukrios virvelės įspaudais. Molyje matyti gana smulkios mineralinės priemaišos, paviršius labai išlygintas.

Tai pačiai grupei reiktų priskirti ir 47 z kv. puodo šukes (pav. 55:8). Puodas buvo beveik tiesiu kakliuku, storomis sienelėmis, nulipdytas iš gana sunkios, bet trapios molio masės, todėl sutrupėjęs į daug dalelių, kurių tik pora pavyko sutaisyti. Papuoštas trimis vidutinio storio virvelių įspaudėliais. Buvęs sutaisytas - su skylute.

Savito, kiek skirtingo puodo šukė rasta 53 z kv. (pav. 54:2). Ji buvo mažai gaubta, sunkios molio masės, su gausiomis stambiomis grūsto granito priemaišomis, išsimušusiomis į paviršių. Kaklelis buvęs papuoštas iš vidaus trikampe įduba išspaustu mažu gunkleliu.

Išliko ir keletas rutulinių amforų gabalų. Ryškiausia tokios amforos dalis rasta 64 z ir 67 u kv. (pav. 55:1). Amforos kaklelis statmenas, anga apie 15 cm skersmens. Ant petelių trikampio pjūvio aša su įgauba paviršiuje ir skylute. Išlikusi 18,5 cm aukščio dalis, tačiau pati amfora galėjo būti 23-25 cm aukščio. Amforos sienelės plonos. Molio masė tanki, sunki, iš abiejų pusių matyti stambių, į paviršių išsimušusių granito trupinių. Kitų amforėlių išlikusios šukelės nuo pilvelio tokios pat molio masės ir taip pat neornamentuotos.

Dugnelių liekanų rasta daug mažiau negu kaklelių, ir tik labai retai pavyksta juos suderinti su visu puodo korpusu. Surinkti tik 8 dugneliai, iš kurių du su visu puodeliu (pav. 54:1,3,5). Atskirai rastųjų geriau išlikusių skersmuo įvairus, priklauso nuo puodo dydžio. Dugnelių gabalų rasta 51 v, 53 z, 54 z, 67 u, z, 69 z kv. Iš jų ryškesnis tik iš 51 v kv. 10 cm skersmens

dugnelis (pav. 55:7) su labai gausiomis grūsto granito priemaišomis, todėl aptrupėjęs. Dugnelio storis - 1,6 cm, o nuo jo gana staigiai kylanti puodo sienelė - tik 0,6 cm storio. Kitas, 67 z kv. rastas puodo dugnelis, buvo 8,5 cm skersmens, taip pat su labai gausiomis grūsto granito priemaišomis, todėl irgi aptrupėjęs. Kaip ir kitų dugnelių, matyti neaukštas priedugnīs. Puodo šonai nuo dugno staiga platėjantys. Maždaug tokio pat skersmens turėjo būti ir 69 z kv. rastas dugnelis su mažu priedugnėliu. Aiškiai matyti, kad dugnelis buvo prijungtas įskroda, bet išlūžęs.

Taigi viršutiniame (A) horizonte buvo galima išskirti pagal kaklelius apie 25 puodus bei dubenis. Pridėjus puodus ir iš Šventosios 2-osios radimvietės, iš viso jų minimaliai būtų apie 45 vienetus.

2A radimvietės keramika visiškai atitinka čia aptariamąją (Rimantienė 1980, p. 61-62) ir puodų formomis, ir ornamentika. Buvo ten ir didelių gabalų rutulinių amforėlių, ir tokių pačių piltuvėlinių plačiaangių puodų šukių, virvelėmis, o kartais ir gunkleliais papuoštais kaklais ir su primityviais kutais ant petelių. Taigi 2A radimvietėje iš virvelinės ornamentikos perimti tik patys primityviausi papuošimai, kaip ir 4A radimvietėje. Tačiau pastarojoje dar buvo keletas puodų, papuoštų vien Rutulinių amforų kultūrai būdingais stulpiukų ir puslankių motyvais.

Visa 2A ir 4A radimviečių keramika visiškai atitinka Rutulinių amforų kultūros rytinės grupės keramiką (Wislański 1979, p. 261-299; Nagel 1985; La Baume 1941; Šturms 1970, p. 145-162, lent. LXXIII-LXXIX). Tai ir nedidelės amforėlės su ašomis arba gunkleliais ant petelių, ir piltuvėliniai gilūs dubenys, ir žemos plačiaangės puodynės neįžymiai išmaugtu kakleliu. Taip pat ir stulpiukų, horizontalių kripių ir besijungiančių puslankių motyvai, stambiagrūdė molio masė ir plonos puodų sienelės, būdingos Rutulinių amforų kultūrai.

VIETA KULTŪROS RAIDOJE

Ištirus daugiau kaip 200 m ilgio (įskaitant ir 2-ąją radimvietę) buvusios lagūnos-ežerėlio šiaurės rytinės pakrantės ruožą, galima padaryti išvadą, kad tai buvusi žvejybos vieta prie sąsmaukos, kurioje žuvis gaudė ilgą laikotarpį iš įvairių gyvenviečių atvykę žmonės. Nieko negalima pasakyti, kur jie gyveno. Tos paežerės stovyklos, matyt, buvo sezoninės, trumpalaikės ir nedidelės. Krante aptikta tik labai menkų pėdsakų. Galutinai jas, matyt, sunaikino transgresijos bei potvyniai. Neįmanoma nustatyti, kas suplauta nuo kranto, o kas įmesta į vandenį. Tačiau, atrodo, kad dauguma įrankių į dumblą bus įstrigusių bežvejojant ar panašius darbus prie vandens dirbant. Didelė dalis taip pat tyčia išmesta kaip šiukšlės - nebepataisomai

sudužę puodai, sulūžę įrankiai. Papuošalai, matyt, pamesti ir netyčia. Tačiau kai kas galėjo būti paskandinta kaip auka, nes ši pakrantė buvo ir apeiginė vieta, kurią saugojo iš 2-osios radimvietės pažįstamas apeiginis stulpas su žmogaus galva, datuotas tuo pačiu IV tūkstantmečiu. pr. Kr. (Rimantienė 1979, p. 111-113).

Galima atsekti reliatyviai tris apgyvendinimo laikotarpius: bent du Narvos kultūros laikotarpius ir vieną Rutulinių amforų kultūros. Ryškesnis tarpas tarp antrojo ir trečiojo laikotarpių - tai jūros transgresijos laikotarpis, kada žmonės buvo priversti kurtis rytiniame ežerėlio krante. Dažna žvejų kaita, o paskui dar jūros transgresijos labai sujaukė greitai besiklostantį gitijos sluoksnį, todėl radinių slūgsojimo gylis ne visada gali būti griežtas chronologinis rodiklis.

Negalima išskirti abiejų Narvos kultūros etapų, tačiau pastebėta, kad atskirose lagūnos vietose Narvos kultūros keramika buvo šiek tiek skirtinga. Neįžymiai išsiskiria grupės puodų, kuriose vienodas liesinimo priemonių kiekis, panaši ornamentika ir puodų formos, dydis bei apdaila. Be abejo, tai atskirų šeimų palikimas. Todėl, atrodo, kad to paties tipo (Narvos kultūros) keramikos gamintojai buvo atvykę ne vieną ir ne du kartus ir ne iš vienos gyvenvietės.

Apatinio (B) horizonto keramika priklausė ankstyvojo neolito pabaigos (IV tūkstantmečio pr.Kr. antrosios pusės) ir perėjimo iš ankstyvojo į vidurinį neolitą (III tūkstantmečio pr.Kr. pradžios) laikotarpiui. Šventosios 2/4-oji - tai ankstyviausia radimvietė, kurią pavyko išaiškinti pajūryje. Pačios neolito pradžios ir dar ankstesnių laikotarpių radinių tegalėtume rasti po storais sąnašiniais sluoksniais arba toli nuo jūros.

Ankstyvajame ir viduriniame neolite Narvos kultūra buvo labai plačiai paplitusi - nuo vidurio Lietuvos iki Ladogos bei Onegos ežerų. Tik ankstyvajame neolite ji išliko gryna, o viduriniame į ją ėmė brautis ir su ja maišytis kitos kultūros. Šiaurėje - tai Šukinės duobelinės keramikos kultūra, kuri Estijoje net visai užgožė Narvos kultūrą, o Rytų Lietuvoje sudarė savitus hibridinius postnarviškus variantus, kurie dažnai net kitais vardais vadinami. Lietuvoje ir Vakarų Latvijoje ji ilgiausiai liko nepaliesta kitų kultūrų, viduriniame neolite dar buvo jos klestėjimo laikotarpis. Ir tik paskutinėje fazėje (Šventosios 6-oji gyvenvietė) ją palietė Rutulinių amforų kultūros banga. Kad tai nebuvo tik kultūrinė įtaka, o turėjo būti įsikūrę ir tos kultūros žmonės, rodo kaip tik Šventosios 4-osios A horizonto radiniai. Be abejo, po transgresijos, jau užakus lagūnos ežerėlio pakraščiams, tos kultūros žmonės buvo čia įsikūrę. Deja, be keramikos, tik labai nedaug radinių galima drąsiai priskirti šios kultūros žmonėms. Tačiau dabar - tai vienintelė gryna šios kultūros radimvietė, todėl ji ypač verta dėmesio, juolab kad vėlesniais

laikotarpiams dar ilgai bus jaučiamas Rutulinių amforų kultūros paveldas. Šio horizonto radiniai turėtų būti datuojami III tūkstantmečio pr. Kr. antrąja puse.

Rutulinių amforų kultūros susidarymo centras buvo Vidurio Europos šiaurėje (Wislański 1966; 1969; 1970; 1979). Jos kilmės ieškoma Piltuvėlinių taurių kultūroje, iš kurios ji paveldėjusi nemaža puošybos elementų bei motyvų, tačiau daug buvo gavusi ir iš kitų kultūrų. Jau vien molio masė bei paviršiaus apdaila visai skiriasi nuo Piltuvėlinių taurių kultūros keramikos. O puodų formos irgi paveldėtos tik kai kurios. Skiriama rytinė ir vakarinė Rutulinių amforų kultūros grupės, o atskirose srityse dar išryškėja vietiniai savitumai. Rytinės grupės šiaurinis pogrupis, labiausiai paplitęs Vyslos baseine, užgriebia ir buvusių Rytprūsių dalį (La Baume 1943) ir siekia šiaurės vakarų Baltarusiją (Černjavskij 1987). Pajūriu pasiekė ir Lietuvą. Lenkijoje - tai viena iš nuodugnčiausiai ištyrinėtų kultūrų. Išskirtos tryseketurios šios kultūros raidos fazės. Ankstyviausioje ornamentuojama tik stulpiukų išpaukais ir smulkioomis duobutėmis. Antroje fazėje šalia atsiranda ir paprastos virvelinės ornamentikos. Ši fazė buvo to paties laikotarpio kaip Virvelinės keramikos kultūros bendrasis horizontas, kuris datuojamas trečiojo tūkstantmečio pr. Kr. pirmąja puse. Šiai fazei artima ir Šventosios 4A keramika. Joje yra visi šiai fazei būdingi požymiai: šalia stulpiukų išpaukų pasirodo ir puslankiai, o virveliniai motyvai yra patys primityviausi. Puodų formų dar labai nedaug. Tai amforėlės su keturiomis ašomis ant petelių, aukšti piltuvėliniai dubenys, plačiaangės puodynės trumpais kakliukais ir susmaugtais dugniukais. Iš Virvelinės keramikos kultūros perimtas tik virvelinis išpaukas, tačiau nėra dar nė tipiškujų virvelinių taurių. Beje, III tūkstantmetyje pr. Kr. ne viena kultūra savo senuosius ornamentus daugiau mažiau keitė į virvelinius išpaukus. Su pačia Virvelinės keramikos kultūra Rutulinių amforų kultūra galėjo dar nė nebūti susitikusi, nes tokia ornamentika buvo tik laiko mada. Tačiau čia, pajūryje, ji, be abejo, susitiko

su Narvos kultūra, nors apie tai galima spręsti tik iš menkų požymių. Prof. G. Česnys spėja (Rimantienė, Česnys 1990), kad apvaliagalvis antropologinis žmonių tipas Lietuvoje irgi galėtų būti sietinas su Rutulinių amforų kultūra.

Vėliau Rutulinių amforų kultūra savo pagrindinėje paplitimo srityje pasidarė daug puošnesnė, išpaukėlių ir virveliniai raštai sudėtingėja, ima dengti didesnę indo dalį, atsiranda tipiškujų virvelinių taurių. Ši kultūra išsilaikė maždaug iki III tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos.

Pagrindinėje savo paplitimo srityje šios kultūros gyventojai vertėsi gyvulių auginimu ir žemės ūkiu, neatsisakydami ir senųjų medžioklės bei žūklės būdų, ypač naujai užimtose srityse. Tai, nors ir menkai, patvirtina ir šios radimvietės radiniai. Be abejo, šiam (A) horizontui priklausė keli sunkūs tinklo pasvarai, rasti tame pat lygyje kaip ir šio horizonto puodų šukės, pora kirvukų, pagamintų iš nevietinės žaliavos ir arimo įrankiai. Jai, be abejo, priklausė ir pakrantėje rasti gintarai.

Šie radiniai yra labai svarbūs siekiant išsiaiškinti vietinės Pamarių kultūros kilmę.

Rutulinių amforų kultūros elementų jau seniai buvo pastebėta Pamarių kultūroje (Kilian 1955, p. 79-80; Žurek 1954, p. 39). Jie dar labai žymūs ir klasikiniuose Pamarių kultūros paminkluose, Nidoje (Rimantienė 1989), šalia paveldėtųjų Narvos ir galbūt Nemuno kultūros elementų. Aiškėja, kad Lietuva irgi įėjo į Pamarių kultūros formavimosi sritį, nes visi elementai aptinkami čia ir atskirai, ir jau sumišę. Konstatavę, kad Šventosios 4A ir 2A radimvietės priklausė Rutulinių amforų kultūrai, tik Šventosios 1A gyvenvietę galėtume laikyti viena iš ankstyviausių Pamarių kultūros pakopų (Rimantienė 1992). Be kai kurių keramikos formų bei ornamentikos motyvų, Pamarių kultūra, be abejo, Rutulinių amforų kultūrai turėtų būti dėkinga už žemdirbystės įvedimą.

SITE ŠVENTOJI 4

R. RIMANTIENĖ

SUMMARY

Introduction. Review (p.5). This site is situated in the southern part of Šventoji health-resort (Palanga II) at a distance of about 1 km from the recent sea shore on the shore of the former sea lagoon (overgrown at present). The site was investigated by the author in 1986-1995. The investigated area was 153 m long and 10 m wide. The total acreage - 1350 m². This site represented an extension of the 2d site investigated in 1967 and 1969.

Stratigraphy and chronology (p. 12). The lagoon developed in the stage of maximum transgression of the Litorina sea (at the end of climatic period of the Atlantic) and was overgrown after the third transgression. It was the seasonal fishing place of the Stone Age fishermen. The cultural layer was found in the gyttja layer of the steep shore of lagoon. Two horizons of finds could be distinguished in it. The Narva culture ceramics predomi-

nated in the lower horizon (B). It also yielded a lot of domestic wastes, animal and fish bones. The radiocarbon dating (cal) of this horizon includes the period from the middle of the 4th millennium B.C. till the beginning of the 3rd millennium B.C. It reveals that the mentioned site was inhabited many times which is proved also by certain differences of ceramics. It was impossible to find artefacts from older periods because the Early Neolithic soil layer was bedded deep below the lagoon deposits. The upper horizon (A) yielded the Globular Amphora culture ceramics and a few other artefacts. The radiocarbon dating (cal) includes the 2d half of the 3rd millennium B.C.

FISHING. Fish weirs (p.17) were constructed near the rather steep shore. They were visited and repaired seasonally. There were 66 posts driven deeply into the soil. 6 larger groups of the posts were distinguished. One group represented a landing place of three rows. Presumably nets were stretched between the posts.

Fish trap (p. 23) was represented by stake flooring attached to the narrow side boards with hooks and holes in the middle. The flooring was fastened with split smaller stakes wrapped up in a birch-bark and corded with a lime bark. Above the flooring the second side board and a stake with a lenob on its end was lying. Different parts of fish trap were found scattered all over the trench.

Fish prongs and leisters (p. 27). Most primitive prongs were represented by natural forked branches. A composite prong was also found fastened with cords. There was also a composite prong with a bone spike. It was almost intact only broken from the handle. There were only two bone leisters most likely used for seal hunting.

Fishing baskets (p. 30). Their fragments were represented by long pine lathings fastened with a lime bast. Sometimes they were found in bundles. The opening had a willow bow, the end was tied or covered with a lid.

Remains of nets (p. 32). They were represented by some threads made from a lime bast, wooden bars, floats and net sinkers. Judging from the length of the bars the length of net was about 70 cm. The floats were made from a pine bark or alder. Cobbles with 1-4 notches on the sides or stones without notches served as net sinkers. They were tied round with birch-bark.

Canoes and paddles (p. 35). The fragment of dugout canoe with thicker edge was 105 cm long. There were several holes under the edge. All the 8 paddles were crumbled off and without handles. Stakes with disks were also used to push the canoes off from the shore. A scoop was found which also belonged to canoe.

HUNTING. Bows (p. 37). They were represented by fragments of 6 bows made of solid timber. Their estimated length reached 250 cm. One arrow with a blunt wooden tip was found.

Spears (p. 39) were made of a thick piece of timber. One intact spear was 108 cm long and had a bone spearpoint in a socket. Its second end was pointed and could be used for throwing missiles. A missile was lying across the spear. There were also animal bones pierced with a spear.

TOOLS USED TO WORK THE SOIL. Digging sticks (p. 40) were used before the development of agriculture

began. There were found eight of them below the gyttja layer. They had flat blades and were 45 cm long.

Shovel (p. 41) was made from elk horn with polished branches and had a finished handle.

Ard and yoke (p. 41). A couple of fragments were found which made it possible to conclude that the inhabitants of the horizon A had a wooden ard which was pulled by oxen. One of the finds was represented by a 52 cm long fragment of an ard head made from yew (or juniper). It had a round shape in the middle, whittled in the lower part. The blades were flat. The second end which had to be fixed on a beam was flat quadrangular (broken). Besides, a 58,8 cm long fragment of yoke and a fragment of an ox horn with part of skull were found. The pollen diagram of the horizon A contained pollen of wheat.

TOOLS FOR WOODWORKING. Axes (p. 44). The horizon B contained only one handle made from Karelian slate with a conic profile. The horizon A contained 2 axes. They were made from Middle European stone and had an oval or quadrangular profile. They had no holes for handles.

Mallets (p. 45) were made from natural forms: head made from a tree trunk, handle - from a branch.

Handles and clutches (p. 46). A pair of axe handles had a socket at their head to fix an axe. Other handles were hook-shaped. The axes had to be attached to them with clutches. The length of the axe handles was 45 cm. Clutches reached 18 cm and were comprised of two parts.

Polishers (p. 46) were made from sand-stone or quartzite and were used for polishing stone, bone, horn and amber artefacts. Both sides of polishers were used. When unfit for use they served as net sinkers.

Tree felling (p. 48). The ends of poles bear traces of how they were cut and squared. Trees and even thin stakes were cut in short facets making cone-shaped cuts. Sometimes the cuts were slantwise.

Boards (p. 48) were cleft along or across the rings. They were used as the lathings for fishing baskets. Boards were usually 1-2 cm thick. The boards cleft across the rings may have been the fragments of some artefacts. For the boards which had been cleft across the rings trees were squared slantingly.

Wooden artefacts (p. 49). They were represented by fragments of so far unrecognized artefacts. The fragments were variable. Some of them were constituent parts of composite devices. The largest fragment was represented by a 61 cm long slightly convex article. Its one end was wider: the other end had a flat tongue and a knob. There were some more articles with the knobs in the middle or on the end. Many pointed sticks were found. One artefact had a clutch at the end still another had a hole to fasten splits.

TOOLS USED IN WORKING FIBRES AND LEATHER. Fibres (p. 51). Fibres were made from a lime bast. They were spun and threads twisted. The diameter of the threads was 0,5-0,7 cm. The threads were twisted rightwise and leftwise.

Working furs and leather (p. 51). The leather was scraped with special scrapers made from the limb bones and seals. Dagger-like tools were also used made from

the elbow bones. From the tubular bone splinters awls were made for sewing furs and a birch-bark. Nails were used as the darning needles.

Flint tools (p. 53). In most cases they were made from the local small boulders. This was a rather low quality material from which no splinters could be cleft. Scrapers, cutters and knives were made from it. Only one knife was made of imported flint.

ADORNMENTS AND RITUAL ARTEFACTS. Pendants from animal teeth (p. 54). 16 items were found. Most of them had holes at their base. They were made from the front teeth of aurochs, elks and wild pigs as well as from the fangs of seals, wild pigs, dogs, beavers. The teeth were often found in pairs.

Amber adornments (p. 55). The horizon B contained only 2 lens-shaped brooches, 1 pendant and some intermediate products. The horizon A on the shore of the former lagoon-site of settlement - yielded the adornments as long ago as 1970. They were represented by flat pendants, chains, tubular beads.

Ritual artefacts (p. 56). All of them were yielded by the horizon B. They included two wooden scoops one of which was decorated with the duck head, the other had lost its handle. A stave was found made from the elk rib and decorated with the head of a female elk. Its estimated length was 14,8 cm. Some bones had incisors. Perhaps a roe horn with polished surface and dugout deep hole was an unfinished whistle? Animal feet bones were found perforated for ritual purposes.

CERAMICS. The Narva culture (B horizon) (p. 57). All artefacts were collected from the lower part of the gyttja layer together with animal and fish bones. The clay mass was of two types: porous with shell temper ($d = 1,13$) and denser with granite temper ($d=1,30$). There were also fragments of intermediate density. All the fragments were found at the same depth but scattered in different places. They, presumably, belonged to different periods. The total number of bowl and pot fragments was 4020.

Shapes of pots (p. 57) were characteristic of the western variant of the Narva culture. Pots had I, C, S, CS profiles and mouths and pointed bases (angle - $95-120^\circ$). The height of the pots almost equalled their diameter. Often the pots were repaired with drilled in holes.

Elements of **ornamentation** (p. 60) were primitive: overturned drops, impressed pits, in rarer cases - wedges, winding impressions, lines, nail impressions. The impressions were usually arranged in a few lines around the mouth. The Pit impressions sometimes develop more intricate patterns: pacing loops, vertical lines, broken curves and even fabulous compositions. Similar ornamentation was characteristic of the different density pots. The same elements decorated the rims of the pots. 285 ornamented and 220 plain rim fragments were collected.

Platters (small bowls) (p. 66) had a tubular shape and were individually decorated. Their minimal number was more clear - 25. Some of them were sooty - presumably served as lanterns - the other - clean.

Globular Amphora (A horizon) culture (p. 69). Ceramics of this culture was found only in the northern part of the trench in the layer where fish bones were missing. The clay mass of the pots contained many large crumbs of granite

which were visible on the smooth surface ($d = 1,5-1,88$). The ornaments were but few: impressions of columns, transverse lines of cords. Shapes of the pots; small pots with short straight mouths, funnel-shaped goblets and bowls and globular amphoras with ears. 350 fragments of this type were collected. The minimal number of the pots could be 25.

THE PLACE IN THE DEVELOPMENT OF CULTURES (p. 73). In the history of the Narva culture this monument represents the period between the second half of the Early Neolithic (4th millenium B.C.) and the first half of the Middle Neolithic (3d millenium B.C.). In the course of almost one millenium this site was seasonally visited by fishermen. No stable settlements existed. Ceramics and other tools of domestic activity changed, but slowly. The horizon of the Globular Amphora culture was very distinctive serving as an evidence of a stable settlement which existed for a short time. The Ceramics revealed the links with the Narva culture and the Corded Ware culture. This highlights the process of development of the Bay Coast culture.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Locating of sites 4,5 and 6
- Fig. 2. The general view of site 4
- Fig. 3. The investigated area with marked years of investigations
- Fig. 4. Sector of investigated area in o. 23-27 Š-U. Finds yielded by the bottom of the gyttja layer (B horizon) with the exception of yoke model (indicated in the section)
- Fig. 5. Sector of investigated area in o. 34-38 t-z. Finds yielded by the bottom of the gyttja layer (B horizon)
- Fig. 6. Sector of investigated area in o. 47-50 t-z. Finds yielded by the bottom of the gyttja layer (B horizon) with the exception of ard head (indicated in the section)
- Fig. 7. Spores-pollen diagram (O. Kondratienė)
- Fig. 8. Section of exposure neighbouring the 2d site
- Fig. 9. Arrangement of weir posts in the investigated area
- Fig. 10. Points of posts
- Fig. 11. Posts of landing place in o. 7-8 g during excavation works
- Fig. 12. Sector of investigated area in o. 15-16 u-ž with weir posts
- Fig. 13. Stake flooring o. 31 z-ž
- Fig. 14. Fragments of flooring
- Fig. 15. Fragments of fastening elements of flooring
- Fig. 16. Fragments of side boards and a stake with a knob
- Fig. 17. Fragments of fishing prongs
- Fig. 18. Prongs tied with cords
- Fig. 19. Eel prongs in o. 34 u in situ
- Fig. 20. Bone leister and spike of prongs
- Fig. 21. Fragments of fishing baskets
- Fig. 22. Floats and net sinkers
- Fig. 23. Net sinkers tied in a bast and wrapped up in a birch-bark
- Fig. 24. Paddles (1-5, 10), swingle tree (7, 8, 13), disk (9), small scoop (12)
- Fig. 25. Fragment of canoe wall
- Fig. 26. Spear and its point (1), missile (2), hunting bows (3-5), arrow (6)

Fig. 27. Bone spearpoints and daggers
 Fig. 28. Shot-through shoulder-blade of wild pig
 Fig. 29. Wooden digging sticks (1,2), horn shovel (3)
 Fig. 30. Wooden head of ard (2) and yoke model (1)
 Fig. 31. Fragment of stone knob from the horizon B
 Fig. 32. Axes from the horizon A
 Fig. 33. Mallet (3), axes (4-6, 9), intermediate product (7), clutches (1, 2, 8)
 Fig. 34. Facets and stakes
 Fig. 35. Different wooden artefacts
 Fig. 36. Fragment of a composite tool
 Fig. 37. Cords from a lime bark
 Fig. 38. Bone awls, darning needles and casing
 Fig. 39. Flint artefacts
 Fig. 40. Pendants from animal teeth (1-13) and amber adornment (14-16) from the horizon B
 Fig. 41. Amber adornments (1980) from the horizon B
 Fig. 42. Wooden scoops
 Fig. 43. Figurine of elk's cub and horn a with pit
 Fig. 44. Distribution of the Narva culture ceramics in the investigated area o. 1 = 4 m²

Fig. 45. Bases of pots
 Fig. 46. Restored pots of the Narva culture and their fragments
 Fig. 47. Restored pots of the Narva culture
 Fig. 48. Elements of the Narva culture ceramics ornamentation
 Fig. 49. Fragments of the Narva culture pots decorated with impressed pits, wedges and nail impressions
 Fig. 50. Fragments of the Narva culture pots decorated with impressed pits, strings and winding impressions
 Fig. 51. Fragments of the Narva culture pots decorated with overturn lenses having a smooth and stroked surface
 Fig. 52. Fragments of small bowls and cups
 Fig. 53. Arrangement of fragments of the Globular Amphora culture ceramics in the northern part of the trench
 Fig. 54. Ceramics of the Globular Amphora culture
 Fig. 55. Ceramics of the Globular Amphora culture

Translation Ada Jurkonytė

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ ШВЯНТОЙИ 4

Р. РИМАНТЕНЕ

РЕЗЮМЕ

ВВЕДЕНИЕ. Обзор (стр. 5). Местонахождение - в южной части курорта Швянтойи (Паланга II), на расстоянии около 1 км от теперешнего берега моря, на побережье бывшей приморской лагуны (сегодня заросшей). Исследования проводились автором в 1986-1995 г. Исследована площадь 153 м длиной и 10 м шириной, всего 1352 кв. м. Это местонахождение является продолжением 2-ого местонахождения, в котором исследования проводились в 1967 и 1969 г.

Стратиграфия и хронология (стр. 12). Лагуна сформировалась во время максимума Литоринного моря (к завершению атлантического периода) и заросла после третьей трансгрессии Литоринного моря. За все время ее существования сюда приходили рыбаки каменного века. Культурный слой найден в глубоком прибрежье лагуны, в слое сапропеля. В нем выделились два культурных горизонта. В нижнем (Б) горизонте преобладала керамика нарвской культуры, кроме того было найдено множество бытовых отходов, рыбьих и звериных костей. Радиоуглеродная датировка (cal) этого горизонта охватывает период от середины 4-ого тысячелетия до н.э. и до начала 3-его тысячелетия до н.э. Это свидетельствует о том, что рыбаки лагуны посещали неоднократно, что подтверждается и некоторыми различиями керамики. Находок более древних периодов у берега моря найти невозможно, ибо почва периода раннего неолита здесь лежит глубоко под песком.

В верхнем культурном горизонте (А) найдена керамика культуры Шаровидных амфор и несколько отдельных находок. Радиоуглеродом (cal) датируется вторая половина 3-его тысячелетия до н.э.

РЫБОЛОВСТВО. Заколы (стр. 17) были устроены у крутых берегов. Рыбаки ими пользовались и ремонтировали долгие века. От заколов сохранилось лишь 66 колов, глубоко вбитых в грунт. Четко выделяется 6 групп колов. Одна группа колов - это трехрядная пристань. Видимо, между колами натягивались рыбацкие сети.

Катса (стр. 23). Катсой могли бы назвать кладку жердей, прикрепленную к узким боковым доскам с зацепками, с отверстием в середине. Кладка закреплялась жердями, обмотанными берестой и привязанными липовым лыком. Над кладкой лежала вторая боковая доска и жердь с болдой на конце. Отдельные части катсы найдены в разных местах раскопа.

Вилы и гарпуны для ловли рыбы (стр. 27). Самые примитивные вилы - из натурального раздвоенного дерева. Среди находок и более сложные, раздвоенные вилы, соединенные веревками. Сложными являются деревянные вилы с наконечником. Они почти полностью уцелели, сломался лишь стержень. Найдено 2 костных гарпуна, видимо, с помощью гарпунов забивали лишь тюленей.

Остатки верш (стр. 30) - это длинные сосновые лучины шириной в 1-2 сантиметра, соединенные липовым лыком. Отверстие верши закреплялось ивовой прутью, конец завязывался или закрывался крышкой.

Остатки сетей (стр. 32). Это лишь несколько веревок из липового лыка, распорки, поплавки и грузила. Ширина сети - около 70 сантиметров. Найдено 7 поплавков из сосновой коры и 3 - из ольховой.

Грузилами служила прибрежная галька, с 1-4 выемками по краям или совершенно не обработанные камни, обмотанные лыком. Камушки иногда обматывались берестой.

Челна и весла (стр. 35). Найдена часть челны, край его утолщенный, длиной 105 сантиметров. Под краем вырезаны дырки. Также найдено 8 обкропившихся весел с поломавшимися рукоятками. Вместо весел иногда использовались палки с шайбами. Возможно, они применялись и как балдаки. К челну относятся и найденный черпак.

ОХОТА. Стрельба из лука (стр. 37). Этот вид охоты репрезентирует 6 частей лука из твердого дерева. Длина лука достигала 250 сантиметров. Найдена 1 стрела с тупым деревянным концом.

Копья (стр. 39) вырезаны из части толстого дерева. Копье, которое сохранилось целиком, с костяным наконечником, имеет длину 108 сантиметров. Второй конец этого копья - острый, приспособлен к метанию с помощью пращи, которая найдена поперек копья. Найдено несколько звериных костей, пробитых копьем.

ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСТВО. Землеройные палки (стр. 40). Еще до наступления земледельчества землю копали палками. В раскопе найдены 2 палки, лежавшие сразу под верхним слоем сапропеля. Длина палок - около 45 сантиметров, острие плоское.

Лопатка (стр. 41) сделана из лосиного рога, для удобства отделана розетку.

Рало и воловое ярмо (стр. 41). Найдено несколько фрагментов, по которым можно судить, что жители А горизонта пользовались деревянной сохой, в которую запрягались волю. Найденная часть была длиной 52 сантиметра, изготовлена из тиса или можжевельника. Посередине лемех был круглый, к острию обструганный снизу, поэтому острие плоское. Второй конец, плоскочетырёхугольный (сломался). Также найдена модель волового ярма, длиной 58,8 сантиметра. Кроме того, найдена часть оттертого волового рога с частями черепной кости. В пыльцевой диаграмме на уровне А горизонта обнаружена пыльца пшеницы.

ОБРАБОТКА ДЕРЕВА. Топора (стр. 44). В Б горизонте найдена только одна частица конически просверленной сланцевой мотыги карельского происхождения. В А горизонте обнаружены 2 топора овального и четырехугольного сечения, изготовленные из средневропейского камня.

Мочула (стр. 45) изготовлена из ствола дерева, топорнице - из ветви.

Топорища и муфты (стр. 46). Пара топорниц была с выдолбам в головке для установки топора. Остальные топорница были крючкообразные, а топора крепились с помощью муфты. Длина топорниц - около 45 сантиметров, муфты - до 18 сантиметров. Муфты составляли две части, которые связывались лыком.

Шлифовальные плиты (стр. 46) использовались для шлифования изделий из камня, кости, рога, янтаря. Они изготавливались из песчаника или кварцита. Шлифовались с обеих сторон. Отслужившие шлифовальные плиты часто использовались под грузила.

Рубка деревьев (стр. 48). По острию колов можно судить о способах их рубки и тески. Рубка деревьев и мелких жердей конусная, короткими фасетками. Иногда вкось в одну сторону.

Доски (стр. 48) раскалываются вдоль и поперек слоя. Вдоль изготавливаются из сосновой лучины для верши. Толщина доски - около 1-2 сантиметров. Вероятно,

доски, расколотые поперек слоев - это остатки каких-либо изделий. С целью рассечения доски поперек она обтесывается полого.

Разные изделия из дерева (стр. 49). Чаще всего это только частица неопознанных изделий. Они разные. Некоторые из них являются составными частями более сложного оборудования. Самым крупным из найденных оказалось немного изогнутое изделие длиной в 61 сантиметр, расширяющееся к одному концу, с утолщением и плоским язычком в другом. Найдено еще несколько кусков с утолщениями посередине или на конце. Попадалось много заостренных палочек. Одно изделие на конце имело втулку, другое - отверстие для укрепления пожевидных пластин.

ОБРАБОТКА ВОЛОКНА И МЕХА. Волокно (стр. 51). Единственное известное волокно - липовое лыко, из которого сучили веревки. Попадались веревки правого и левого сучения, толщиной около 0,5-0,7 сантиметра.

Обработка меха и кожи (стр. 51). Мех обрабатывался скребками из тюленьих кости. Применялись также кинжалы, напоминающие инструменты из локтевой кости зверей. Шила для сшивания меха и бересты изготавливались из осколков трубчатых костей, проколки - из рога.

Кремневые приборы (стр. 53). Сверла применялись для обработки рога, керамики, янтаря, как и скребки, и пр. Большинство найденных изделий - из местного приобретенного валуна. Это очень плохой материал, из которого изготавливались скребки, лезвия для стамесок, ножей. Только один нож сделан из привозного кремня. Может быть, они укреплялись в костяные рукоятки.

УКРАШЕНИЯ И ОБРЯДОВЫЕ ИЗДЕЛИЯ. Подвески из звериных зубов. (стр. 54) Их собрано 16 экземпляров. Чаще всего проколоты корни. Сделаны из передних зубов тура, лося, кабана, а также из клыков кабана, тюленя, бобра, собаки. В большинстве случаев рядом лежало по 2 подвески.

Украшения из янтаря (стр. 55). В Б горизонте найдены лишь две линзовидные пуговицы, несколько остатков заготовок, неправильная подвеска и несколько расколотых натуральных кусков. Украшения А горизонта найдены еще в 1970 г. на берегу лагуны бывшего поселения: плоские подвески, кольца, трубчатые бусы.

Обрядовые изделия (стр. 55). Найдены лишь в Б горизонте. Это два продолговатых деревянных ковшика, один из которых имел стилизованную головку утки, рукоятка другого не уцелела. Из лосиного ребра сделана обрядовая палочка длиной 14,8 сантиметра, с головкой лосихи на конце. Несколько костей - с подрезом. Нельзя утверждать, что именно к этой группе относится рожок самца косули с шлифованной поверхностью и выдолбленной глубокой ямкой; это мог быть и незаконченный свисток. Найдено несколько косточек звериной ступни, пробитых для обрядовых целей.

КЕРАМИКА. Вся нарвская керамика (Б горизонта) (стр. 57) собрана на дне слоя сапропеля, вместе с рыбьими костями и остатками дерева. Масса глины двойственная: пористая, с примесью толченых раковин ($d=1,13$) и более плотная - с толченой дрезвой ($d=1,30-1,32$). Была и переходная плотность. Вся керамика лежала на одинаковой глубине в разных частях раскопа, но, видимо, принадлежала к разным периодам. Всего собрано 4020 черепков горшков и мисок.

Формы горшков (стр. 57) характерны западному варианту керамики нарвской культуры, горлышки I, C, CS и S-образные, дно острое, под углом 95°-120°. Высота и диаметр горшков часто совпадают. Починка горшков - чаще всего путем просверливания отверстий.

Элементы орнамента (стр. 60) примитивные: оборотные капельки, ямки, редко - клиночки, гусеницы, линии погтевых тиснений. Часто расположены несколькими рядами вокруг горлышка. Из ямок иногда составляются более сложные мотивы - шагающие зигзаги, перпендикулярные рядочки, ломаные изгибы и даже сложные композиции. Подобным образом украшаются глиняные горшки разной плотности. Такими элементами украшались и края горшков. Собрано 285 орнаментированных и 220 неорнаментированных черепков от краев горшков.

Миски (стр. 66) продолговатые, в виде ванпочки, украшены индивидуально, их минимальное количество - около 25. Некоторые миски закоптелые - использовались под светильники, другие - совершенно чистые.

Керамика культуры шаровидных амфор (А горизонт) (стр. 69) обнаружена только в северной части раскопа, в слое из рыбьих костей. В массе горшков много крупной дровы, выступающей на поверхность, но поверхность посуды заглаженная и твердая (d=1,56-1,88). Орнаментов мало: вдавленные столбики, поперечные ряды веревок. Формы горшков: горшочки с коротким прямым горлышком, воронкообразные чары и глубокие миски, а также шаровидные амфоры с ушками на плечиках. Собрано около 350 черепков. Минимальное количество сосудов могло быть около 25.

МЕСТО В РАЗВИТИИ КУЛЬТУР (стр. 73). В истории нарвской культуры - этот памятник представляет период со второй половины раннего неолита (4-ое тысячелетие до н.э.) до первой половины среднего неолита (3-е тысячелетие до н.э.). Почти целое тысячелетие люди сюда сезонно приходили ловить рыбу. Как керамика, так и другие хозяйственные принадлежности менялись очень медленно. Ярко выделяется горизонт культуры Шаровидных амфор, который отражает жизнь поселения короткого периода. В керамике замечаются связи и с нарвской культурой, и с общеевропейким горизонтом культуры шнуровой керамики. Это проясняет процесс рождения жуцевской культуры.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Общий вид 4-ого местонахождения
 Рис. 2. Ситуация 4-ого, 5-ого и 6-ого местонахождения
 Рис. 3. Исследованная площадь. Указан год проведения исследований
 Рис. 4. Вырезка исследованной площади 23-27 ж-и кв. Находки на дне слоя сапропеля (Б горизонт), кроме модели ярма (показано в разрезе)
 Рис. 5. Вырезка исследованной площади 34-38 I-z кв. Находки на дне слоя сапропеля (Б горизонт)
 Рис. 6. Вырезка исследованной площади 47-50 t-z кв. Находки на дне слоя сапропеля (Б горизонт), кроме рала (показан в разрезе)
 Рис. 7. Споро - пылевая диаграмма (О. Кондратене)
 Рис. 8. Разрез обнажения у 2-ого местонахождения
 Рис. 9. Расположение колов закола на исследованной площади

Рис. 10. Острие колов
 Рис. 11. Колы закола 7-8 г кв. во время раскопок
 Рис. 12. Сечение исследованной площади 15-16 u-ж кв. с колами закола
 Рис. 13. Кладка жердей 31 z-ж кв
 Рис. 14. Детали кладки
 Рис. 15. Детали укрепления кладки
 Рис. 16. Остатки досок и жердь с головкой
 Рис. 17. Остатки вил для ловли рыб
 Рис. 18. Вилы, обмотанные веревкой
 Рис. 19. Вилы для ловли угрей 34 u кв (in situ)
 Рис. 20. Костяной гарпун и острие вил
 Рис. 21. Детали верши
 Рис. 22. Пошлавки и грузила
 Рис. 23. Грузила, обвязанные лыком и обмотанные берестой
 Рис. 24. Весло (1-5, 10), распорка (7, 8, 13), шайба (9), ковпик (12)
 Рис. 25. Остаток боковой локти челна
 Рис. 26. Копье и наконечник (1), праца (2), луки для стрельбы (3-5), стрела (6)
 Рис. 27. Костяные наконечники копья и кинжалы
 Рис. 28. Простреленная лопатка кабана
 Рис. 29. Деревянные копательные палки (1,2) и роговая лопатка (3)
 Рис. 30. Деревянный лемех (2) и модель ярма (1)
 Рис. 31. Часть каменной мочуги Б горизонта
 Рис. 32. Топорики А горизонта
 Рис. 33. Мочуга (3), топорница (4-6-9), заготовка (7), муфты (1,2,8)
 Рис. 34. Дощечки и жерди
 Рис. 35. Разные изделия из дерева
 Рис. 36. Часть составного орудия
 Рис. 37. Веревки из липового лыка
 Рис. 38. Костяные шила, проколки и оправа
 Рис. 39. Изделия из кремня
 Рис. 40. Подвески из звериных зубов (1-13) и янтарные украшения (14-15), Б горизонт
 Рис. 41. Янтарные украшения А горизонта (Р. Римагтене 1980)
 Рис. 42. Деревянные ковпички
 Рис. 43. Фигурка лосенка и рожок с углублением
 Рис. 44. Распространение нарвской керамики на исследованной площади
 Рис. 45. Дно горшков
 Рис. 46. Реставрированные горшки и их черепки
 Рис. 47. Реставрированные горшки нарвского типа
 Рис. 48. Элементы украшения нарвской керамики
 Рис. 49. Части горшков нарвского типа, украшенных ямками, клиновидными отпечатками, ногтевыми давлениями
 Рис. 50. Части горшков нарвского типа, украшенных ямками, поясками и гусеницами
 Рис. 51. Части горшков нарвского типа, украшенных обернутыми капельками, имеющие ровную и штрихованную поверхность.
 Рис. 52. Части мисок и маленьких горшочков нарвского типа
 Рис. 53. Распространение керамики культуры шаровидных амфор (А горизонт) северной части раскопа
 Рис. 54. Керамика культуры шаровидных амфор
 Рис. 55. Керамика культуры шаровидных амфор

Перевод Бируте Индруслене